

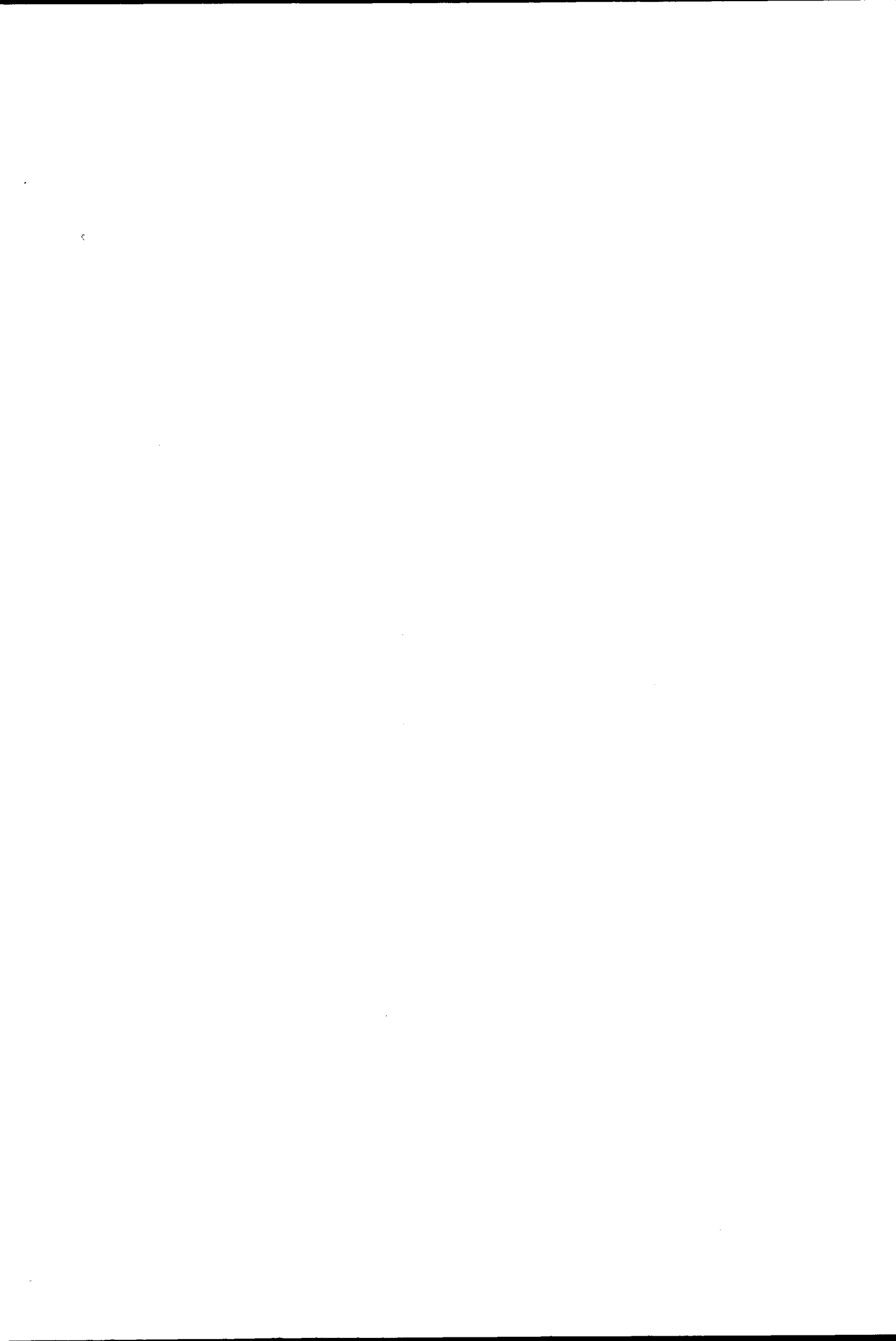
164471

CELEBKESAN TEŞKİLATI

(YÜKSEKLİSANS TEZİ)

REMZİ UÇTU

ESKİŞEHİR 2002

CELEBKESAN TEŞKİLATI

Remzi UÇTU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Yeniçağ Tarihi

Danışman: Doç. Dr. Halime DOĞRU

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2002

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ**CELEBKESAN TEŞKİLATI****Remzi UÇTU****Tarih Anabilim Dalı****Yeniçağ Tarihi****Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Ocak 2002****Danışman: Doç. Dr. Halime DOĞRU**

İstanbul, fethi takiben hızlı bir değişim ve gelişime sahne olmuş, kendi içinde de önemli sorunları gündeme getirmiştir. Devasa boyutlara ulaşan nüfusunun kasaplık et cinsinden ihtiyaçlarının temini konusu da bunlardan biridir. İncelemenin amacı da Osmanlı İmparatorluğunun bu konuya çözüm için geliştirdiği “Celebkeşan Teşkilatının” yapı ve işleyişini aydınlatabilmektir. Araştırmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarından (Maliyeden Müdevver Defter-Celebkeşan Defteri, Mühimme Defteri) hareketle teşkilat yapısı ve işleyiş şekli tespit edilmeye çalışılmıştır. Konu hakkındaki tespitlere rağmen, uzun süreli bir çalışma gerektiren istatistiksel verilerin varlığı, uzun dönemsel bilgilerin çokluğu ve teşkilatın diğer teşkilatlarla bağlantılı yapısı konuyu yeni araştırmalar için de cazip kılmaktadır.

ABSTRACT

After its conquest, İstanbul, in the end of a fast development and changes has some important problems. Providing meat to the city's huge population is one of these problems. The reason of this examination is to explain the structure and the processing of the "Celebkeşan Organization" which has been used by the Ottoman Empire to solve this problem. In the report, the structure and the processing way of the organization has been examined by using the records from "Başbakanlık Osmanlı Arşivi", (Maliyeden Müdevver Defter-Celebkeşan Defteri, Mühimme Defteri) with determinations about this subjects, existence of statical datas which is requiring long term work, amount of periodic datas and the link of the organization with others are making this subject interesting for new examinations.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Remzi UÇTU'nun "Celebkeşan Teşkilatı" başlıklı tezi **21 Ocak 2002** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Tarih (Yeniçağ Tarihi)** Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza _____

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Halime DOĞRU
Üye : Prof.Dr.Bilhan KARTAL
Üye : Yrd.Doç.Dr.Sema ALTUNAN

Prof.Dr.Ömer Zühtü AYTAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Bana bu alanda çalışma imkanı sağlayan, araştırma ve değerlendirmelerimde maddi ve manevi destek ve yardımını esirgemeyen, her zaman yol gösteren sayın hocam Doç. Dr. Halime Doğru'ya sonsuz teşekkür ve minnet borçluyum.

Remzi Uçtu

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'UN İAŞESİNİ TEMİNDEN SORUMLU MERKEZ TEŞKİLATI VE GÖREVLİLER

1.PADİŞAH.....	3
2.VEZİR-İ AZAM.....	4
3.SADARET VEYA RİKAB-I HÜMAYUN KAYMAKAMLIĞI.....	6
4.İSTANBUL KADISI.....	6
5.MUHTESİP.....	8
6.DERGAH-I MUALLA ÇAVUŞLARI VE KOYUN EMİNİ.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

CELEBLER VE CELEBKESAN TEŞKİLATI

1.CELEB KİMDİR?.....	11
2.GÖNÜLLÜ CELEBLER.....	13
3.MECBURİ CELEBLER.....	15

3.1.Mecburi Celeblerin Tespiti.....	15
3.2.Mecburi Celeblerin Tespit Edildiği Bölgeler.....	18
3.3.Mecburi Celeb Yazımı.....	19
3.4.Mecburi Celeblerin Teftişi ve Kayıtlarının Yenilenmesi.....	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CELEBLERİN KASAPLIK HAYVANLARI TOPLAMALARI USULLERİ

1.İSTANBUL'UN KASAPLIK HAYVAN İHTİYACINI TEMİN EDEN BÖLGELER.....	29
1.1.Anadolu'dan Kasaplık Koyun Temin Edilen Bölgeler.....	30
1.2.Rumeli'den Kasaplık Koyun Temin Edilen Bölgeler.....	32
2.KASAPLIK HAYVANLARIN TOPLANMASI VE USULLERİ.....	36
2.1.Celeblerin Kasaplık Hayvanları Satın Almaları.....	36
2.2.Celeblerin Kasaplık Hayvanları Toplama Mevsimleri ve Koyun Türleri.....	38
2.3.Celeblerin Kasaplık Hayvanları Toplamada Karşılaştıkları Sorunlar ve Hileler.....	42

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CELEBLERİN VERGİLENDİRİLMESİ VE HAYVANCILIKTAN ALINAN VERGİLER

1.CELEBLERİN VERGİLENDİRİLMESİ.....	45
2.HAYVANCILIKTAN ALINAN VERGİLER.....	49
2.1.Hayvan Üreticisi Celeblerin Ödemek Zorunda Oldukları Çeşitli Vergiler.....	50

2.1.1.Ağnam resmi.....	50
2.1.2.Ağıl resmi.....	50
2.1.3.Yaylak resmi.....	50
2.1.4.Kışlak resmi.....	51
2.1.5.Otlak resmi.....	51
2.1.6.Selh-hane resmi.....	51
2.1.7.Ayakbastı parası.....	51
2.1.8.Hayvanlardan alınan bac vergileri.....	51
2.1.9.Nüzul resmi.....	52
2.1.10.Yave resmi.....	52
2.1.11.Resm-i deşt bani.....	52

BEŞİNCİ BÖLÜM

KASAPLIK HAYVANLARIN SEVKİYATI VE TESLİMATI USULLERİ

1.KASAPLIK HAYVANLARIN İSTANBUL'A SEVKİYATINDA KULLANILAN YOLLAR.....	53
1.1.Anadolu'dan Yapılan Sevkıyatta Kullanılan Yollar.....	53
1.2.Rumeli'den Yapılan Sevkıyatta Kullanılan Yollar.....	55
2.KASAPLIK HAYVANLARIN SEVKİYATI VE USULLERİ.....	59
2.1.Sevkıyatın Başlaması ve Görevliler.....	60
2.2.Sevkıyattaki Aksaklıklar-Hileler ve Çeşitli Sıkıntılar.....	64
3.KASAPLIK HAYVANLARIN TESLİMİ.....	67
4.KASAPLIK HAYVANLARIN SATIŞ ŞEKİLLERİ VE USULLERİ.....	69
5.CELEBLERİN ÜCRETLERİNİN ÖDENMESİ.....	72
6.CELEB MALININ TÜKETİMİ.....	73

GİRİŞ

1453 yılıyla başlayan süreç imparatorluk ve İstanbul açısından yeni bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreç içinde İstanbul'da gerek imparatorluk başkenti olması, gerekse de manevi açıdan önemli bir statüde olmasıyla- ki bunlara iktisadi, kültürel ...vs önemini de eklemek gerekir- hızlı bir gelişme ve değişme olmuştur. Bu süreç içinde, imparatorluk merkezi, kısa bir süre zarfında yedi-sekiz yüz binlik bir nüfusa sahip, devrin devasa bir metropolü durumuna gelmiştir.

Böylesi devasa bir kentin doğaldır ki sıkıntı ve ihtiyaçları da devasa boyutlarda olacaktır. Bu ihtiyaçların başında da öncelikle iaşe konusu gelmektedir. Ama bu konuda İstanbul ayrıcalıklı bir yapıya sahiptir. Padişah sarayları, askeri garnizonlar, üst düzey yönetici konakları, vakıflar ve öğretim merkezlerinin İstanbul'da olması bunun nedenlerinden biridir. İstanbul'un bu konuda sahip olduğu ayrıcalığın başka bir nedeni de muazzam boyutlardaki halkı memnun edebilmekten kaynaklanmaktadır. Bu olay insancıl özellikleri yanı sıra siyasi bir özellik de taşımaktadır. İmparatorluğun en aktif unsurlarının esaslı bir yığılma yeri olan İstanbul, bu unsurların memnun edilmediği durumlarda saray ve çevresi için oldukça tehlikeli bir durum arz edebilmektedir. Bu sebeptendir ki İmparatorluk yöneticileri bu konuya her zaman gereken önemi vermişlerdir.

İstanbul'un onca ayrıcalığına rağmen en büyük sıkıntısı bir üretim merkezi olmamasıdır. İstanbul'da hiçbir birincil endüstri gelişmemiştir. Bu durum onu gerek iaşenin sağlanmasında, gerekse belirli üretimlerde, gerekli hammaddenin temini konularında diğer imparatorluk merkezlerine ve dışa bağımlı bir hale getirmiştir. Bu yönüyle İstanbul bir tüketim –Mantran'ın deyimiyle "Mide-Kent"- ve dönüşüm merkezi olarak ortaya çıkmaktadır.

İstanbul'un tüketici yapısı ve olağanüstü ihtiyaçları ve bunların temini konusunun büyük bir önem arz etmesi, imparatorluk eyaletlerinin bu ihtiyacı karşılamada zorunlu bir katılımını gerektiriyordu. Bu katılımın sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi ise en önemli sorunlardan biriydi ve bu noktada düzenli işleyen bir teşkilat yapısı kurulması gerekliydi. Bu konu her türlü maddenin temininden, nakline, alımından satımına ve nihayet dağıtımına kadar oldukça derin ve karmaşık bir yapı arz ediyordu.

Bu karmaşık yapı içinde yer alan küçük bir bölüm de et cinsinden iaşenin temini hususunda kurulan Celeb-Keşan teşkilatıdır.

Araştırmanın temel amacı teşkilatın kuruluş, işleyiş ve yapısına ışık tutabilmektir. Bu noktada temel kaynak olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler içinde yer alan Celeb-keşan defterleri ve Mühimme Defterleri ele alınmıştır. Konuyla ilgili tüm bilgiler Celeb-keşan defteri ve Mühimme Defteri adı verilen kayıtlarda bulunabilmektedir. Bununla beraber konuyla ilgili yayınlanmış belgeler de büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Ancak belgelerin geniş anlamda ele alınmamış olması, arşiv evraklarındaki çeşitli tahribatlar ve konuya yönelik çalışmaların son derece sınırlı olması en büyük sıkıntılardan biridir.

Konu işlenişinde öncelikle teşkilat yapısı ve görevliler belirlenmeye çalışılmış daha sonra teşkilatın kuruluş, işleyişle ilgili yönleri aydınlatılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'UN İAŞESİNİ TEMİNDEN SORUMLU MERKEZ TEŞKİLATI VE GÖREVLİLER

Celeb-keşan teşkilatını oluşturan ana öge, İstanbul'un ekonomik hayatını da düzenleyen merkez teşkilatının yerel organlardır. Osmanlı yönetimi, başkent in iaşe, kaynak ve araçlarını denetlerken özel sermayeye kısıtlı da olsa girişimde bulunma imkanı tanımaktadır. Ancak bu durum daha ziyade bir müdahaleciliktir. Müdahaleciliğin bu anlamdaki amacı, imparatorluk başkentinin ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşam standartlarını yükseltmek ve hazineye, getirilen maddeler sayesinde vergilerle gelir sağlamaktır.

Merkezi hükümet, İstanbul'un beledi yönetim düzleminde büyük bir iktidara sahiptir. Devletin uygulamaya, gündelik konulara ve gerekse de ekonomik hayata yön veriyor olması ayrıca elinde bulundurduğu asayiş örgütünün varlığı, kent yönetimi üzerindeki etkilerini arttırmaktadır.¹ Kent yönetiminde otorite sahibi olan imparatorluk yöneticileri ise aşağıda kısaca incelenmiştir.

1.PADİŞAH

Osmanlı devletinde padişahlar her şeyin üstünde, imparatorluğun yegane sahipleridir. Fatih'ten itibaren onlar, başkent olması ve iktidarlarının siyasi merkezi olması sebebiyle İstanbul'un sorunlarıyla yakından ilgilenmekte ve bu konuda bir çok ferman ve adaletname yayınlamaktadırlar.

Padişahların hepsi İstanbulluların iaşesini sağlama konusunu kendileri için sürekli bir uğraş konusu saymışlardır. Bunun siyasi ve insancıl bazı nedenleri vardır; öyle ki başkent, imparatorluğun aktif unsurlarının esaslı bir yığılma yeri ve aynı

¹ Robert Mantran, *17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi)*. Çeviren: M. Ali Kılıçbay-E. Özcan, Cilt no 1 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990), s.267-272.

zamanda memnun edilmemeleri tehlikeli olan unsurların barınma yeridir. Örneğin yeniçeri ve sipahiler. Bu sebeple en büyük buğday depoları, ordu iâşe merkezleri, büyük mezbahalar ...vs İstanbul'da bulunmaktadır.² Ayrıca İstanbul'da çok sayıda yüksek görevli, önemli ulema, peygamber soyundan önemli şahsiyetler bulunmakta ve onların da memnun edilmesi gerekliydi.³ Bu konuda, padişahların sorumluluğu, reayasının memnun edilmesi ve gerekenlerin yerine getirilmesi için fermanlar yayınlamaktır. Çünkü padişahın fermanı yada izni olmadan resmi bir işlemin yapılması mümkün değildir. Kasaplık hayvan temini için kurulan Celeb-keşan teşkilatının da faaliyete geçebilmesi için padişahın celeb yazımına başlanması yönündeki fermanı gerekmektedir.⁴ Padişahlar bu yöndeki fermanlarını devletin en üst yöneticisi olarak başkanlık ettikleri Divan-ı Hümayunda, divan görevlileriyle görüşüp, inceledikten ve karara bağladıktan sonra yayınlamaktadırlar. Ancak zamanla padişahların yönetim işlerinden uzak durmaları, yönetim ve idare işlerini vezir-i azamlara bırakmaları sonucunda bu konuda vezirlerin otoritesi yükselmiştir.⁵

2. VEZİR-İ AZAM

Padişahın yetkileriyle donatılmış olarak- vekili olması sebebiyle sözü ve yazısı padişahın irade ve fermanı demektir- ve bu nedenle de uygulamada hükümetin başkanı olarak vezir-i azam her şeyden önce imparatorluk içinde padişahın hususlarını egemen kılmak durumundadır.⁶ Ve bu hususlar öncelikle başkentte hüküm sürmektedir. Bu sebeple vezir-i azamlar başkente karşı çifte dikkat sarf etmek durumundadırlar. İstanbul'un birinci derece hakimi olması dolayısıyla ki ona düşen temel görevlerden biri de kentin iâşesini sağlamaktır. Onlar bu konudaki görevlerinde kadı ve arpa

² Aynı, s.168-169.

³ Suraiya Faroghi, **Osmanlılarda Kentler ve Kentliler (Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650)**. Çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993), s.272.

⁴ Halime Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", **XIII. Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Ancak Henüz Basılmamış Bildiri).

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), s.2-7.

⁶ Aynı, s.112.

eminlerinden yararlanmaktadırlar. Ancak divanın başkanı olarak, bu görevin uzantısı olan her türlü işin içinde (genel siyaset, iç işlerinin yönetimi gibi) boğulmuş olduklarından, ayrıca 17. yüzyılın son yıllarında bir de askeri işlerle uğraşmak zorunda kaldıklarından, kent işlerine gereken özeni gösterememişlerdir. Çoğu zaman da kent dışında olduklarından, kent yöneticiliği görevini vekili durumunda bulunan kaymakama bırakmışlardır.⁷

Vezir-i azamlar her ne kadar kent yöneticiliği görevini vekili kaymakama bırakıyor görünüyorsa da, geleneksel olarak çarşı ve pazarların haftalık denetimi gibi göstermelik yanı ağır basan işlere de girişmektedirler.⁸ Ancak teftişler yakından incelendiğinde bu olayların hiçte biçimsel ve yapısal bir nitelik göstermediği ortaya çıkmaktadır. Zira teftişler Çarşamba divanından sonra gerçekleştirilmektedir. Bu divan ise başkent sorunlarına çözüm için toplanıyor gözükmektedir. Öyle ki Çarşamba divanında bir yandan tüccar ve zanaatkarların talep ve şikayetleri dinleniyor diğer yandan da kentin iaşesine ilişkin sorunlar ve bunun uzantısı olan ekonomik ve mali durumlarla ilgili görevlilerin rapor ve muhtıraları görüşülüyordu. Ancak hemen hemen kesin olan nokta, mal ve hammadde fiyatlarının bu divanda saptandığıdır. Bu fiyat ise nihai aşamada vezir-i azam tarafından belirleniyordu. Ayrıca kentin durumu hakkında vazgeçilmez haberler toplayan kadıların da toplantılara katılıyor olması ve vezir-i azamların alınacak kararları uygulama yetkisini kadılarına devretmesi de bu divanın beledi işlere bakmakla görevli bir divan olduğunu gösteren diğer bir noktayı oluşturmaktadır. Bu sayededir ki vezir-i azamlar bu toplantılarda edindikleri bilgiler doğrultusunda teftişler yapabilmekte, esnaf sorumlularını ürün, mal ve hammadde fiyatlarını bildirebilmekte, müeyyideler uygulayabilmekte, kısacası kentin yaşamıyla yakından ilgili gibi hareket edebilmektedirler.⁹

---

⁷ Mantran, **Ön. ver.**, s.273.

⁸ Uzunçarşılı, **Ön. ver.**, s.141-144.

⁹ Mantran, **Ön.ver.**, s.274-275; Vezir-i Azamın Çarşamba Divanı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Uzunçarşılı, **Ön. ver.**, s.140.

3.SADARET VEYA RİKAB-I HÜMAYUN KAYMAKAMLIĞI

Vezir-i azamlar sefere çıkacakları zaman devlet merkezindeki işleri görmeleri için vekil olarak bir veziri kaymakam bırakırlar ve buna Kaymakam-ı Rikab-ı Hümayun veya Kaymakam-ı Asitane-i Sadaret denilirdi.¹⁰ Kaymakam vezir-i azamın yokluğunda onun ayrıcalıklarının çoğundan yararlanırdı. Bu sebeple Konstantinopl kentinin kaptan valisi olarak tanınırdı.¹¹ Kaymakamlar tıpkı vezir-i azamlar gibi divan toplantılarına başkanlık ederler ve bunun dışında Çarşamba ve Cuma günleri kendi konaklarında iki özel divan toplarlardı. Bunlardan Çarşamba Divanına İstanbul, Galata, Eyüp, Üsküdar kadıları da katılırdı. Bu toplantılardan sonra kaymakam da kentin zanaatkar ve tüccarlarını teftiş eder, satış için saptanan fiyatları denetler ve suçlulara gereken yaptırımların uygulanmasını sağlardı.¹²

4.İSTANBUL KADISI

Padişahın sonra imparatorluğun en yüksek kişisi olan vezir-i azamın İstanbul'un çeşitli iş ve sorunlarına gösterdiği dikkat ve özen ne düzeyde olursa olsun, bu durum ekonomik faaliyetin gerçek sorumlularının İstanbul, Galata, Eyüp, Üsküdar kadıları olmasını engellememektedir. Kadıların yargısal ve beledi görevlerine bir de hiç de daha az önemli olmayan, hükümetin esnaf nezdinde temsilcileri olma görevi de eklenmiştir. Kadıların bu alandaki görevleri hiçte basit bir temsil olmayıp, tersine esnaf loncalarının denetimine, başkent in işesi için gerekli ürün ve maddelerin miktarlarının belirlenmesine, bu ürünlerin dağıtımına, fiyat saptanmasına, hilelerin kovuşturulmasına dayalı bir görevdir. Bütün bu işler bir yandan vezir-i azamla ve divan-ı hümayunun ilgili servisleriyle, diğer yandan da esnaf sorumlularıyla ilişki halinde yapılmaktadır.¹³

İstanbul kadısı, hiyerarşik olarak başkent in diğer kadılarına nazaran üstündü, ancak esnafla ilgili konularda diğer kadılarla eşit sayılmaktaydı. Bu konuda tıpkı Galata

¹⁰ Aynı, s.180.

¹¹ Mantran, *Ön.ver.*, s.120.

¹² Uzunçarşılı, *Ön.ver.*, s.181-182.

¹³ Mantran, *Ön.ver.*, s.276.

ve Üsküdar kadısı gibi kazanın başıdır. Bir hüküm yalnızca Galata kadısına veya Eyüb kadısına veya Üsküdar kadısına tabi olan bölgedeki esnafı ilgilendirdiğinde, bu hüküm yalnızca sorumlu kadıya gönderilmekte, İstanbul kadısından geçmemektedir.¹⁴ Ancak, başkent dörd mevleviyeti arasında görülen bu eşitliğin yanı sıra daha büyük bir nüfusa sahip olması ve özellikle de esnaf oranının asıl İstanbul'daki çok büyük oranı nedeniyle, İstanbul kadısına daha çok hüküm gönderildiğini ve bu kadının esnaf temsilcileriyle daha çok temasta bulunduğu görülmektedir. Ve buna bağlı olarak, ancak resmi bir niteliğe bürünmeksizin, İstanbul kadısının diğerlerine nazaran önceliği vardır ve kent ekonomisiyle, esnafa ilişkin kararlara en başta katılmaktadır.¹⁵

Kadı bu sebeple kentsel örgütlenmede önemli ve vazgeçilmez bir parçadır. Kadı öncelikle merkezden gelecek her türlü buyruğu yerine getirir, denetler, ordu gereksinimlerini sağlar ve belediye hizmetlerini yürütür. Ayrıca iktidarına dayanarak verilen emirlere karşı çıkanlara, hile yapanlara müeyyide uygular.

Ekonomik alanda kadılar kentlerde çeşitli mal, fiyat tespiti ve narh uygulamalarında yetkiliydiler. Para ayarlamaları, mali konular, ürünün az veya çok olduğu yıllarda doğan problemler, siyasi ve askeri nedenle devletin toplamak istediği ilave vergi isteklerini kent halkına aktarmak gibi konularda, kadı muhtesiple bir araya gelerek açıklamalar ve çözüm yolları üzerinde durmaktadır. Sonuç olarak kadılar kentte ilk önce yargıç, daha sonra merkez yönetiminin bir çeşit temsilcisi ayrıca bulunduğu yerin belediye başkanıdır.¹⁶

Kadıların esnaf teşkilatları üzerindeki otoritesi ve gücü celeb-keşan teşkilatı üzerinde de yoğun olarak görülmektedir. Bu noktada İstanbul kadısının celeblerin getirdiği koyunları teslim alma, satış şekillerini belirleme ve denetleme, kasaplarla celebler arasındaki anlaşmazlıklara çözüm bulma, kasapların koyun alım ve satımlarını denetleme, getirilen hayvanların belirtilen yerler dışında kesilmesini engelleme gibi

¹⁴ Hükümlerin sadece sorumlu kadıya gönderilmesiyle ilgili örnekler çoktur. Bunlara örnek olarak "Üsküdar Bağlarının Üzümlerine Dair" Üsküdar kadısına, "İstanbul'da Et Müzayakasına Meydan Vermemek İçin Sonradan Yapılan Kasap Dükkanlarının Kaldırılmasına Dair" olarak Galata kadısına verilen hükümler gösterilebilir; A. Refik Altınay, **Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı**, Hazırlayan: Abdullah Uysal (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1987), s.125-126 ve 135.

¹⁵ Mantran, **Ön.ver.**, s.277-279.

¹⁶ Halime Doğru, **XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü** (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1995), s.203-205; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt no:2 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), s.588.

görevleri bulunmaktadır. Bu görevleri ayrıntılı olarak diğer bölümlerin içinde ele alınacaktır.

5. MUHTESİP

Bu görevli İstanbul'da beledi karakterlere sahip nadir kişilerdendir. Zaman içinde bu görevli adetlerin denetleyicisi rolünden, daha uzman bir görev olan esnafın genel yöneticisi durumunda yükselmiştir. Kadılığın hükümet çevrelerine yakın bir görev olmasına karşın muhtesiplik esnafla daha yakın ilişkide bulunan bir görevdir. O her şeyden önce kadının ve divanın kararlarının uygulayıcısıdır. Esnaf loncalarının işleyişiyle ilgili kanun ve düzenlemeleri uygulamakla o görevlidir. Aynı mesleğe mensub olanlar arasında, İstanbul'a getirtilen ürün ve hammaddeleri paylaştıran da odur. Aynı zamanda divan veya kadı tarafından saptanan fiyatlara uyulup uyulmadığını gözlemekte, satış yerlerini teftiş etmekte, satıcılar ve zanaatkarları gözetlemekte ve denetlemekte ve özellikle de esnafın tabi olduğu vergileri temsil eden ihtisabiye veya ihtisab rüsumu adındaki vergileri toplamaktadır. Demek ki muhtesib hem yerel piyasaların örgütleyicisi, düzenleyicisi, hem de ticari işlemlerden doğan yerel vergi gelirlerinin toplayıcısıdır. Muhtesib denetim, gözetim, yasaların uygulanması ve narh konularında, esnafla kadı arasında aracılık yapmaktadır. Ancak buna karşılık mali konularda kadıya bağlı değildir. Muhtesiblik görevi yıllık bir iltizamdır ve bunun bedeli doğrudan devlet hazinesine gitmektedir. Bu peşin ödemeye karşılık olmak üzere, muhtesib görevine bağlanmış çeşitli vergileri ve yanında çalışanları beslemeye yönelik çeşitli hakları toplamaktadır ve görünüşte asıl ihtisab denen kapsamını da bunlar oluşturmaktadır. Yani zanaatkar ve tüccarlar ile kente getirilen bazı mallardan vergi ve resim almak. Bu vergileri ise muhtesibin adamları olan kul oğlanları toplamaktadır ve görevleri bununla sınırla görünmektedir. Bu vergi alanına kadıların müdahalesi ise mümkün değildir. Çünkü bu mali yasama konuları ihtisab kanunlarıyla belirlenmekte ve vergi konusu direkt olarak muhtesibe bildirilmektedir. Bu durumda ise muhtesib kısmen de olsa ancak kadıdan bağımsız bir hal almaktadır.¹⁷

¹⁷ Mantran, *Ön.ver.*, s.280-285; Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi* (İstanbul: 1986), s.406-407; Doğru, *Ön.ver.*, (1995) s.171-173; Halil Sahillioğlu, "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı no 1, 35-40 (Ekim 1967), s.35.

6.DERGAH-I MUALLA ÇAVUŞLARI VE KOYUN EMİNİ

Dergah-ı Mualla Çavuşlarına “Divan-ı Hümayun Çavuşları” da denir.¹⁸Bazı hükümlerde “südde-i saadet çavuşu” olarak da geçmektedir.¹⁹ Divan-ı hümayun çavuşları, yeniçeriler arasından gelebilmekteydiler.²⁰ İstanbul’da bulunanlarının ruusları küçük ruznamçeden yazılırdı. Beratlarında daimi surette divanda hizmet edecekleri ve seferde serdar-ı ekrem ile sefere gidecekleri kayıtlı idi.²¹ Ayrıca divan toplantılarında yerlerini alırlar, divan üyelerinin karşılama törenlerine katılırlar, divanda istek ve sorunlarını belirtmek için gelen kişilerin sadrazamın huzuruna çıkmadan önce ikişerli sıraya girmelerini sağlardı. Devlet yönetimi içinde yapılan tayin ve atama törenlerinde görev alırlar, sadrazamın Cuma namazına gidiş ve gelişine, çarşı denetlemelerine refakat ederlerdi.²² Yabancı ülke elçilerinin padişah huzuruna kabulü esnasında yapılan törenlerde de görev alırlardı.²³

Dergah-ı Mualla Çavuşları divan dışında da görevlendirilmekteydiler. Bu konuda Bilecik madeninde top yuvarlağının arttırılması hakkındaki 1571 tarihli hükümde Carullah Çavuşa, görevin zamanında tamamlanması konusunda hassas olması, yürükleri teftiş edip ihmalkar davrananları bildirilmesi emredilmekteydi.²⁴ Dergah-ı Mualla Çavuşlarının teftişle ilgili görevlerinden biri de celeb bölgelerine kadılarla beraber gidip celeb yazımında bulunmaktır.²⁵

¹⁸ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt no:1 (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), s.269.

¹⁹ Ahmet Kal’a, “Osmanlı Devletinde İstanbul’un Et İhtiyacının Temini İçin Kurulan Kasap Celeb Teşkilatı (16-18. Asırlarda)”, (**Basılmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul: 1985**), s.19 (2 nolu dipnot).

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**, Cilt no:1 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), s.33.

²¹ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.47, 50-(1 nolu dipnot).

²² **Aynı**, s.2- (3 nolu dipnot), 21,120,139, 142.

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt no 4: Kısım 2 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), s.90,93.

²⁴ Uzunçarşılı, **Ön. ver.**, **Kapıkulu Ocakları**, Cilt no: 2, s.80-81.

²⁵ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, **Mühimme Defteri No: 6**, Hüküm: 1018.

Koyun Eminleri ise genellikle Dergah-ı Mualla Çavuşları arasından seçiliyordu. Dergah-ı Mualla Çavuşlarından olup İstanbul Koyun Emininin tayin edeceği kişiler kazalara Koyun Emmini-sayım memuru olarak gönderiliyordu. Güvenilir olduğuna karar verilen sipahi ve sipahi oğlanı zümresinden biri de Koyun Emmini olarak kazalara gönderilebiliyordu. Güvenilirliğini yitirmiş olan kaza koyun emininin değiştirildiği ve bölgeyi teftiş için bir başkasının tayin edildiği de sıkça görülmektedir.

İstanbul Koyun Emininin diğer bir görevi de İstanbul kasaplarının tayin işidir. Koyun Emininin bu tasarrufuna şehremini ve mütevelliler de müdahale edemiyordu. Zengin olan kasapların koyun kasabı olmasına dikkat ediliyordu. Hatta zengin sığır kasaplarının koyun emini tarafından koyun kasaplığına getirildiğine de kayıtlarda rastlanmaktadır.²⁶

---

²⁶ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

İKİNCİ BÖLÜM

CELEPLER VE CELEB-KEŞAN TEŞKİLATI

Celeb-keşan teşkilatının kurulmasının temel nedeni İstanbul'un et cinsinden ihtiyacının karşılanabilmesidir. Bu ihtiyacın karşılanabilmesinde en önemli sorumluluk sahipleri ise doğrudan işi yapmakla görevli olan celeblerdir.

Bu bölüm dahilinde celeblerin kimler oldukları, gönüllü ve mecburi türleri ele alınacak, mecburi celeblik dahilinde de celeblerin nasıl ve nereden tespit edildikleri, kayıtlarının nasıl yapıldığı, nasıl teftiş edildikleri ve bu işlerde Dergah-ı Mualla Çavuşları, Koyun Emini ve Yerel Kadıların görev ve yetkileri ele alınacaktır. Bu sayede giriş bölümünde değinilen teşkilatın üst düzey yöneticilerinin yanı sıra teşkilatın taşra yapısı ve kuruluşu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

1.CELEP KİMDİR?

Celeb kelimesi, kullanım itibariyle farklı anlamlara sahiptir. Sözlük anlamı olarak sığır ve özellikle de koyun getirerek kasaplara satan büyük tüccar demektir.²⁷ Bu kişiler sermayeleri ile dikkat çekmektedir.²⁸

Evliya Çelebi'ye göre ise Celeb-Keşanlar; "Buğdan, Eflak, Makedonya, Mora, Anadolu ve Türkmen topraklarında büyük otlakları bulunan, binlerce sürüye sahip olan, büyük toptancılarıdır."²⁹ Konunun işlenişi de bu tanımlar doğrultusunda olacaktır. Ancak

²⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat* (Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 1993), s.130.

²⁸ Doğru, "Rumeli'de Celep-Keşanlar", *XIII. Türk Tarih Kongresi* ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

²⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Sadeleştiren: Zuhuri Danişmend, II. Kitap, (İstanbul: 1969), s.248-249; Mantran, *Ön.ver.*, Cilt no 2, s.36-37 ; Doğru, "Rumeli'de Celep-Keşanlar", *XIII. Türk Tarih Kongresi* ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

celeb kelimesinin anlamı sadece bu tanımlarda ifade edildiği şekliyle sınırlı değildir. Kelimenin aslı koyun, keçi, sığır anlamındadır.

İstanbul saraylarında yeni işe başlamış acemiler için de celeb kelimesi kullanılmıştır.³⁰ Saraylılar ve özellikle enderun ağaları arasında rencide edici söz olarak kullanıldığı da görülmektedir.³¹

Celeb kelimesinin sancak kanunnamelerindeki kullanılışı, anlamını daha da genişletmektedir. Maraş Livası Kanunnamesinde geçen “yund ve bargir ve katır celebî” ifadeleri kelimenin “kasaplık hayvan” anlamının dışına çıkmasına sebep olmaktadır.³²

III. Murad devri kanunnamelerinde geçen “celeb gulam” ve “celeb kenizek” ifadeleri ise celeb-keşanların aynı zamanda köle ticareti de yaptığını göstermesi açısından önemlidir.³³

Celebler, Celeb-Keşan Teşkilatı içinde yer almaktadırlar ve bu teşkilatı ilgilendiren her türlü bilgi Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Celeb-keşan ve Ağnam defterlerinde yer almaktadır. Teşkilatı açıklayan Keşan kavramı Farsça bir kelime olup, zorla, sürükleye sürükleye götürülen anlamına gelmektedir. Celeb-keşan malı kavramı ise; kasaplık hayvan toplayıp satan ve celeb adı verilen ticaret erbabına ait hayvanlar hakkında kullanılır.³⁴

Celeb kelimesinin yukarıda ifade edilen tarihsel anlamları, onun kullanımının da tarihte kaldığı anlamına gelmemektedir. Öyle ki günümüzde kırsal kesimde özellikle hayvancılıkla uğraşanlar arasında bu kelime hala kullanılmaktadır. Gerek kırsal kesimde

³⁰ Devellioğlu, **Ön.ver.**, s.1301.

³¹ Defterdar, nişancı ve reisülküttab gibi mühim mevkilerde bulunduktan sonra Tersane eminliğine getirilen ve bunu kendisi için bir hakaret addeden Ömer Vahit Efendi ile saray memurlarından olan silahtarlıktan yetişme “Kara Vezir” denmekle maruf silahtar Mehmet Paşa arasında geçen bir hadisede celeb kelimesi hakaret mahiyetinde kullanılmıştır. O vaktin usulünde sadrazamlar Tersaneyi teftişe gittiklerinde eminler, kereste ambarında bulunan kerestelerin cinslerini birer birer sayarlardı. Ömer Vahit Efendi, Mehmet Paşanın tersaneye geldiği birgün keresteleri birer birer sayarken “bu da kara sığır” dedikten sonra sustu ve müstehzi bir tavırla sadrazamın yüzüne baktı. Bu tavır ve hareketinin manasını anlayan Silahtar Mehmet Paşa: “Biz her ne kadar Enderun-u Hümayundan çıkmış isek de kerestenin cinsini bilmeyecek kadar celeb değiliz” dedi. Pakalın, **Ön. ver.**, s.269.

³² Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, Kanuni Devri-II. Selim Devri Kanunları**, Cilt no:7, (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1994), s.173.

³³ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, III. Murad Devri Kanunları**, Cilt no:8, (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1994), s.181.

³⁴ Doğru, “Rumeli’de Celep-Keşanlar”, **XIII. Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış bildiri).

gerekse de hayvancılıkla ilgili araştırma yapan insanların kullandığı bu kelime, büyük hayvan tüccarı manasındadır ki toptancı manasına dahi gelebilmekte ve kullanılışıyla hayvancılığın gelişimindeki en büyük engel ve et fiyatlarındaki büyük artışlardan en büyük sorumlu olarak celebler gösterilmektedir.³⁵

2.GÖNÜLLÜ CELEBLER

Celebler, canlı hayvan ticareti yapan, ticaretini yaptıkları bu hayvanları ya kendileri yetiştiren ya da yetiştiricilerden satın alan ve kasaplara satan tüccarlardır. Gönüllü celebler ise bu işi serbestçe, hiçbir zorlamaya maruz kalmadan yapan kişilerdir.

Gönüllü celeblerin topladıkları kasaplık hayvanları İstanbul, Edirne, Bursa gibi büyük merkezlerde sattıkları anlaşılmaktadır. Ancak İstanbul'un acilen et ihtiyacı duyduğu zamanlarda gönüllü celeblerin İstanbul'a zorunlu olarak sevk edildikleri de görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak, Sivas'a kadar ki tüm kadılara gönderilen 29 Zi'l-ka'de 967 (21-22 Ağustos 1560) tarihli hükümde Bursa taraflarına satılmak üzere yola çıkarılan 15 binden fazla koyunun henüz Sivas ya da Çorum'a ulaştığı, İstanbul'da da et konusunda sıkıntı çekildiği belirtilerek, bu koyunların acilen İstanbul'a sevk edilmeleri emredilmektedir.³⁶

Hükümlerden anlaşıldığına göre "Gönüllü Celebler" İstanbul'a sevk ettikleri ya da sevk etmek zorunda kaldıkları bu hayvanları cari narh üzerinden satmaktadırlar. Bununla beraber gönüllü celebler için hayvanlarını İstanbul'a sevk edip satmak, Anadolu'nun ya da Rumeli'nin büyük kentlerine göre çok daha cazip gözükmektedir. Bunun başlıca nedeni ise İstanbul'daki hayvan alım fiyatlarının diğer illere göre daha yüksek olmasıdır. Bu durum aslında tam olarak görüldüğü gibi değildir. Çünkü celeb-keşan teşkilatının kurulmasının temel amacı İstanbul'a ucuz ve bol et temin edebilmektir. Bu durumda gönüllü ya da mecburi celeblerin diğer illere, daha yakın olması sebebiyle gitmesini engellemek için, İstanbul'daki fiyatlar sabit tutulmuş, koyun

³⁵ M.Ali Gökberg," Türkiye'de Hayvancılık", *Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu*, (Elazığ: 1987), s.260.

³⁶ **BOA. Mühimme Defteri** No: 3, Hüküm: 1491.

üretimini yapıldığı bölgelerde ise fiyatların aşağıya çekilmesi yoluna gidilmiştir.³⁷ Böylece İstanbul diğer illere göre daha cazip bir pazar haline gelmiş, getirilmiştir.

Gönüllü celeblerin yaptıkları bu serbest ticarete bazı kısıtlamalarla karşılaştıkları da görülmektedir. Bununla ilgili olarak 11 Zi'l-ka'de 967 (3 Ağustos 1560) tarihli hükümde;

“(...) Vilayet-i Eflak ve Boğdan'dan gönüllü celeb ta'ifesi mahrose-i mezbureye koyun götürürler iken ahkam-ı şerife, yazılı celebdir gönüllü celeb yazmaz diyü, siz ki kadıarsız men' eyler imişsiz. İmdi, mahrose-i mezbureye gönüllü ve yazılı koyun getüren celebleri asla ve kat'a bir ferd mani' olmak ca'iz değildir(...)”

denilmekte ve İstanbul'a koyun sevk eden gönüllü celeblerin yaptıkları koyun ticaretine kadıların engel olmaması emredilmektedir. Hükümün devamında ise kadılara, yazılı yada gönüllü celeblerin her birine yarar adamlar verip İstanbul'a ulaştırmaları konularında asla ve asla tehir etmemeleri dile getirilmekte, aksaklıklardan da sorumlu tutulacakları belirtilmektedir. Böylece gönüllü celebleri yerel yönetimlerce yardım edilmesi de sağlanmaktadır. Bunun temel nedeni ise İstanbul'un iâşe konusunda her zaman ayrıcalıklı ve aksatılmaya tahammülü olmayan yapıda olmasıdır.³⁸

Gönüllü celeblerin yaptıkları bu ticaret her ne kadar merkezi ve yerel yönetimlerce güvence altına alınıyor ise de, bu durum İstanbul'a yaptıkları ticarete tamamen serbest bırakılmalarını da engellemektedir. “(...) eğer yazılıdır ve eğer yazılı değildir, koyunların mahrose-i mezbureye getürenler yollarda ve kasabalara satmayalar(...)” hükmü ile gönüllü celeblerin mallarını İstanbul dışındaki yerlerde satmaları yasaklanmaktadır.³⁹ Bu görev, sevkiyatı güvence altına almakla sorumlu kadıya verilebildiği gibi diğer kadılara da verilebilmektedir. Yol üzerindeki kadılara İstanbul için sevk edilen koyunların kendi kazalarında kasaplarca satın alınmasının engellenmesi emredilmektedir. 966/1558-59 senesinde Edirne kadısına gönderilen hükümde “(...) İstanbul için ta'yin olunan celeb koyun ve andan gayrı İstanbul'a gönüllü celebler, getüreceği koyunu Edirne kassabları karşılayup almak caiz

³⁷ Faroghi, **Ön.ver.**, s.272.

³⁸ **BOA. Mühimme Defteri** No: 3, Hüküm 1401; Altınay, **Ön.ver.**, s.116-117; Kal'a, **Ön. ver.**, s.14; **BOA. Mühimme Defteri** No:6, Hüküm 1333.

³⁹ **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm: 1401.

değildir(...)"⁴⁰ denilerek durum açıkça ifade edilmektedir. 4 Safer 967 tarihli hükümde de bu konudaki emrin hala geçerli olduğu belirtilmektedir.⁴¹

Görüldüğü gibi gönüllü celebler İstanbul haricinde yaptıkları hayvan ticaretinde serbest, İstanbul için yaptıkları ticarete ise güvence altında, buna karşılıklı belli kısıtlamalara tabi tüccarlardır.

3.MECBURİ CELEBLER

Mecburi celebler, kelimeden de anlaşılacağı üzere kasaplık hayvan ticaretini bir baskı sonucu yapmak zorunda olan tüccarlardır. Baskı unsuru doğrudan saray ve merkez yönetimi, kazalarda ise kadılardır. Böylesine bir denetim ve zorlamanın nedeni ise olağanüstü boyutlardaki İstanbul'un et ihtiyacıdır.

Mecburi celeb olmayı gerektiren nedenler nelerdir? hangi bölgelerden ve nasıl seçilirler? denetimleri nasıl yapılır? sorularının cevabı bu konunun özünü oluşturmaktadır.

3.1. Mecburi Celeblerin Tespiti

Mecburi celeblerin tespitinde dikkat edilen hususlar Divan-ı Hümayun hükümlerinde açıkça yer almaktadır. Buna göre celeb tespitinde ilk adres "riba-hor" denilen faizle para alıp para veren tefecilerdir. Daha sonra zengin ve maldar olan kişiler mecburi celeb olarak yazılmaktadır.⁴² Zengin ve maldar kişilerin tespitinde bölgesinde kin ve aleyhte faaliyeti olmayan kişilerin şahadetleri dikkate alınıyordu.⁴³ Bu zengin ve maldar kişilerden öncelikle koyun ehli olanlar tercih ediliyordu.⁴⁴

⁴⁰ BOA.Mühimme Defteri No:3, Hüküm: 255.

⁴¹ BOA. Mühimme Defteri No: 3, Hüküm 478.

⁴² BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm: 1018; Aynı hüküm için bakınız Altınay, **Ön.ver.**, s.124; BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm: 107.

⁴³ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm 1439. Hükümde "(...) mütemekkin olduğu mahallesi ve karyesi halkından bi-garaz ve mu'temedün-aleyh kimesnelerden dikkat-ü ihtimamla tettebbu'u tefahhus olup haber virenlerin muvacehe şahadet itdiklerinden sonra ki, şahidleri mu'addel ü müzakka olmağla mün'im ü maldar u mütemevvil kimesne idüğü zahir oldukda kudretine göre(...)" ifadesi kullanılmaktadır; BOA. Mühimme Defteri No:31, Hüküm:101.

⁴⁴ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm 1018; BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm: 1433.

Bununla beraber reayadan olup ellerinde ticaret yapabileceklerine dair ferman olmadan dış ülkelerle ticaret yapan ecnebiler de mecburi celeb seçilmektedir. Görüldüğü gibi celeb seçiminin ön koşulu zengin ve maldar olmaktır. Fakat bunlar arasından da özellikle sermayesiyle kendi emeğini birleştirip üretici sınıfa dahil olmayan, kısacası rantiyecilik yapanlar celeblik için tercih edilmektedir.⁴⁵

Bu konuda 4 Zi'l-hicce 967/1560 tarihinde Yenişehir kadısına verilen hükümde;

“(…) ba’zı kimesneler sabıkda emin ve mütezim olup feragat idüp ve ba’zı sipahiler ve sipahizadeler tımar talebinden feragat idüp riba-horluk idüp maldar olup celebliğe kadir iken bu vechile ta’allül ederimiş, imdi, anun gibi mala kabil olup malı ve nefsi ile celeblik hıdmetine kadir olanlar eğer emanetden ve iltizandan feragat itmiş olanlardır(…)şol sipahizadeler ki tımar talebinden feragat idüp katipler silkine münselik olmuş ola, onun gibileri yazup(…)”⁴⁶

denilmekte ve görevini bırakıp faizciliğe başlayan bu maldar kişilerin hangi mensupta olduğuna bakılmaksızın celeb yazılmaları emredilmektedir.

Zengin ve maldar olmak, tefecilik yapmak mecburi celeblikte temel seçici sebep olsa da her zengin ve maldar kişi de celeb yazılmamaktadır. Zihne kadısına 13 Ramazan 972 (14 Nisan 1565) tarihli gönderilen hükümde;

“(…)riba-horlardan ve sayir mütemevvül-ü maldar olan kimesnelerden eğer hisar-erenlerüdü ve ra’iyyetden bila-emr tımara çıkan ecnebilerdür ve eğer toğancı ve muhtesip ve premkür ve knezdür ve eğer sayir erbab-ı vezayif-ü cihatdur ve eğer tüccar ve ehl-i kisb ü kardur bi’l cümle Dergah-ı Mu’allam kullarından ve sipahi taifesinden ma-ada celeb olmağa münasib ne mikdar kimesne ma’lum idinürsen(…)”⁴⁷

denilmektedir. Bu hükme göre celeb yazılamayacak olanlar doğancı, muhtesib, premkür, knez gibi imparatorluğun idari, mali, ticari, iktisadi teşkilatında yer alanlardır. Ayrıca “zayıf” ve “cihat”, “Ehl-i kisb-i kar” ve “tüccar” olarak nitelenen alt, orta ve üst gelir sahibi esnaf grubu ile “dergah-ı mu’allam kullarından” denilen imparatorluk merkez teşkilatı görevlileri ve “sipahi taifesi” adı verilen askeri ve idari görevlilerdir.

Celeb yazılamayacak olanlarla ilgili çerçevemizi genişletmek mümkündür. Hükümlere göre madenci, turacı, küreci gibi stratejik göreve sahip olanlarla,⁴⁸ altın

⁴⁵ Kal’a, **Ön.ver.**, s.22-23.

⁴⁶ **BOA. Mühimme Defteri** No:3 Hüküm:1363.

⁴⁷ **BOA. Mühimme Defteri** No:6, Hüküm: 1018.

⁴⁸ **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm: 498, 1434; **BOA. Mühimme Defteri** No:5, Hüküm: 1829; **BOA. Mühimme Defteri** No:42, Hüküm: 983.

işleyenler ve koyun üretiminden sorumlu “koyun-eri”adı verilen işçileri de celeplikten muaftırlar.⁴⁹ Bazı akıncılar sefere gitmemek için celeb yazılmışlar ancak celeplikten ihraç edilerek görevlerinin başına dönmeleri emir edilmiştir.⁵⁰ Voynuklar ise önceleri padişahlar tarafından gönderilen fermanlar ile celeb yazılmışlar ancak şikayetleri üzerine bu görevleri kaldırılıp gönderilen ilk ferman geri istenmiştir.⁵¹ Voynuklarda, akıncılarda ve diğer alanlarda olduğu gibi Yörüklerde de celeplikle Yörüklük hizmetlerinin ikisi bir arada yürütülemiyordu.⁵²

Yukarıda belirtilen iş ve meslek alanlarındakiler celeb yazılmamakla beraber, celeb yazılıp da sonradan bu görevlerden birine geçenler, yapılan teftişte durumları tespit edilirse, celeplikten ihraç olunuyorlardı. Bu yüzden mecburi celeb yazılanlar celeplikten kurtulmak için bu görevlerden birine geçmeye çalışıyorlardı.⁵³ Bunun tam tersi olarak da görevlerinde ihmalkar davranan, tam olarak yapmayan koyun erleri, derhal koyun üretme görevinden alınarak celeb olarak kaydediliyorlardı.⁵⁴ Teftiş sonucu bildirdikleri görevi doğru çıkmayanlar için de durum aynı idi.

Celeb tespitinde belirleyici unsur yapılan görev ve mal varlığıdır ancak bu konuda din ve ulus ayrıcalığına rastlanılmamaktadır. Celeb yazımı için gerekli özellikleri taşıyan Zımmi, Çingene, Yahudi...vs. celebeler kayıtlarda sıkça rastlanmaktadır.⁵⁵

Sonuç olarak mecburi celeplik müessesesinin iktisadi bir fonksiyon ifa ettiğini de belirtmek gerekir. Üretici olmayan ve üretici olmadığı gibi ekonomik faaliyetlerin ahengini bozan faizci ve maldar kimseler bu sayede ekonomiye kazandırılıp, teşebbüste

⁴⁹ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm:1434,1651; BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm:127; BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm: 1018,1252.

⁵⁰ BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm 1277; Doğru, “Rumeli’de Celep-Keşanlar”, XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

⁵¹ BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm: 69; BOA. Mühimme Defteri No: 6, Hüküm 1346; Yavuz Ercan, Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), s.14 ,17 ve 37.

⁵² Doğru, “Rumeli’de Celep-Keşanlar”, XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

⁵³ BOA. Mühimme Defteri No:43, Hüküm:246.

⁵⁴ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm 1018; BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm 127, BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm: 1651.

⁵⁵ BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm: 1088.

bulunmaya zorlanıp, paranın dolaşımı sağlanmakta ve celeplik hizmeti için gerekli para temin edilmiş olmaktadır.⁵⁶

3.2.Mecburi Celeplerin Tespit Edildiği Bölgeler

Celeb-keşan teşkilatı kasaplık hayvanları toplayıp İstanbul'a sevk etmek ve gerekli yerlere teslim etmek, satmak üzere kurulmuş bir teşkilattır. Teşkilatın temel hammaddesi canlı hayvan olunca doğaldır ki mecburi celeb olarak adlandırılan görevlilerin hayvan temin ettiği yerler de üretim merkezleri olmaktadır. Bu merkezler özellikle İstanbul'a ulaşım yönünden kolay ve yakın bölgelerdir. Bu bir bakıma teşkilatın rasyonelliğini de göstermektedir. Bu sebeptendir ki mecburi celeb yazım alanının tamamı Rumeli bölgesi içinde yer alan merkezlerden oluşmaktadır.

Anadolu'dan İstanbul'a yapılan kasaplık hayvan sevkıyatı genel itibariyle gönüllü celeplik şeklindedir.⁵⁷ Diğer bir yol ise beylerbeyi ya da kadılıklara gönderilen hükümlerde de görüldüğü üzere kasaplık hayvanların toplanıp sahipleri ya da vekilleri vasıtasıyla sevk edilip satılması usulüdür. Bu yöntemde sadece kimlerin ne miktar koyunla gönderildiklerinin belirtilmesi zorunluluğu, bu kişileri, mecburi celeb olarak adlandırdığımız sınıftan ayırmaktadır. Çünkü bu kişiler hakkında mecburi celeblerde olduğu gibi hangi bölgeden, ne miktar koyuna celeb yazıldıkları, mali durumları, hangi zamanda ne kadar kasaplık hayvanı sevk edecekleri, nasıl kayıt edilecekleri ve nasıl teftiş edilecekleri ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Koyunların sevkıyatı ancak çok acil durumlarda ve kesin olarak kim olacakları önceden belli olmayan kişiler tarafından yapılmaktadır.⁵⁸ Sevkıyatın bu şekli sebebiyle Anadolu'dan "mecburi celeb" diye belirtilen tüccar sınıfı tayin ve tespit ediliyor demek mümkün değildir.

Rumeli'de ise durum Anadolu'dakinin tam tersidir ve hükümlerde mecburi celeb yazımının yapıldığı bölgeler ayrıntılı olarak görülmektedir. Buna göre celeblerin tespit

⁵⁶ Kal'a, Ön.ver., s.24.

⁵⁷ BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm: 1258.

⁵⁸ 11 Şevval 967/1560'de Diyarbakır beylerbeyine gönderilen hükümde; "(...) Haliyan mahmiye-i İstanbul'da et hususunda ziyade müzayaka olmağın mahmiye-i mezbure zahiresiyçün Türkman koyunlarından koyun gönderilmesin emr idüp buyurdum ki : sene-i sabıkada gönderdiğün üzre Türkman koyunlarından koyun çıkardup adem koşup sahipleri ve yahud vekilleriyle mahmiye-i mezbureye irsal edesin ki getirüp bey' idüp ashabına ticaret ve mahruse-i mezbure halkına si'at-i ma'ışet ola. Ve bile koşup gönderdiğün ademlere gereği gibi tenbih ü te'kid edesin ki yolda ve izde hilaf-ı şer' u kanun kimesneyi dah ü ta'aruz itdürmeyeler (...)". BOA. Mühimme Defteri No:3 Hüküm: 1309.

ve yazımının yapıldığı bazı Rumeli bölgeleri şunlardır: Berkofça, Çernovi, Tırnovi, Zihne, Ilıca, Pirlepe, Sofya, Varna, Selanik, Ahyolu, Aydos, Silistre, Tırhala, Tikveş, Çirmen, Plevne, Lofça, Niğbolu, Şumnu, Vize, Malkara, Kavala, Florina... vs.⁵⁹

3.3.Mecburi Celeb Yazımı

İstanbul için kasaplık hayvan ihtiyacının temini önemli sorunlardan biridir. Bu ihtiyaç kısmen de olsa gönüllü celebler vasıtasıyla gideriliyorsa da gönüllü celebleri doğrudan İstanbul'a sevk eden bir zorlamanın her zaman olmaması, kat edilen yolun uzunluğu ve çeşitli sorunlar (engellemeler, hırsızlık, celeblerin öldürülmesi...vs.) sebebiyle bu hayvanların çoğu hiçbir zaman İstanbul'a ulaşamamıştır. Bu durum İstanbul açısından hiçte göz ardı edilebilecek bir durum değildir. Çünkü et ihtiyacını aksatmanın tehlikeli sonuçları olabilmektedir. Bu sebeple kasaplık hayvan ihtiyacını düzenli bir şekilde temin için bir organizasyon oluşturulmuştur. Bu organizasyonda kayıtları yapılan ve üzerlerinde bir baskı kurulan hayvan tüccarları ise "mecburi celebler"dir. Bu sebeptir ki kayıtlarına da büyük bir önem verilmiştir.

İstanbul'a canlı hayvan getiren celebler her sene sayılarak defterleri düzenleniyordu. Sayım hazırlığı ise padişahın celeb fermanı ile başlatılıyordu.⁶⁰ Hükümlerden anlaşıldığına göre celeb sayımının başlamasının temel nedeni İstanbul'da et sıkıntısının başlamasıdır.⁶¹ Böyle bir durumla karşılaşıldığında İstanbul koyun emini durumu Divan-ı Hümayuna arz ediyor, Divan-ı Hümayundan da ilgili görülen yerlerin kadılarına hükümler gönderilerek, celeb yazmaları emrediliyordu.⁶²

İstanbul koyun emini genellikle Dergah-ı Mualla Çavuşlarından biri seçiliyordu. Görevi İstanbul'un ve ordunun et ihtiyaçlarıyla ilgilenmekti. Bu konuyla ilgili olarak tuttıkları defter Hazine-i Amire'de baş muhasebe kaleminde yer alıyordu ve buna

⁵⁹ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm: 479,1363; BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm: 107, 417; BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm: 1019, 1066, 1439; BOA. Mühimme Defteri No:26, Hüküm: 71; BOA. Mühimme Defteri No:31, Hüküm: 101,187; BOA. Mühimme Defteri No:39, Hüküm: 178, 331.

⁶⁰ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar" XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri); "(...) Bundan akdem, Gümülcine kadısına hüküm gönderilüp celeb tahriri ferman olunup (...)" BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm:1573.

⁶¹ Zihne kadısına gönderilen 13 Ramazan 972 (4 Nisan 1565) tarihli hükümde "(...) mahrose-i mezburede et hususunda ziyade müzayaka çekilüp celeb yazılması mühimm ü lazım olup(...)" bu durum açıkça ifade edilmektedir. BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm 1018.

⁶² Kal'a, Ön.ver., s.17.

'koyun emini defteri' adı veriliyordu.⁶³ Koyun emininin diğer bir görevi de giriş bölümünde de ifade edildiği gibi İstanbul kasaplarını tayin işidir. Ayrıca dergah-ı mualla çavuşlarından tayin edeceği kişileri kazalara koyun-emini sayım memuru olarak gönderirlerdi.⁶⁴ Bununla beraber celeb kitabesinde bulunulan istikamete göre ayrı ayrı bölge koyun eminlerinin atandığı da görülmektedir. Bu konuda 4 Zi'l-hicce 967/1560 senesine ait hükümde "(...)Yenişehir kadısına ve dergah-ı mu'alla çavuşlarından olup sol-kola koyun emini olan Mustafa Çavuş'a hüküm ki: (...)” ifadesi koyun eminlerinin belirlenmiş bölgelere atandıklarını göstermektedir.⁶⁵ Koyun eminliğine ayrıca dergah-ı mualla çavuşları dışında sipahi zümresinden de atamaların yapıldığı ve güvenilirliğini yitirmiş olanların değiştirildikleri de görülmektedir.⁶⁶

Celeb yazımındaki diğer görevliler ise yerel kadılardır. Kadıların celeb yazımında doğrudan görevlendirildikleri görülmektedir. 8 Muharrem 968/1561 tarihli İnöz kadısına gönderilen hükümde;

“(…) bundan akdem Gümülcine kadısına hüküm gönderilüp celeb tahriri ferman olunup ol babda Dergah-ı mu'alla'm çavuşlarından kıdvetü'l-emasil Hüseyin zide kadruhu mübaşir tayin olunmuş idi. Haliya Müşarün-ileyh kadiya ahar hıdmet emr olunmağın, zikr olunan celeb tahriri hususu sana emr idüp (...)”⁶⁷

celeb yazımı görevinin Gümülcine kadısına verildiği ve dergah-ı mu'alla çavuşu Hüseyin'e de mübaşirlik görevi verildiği, şimdi ise görevin İnöz kadısına devredildiği belirtilmektedir. Yukarıda verilen bu üç görevli celeblerin sayımından, tespitinden, yazımından ve teftişinden görevli olup, işlerin yolunda gitmesi konusunda ayrıca kişisel bazda sorumluluk sahibi kılınmışlardır.

Celeb yazımı konusunda ise Zihne kadısına yazılan hüküm ayrıntılı bilgi içermektedir. Hükümde;

⁶³ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.163-(2 nolu dipnot).

⁶⁴ Doğru, “Rumeli'de Celeb-Keşanlar”, **XIII. Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri); **BOA. Mühimme Defteri** No:6, Hüküm: 1018,1439.

⁶⁵ **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm: 1363.

⁶⁶ 3 Zi'lka'de 966 (07.08.1559) tarihli Rumeli kadılarına gönderilen hükümde "(...) sipahi oğlanları zümresinden Mehmet'e koyun emaneti tevcih olunmağın (...)” ifadesi yer almaktadır. **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm:188; Doğru, “Rumeli'de Celeb-Keşanlar”, **XIII. Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

⁶⁷ **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm: 1573.

“(…) celeb yazılması mühim-ü lazım olup senin istikametüne i’timad-ı hümayunum olmağın vilayet-i Rumili’nde sağ kolda vaki olan celeb yazmak için seni ta’yin idüp celeb defterinün sureti aynı ile ihrac olunup mühürlenüp Dergah-ı Mu’allam çavuşlarından kıdvetü’l emasil İvaz zide kadruhuya teslim olunup irsal olundu (...)”⁶⁸

denmektedir. Burada önemli olan nokta mühürlü celeb defterinden bahsedilmesidir. Celeb defteri hangi yılda, hangi vilayetten, hangi mevsime göre celeb yazıldığını ve bunların üzerlerine kayıtlı koyunu gösteren defterdir ve bir sureti südde-i saadette bulunur.⁶⁹ Hükümün bu kısmında önem arz eden diğer bir konuda dergah-ı mualla çavuşunun defter suretiyle bölgeye gönderilmesidir. Bunun sebebi yerel kadıdaki nüsha ile karşılaştırma yaparak yazımın doğru olmasını sağlamaktır. Sayım memurunun bu noktada pek çok konuya dikkat etmesi gerekmektedir. Öncelikle hiçbir tarafı zarara uğratmamalıdır. Miri arazide bulunan koyundan alınan vergi şer-i vergi, sahib-i arz’a yazıldığı için ihmal edilemezdi. Bu yüzden sahib-i arz-ı zarara uğratmamak için koyun, kuzusu ile birlikte sayılırdı. Bu nedenle celeb yazımı genellikle Nisan sonu ile Mayıs başında, kuzuların doğduğu mevsimde yapılırdı.⁷⁰

Celeb kitabeti denilen bu olayda esas yazıma tabi kişiler zengin ve maldar olanlardır. Özellikle de riba-horlar mecburi celeb yazımına tabi tutulurlardı. Celeb yazımı için gereken özellikleri taşıyanlar⁷¹

“(…) celeb olmağa münasib ne mikdar kimesne ma’lum idintürseniz-ki, mütemevvil-ü maldar olane kadılıktan ve ne köyden ise isimleri ve iştiharlarıyla mufassal yazup defter idüp mu’accelen Südde-i Sa’adet-bahşum’a arzyleyesin (...)”⁷²

hükümünde de belirtildiği gibi hangi kadılıkta, hangi köyden iseler isimleri ve lakaplarıyla uzun uzadıya yazılır, deftere kaydedilir ve südde-i saadete arz edilirdi.

⁶⁸ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm: 1018.

⁶⁹ Vize, Midye, Pınarhisarı, Kırkkilise, Mahmud Paşa Hassı, Rus Kasrı ... vs kadılarına gönderilen 17 Zi’l-hicce 992 (20 Aralık 1584) tarihli hükümde “(…) taht-ı kazanızda vaki olan atik ve cedid celeblerin üzerine takdir olunan bahar koyunlarından ve eğer mevsim koyunlarından ve sene-i mezburede hizmetlerinde kalan koyundur bi-kusur ve la-kusur Südde-i Saadetinde olan celeb defteri muktezasinca(…)” celeb defterinde kayıtlı bilgi hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Altınay, **Ön.ver.**, s.144.

⁷⁰ Doğru, “Rumeli’de Celeb-Keşanlar”, **XIII.Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

⁷¹ Kimlerin celeb yazılabileceğiyle ilgili olarak bakınız “Mecburi Celeblerin Tespiti”.

⁷² BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm:1018.

Celeblerin kaydı esnasında dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de celeb yazılan bu kişilerin durumlarının tespit edildikten ve kudretlerine göre yazıldıktan sonra divan-ı hümayuna arz edilmesidir. Bu konu hükümde;

“(…) ne asıl kimesneler idüğü görülüp sadır olduktan sonra celeblik hıdmeti eyleyeler ve zikrolunan tayifeden mukaddem koyun ehli olanları yazasın. Anlardan sonra sayır tayifeden yazup tayin eyleyesin. Amma; bu babda ziyade ikdam-ü ihtimam idüp sahîh maldar u mütemevvil olanları kudretlerine göre yazasın ki, sonradan her birisi teşekki idüp; ‘benim kudretüm yokdur’ diyü ızhar-ı acz itmeyüp dahi tekrar görilmeğe ihtiyaç eylemeyesin (…)”

sözleriyle açıkça ifade edilmekte ve kadı ile dergah-ı mualla çavuşunun bu konuya gereken önemi göstermesi emredilmektedir. Kayıt esnasında dikkat çekilen bir nokta da malları kesin tespit edilen bu celeblerin hangi mevsim için tayin edildiklerinin de deftere yazılması konusudur.⁷³ Celeblerin güçlerine göre kayıtları büyük bir önem arz ediyordu. Çünkü yazımı takib eden yıl boyunca İstanbul’da kasaplara bu bilgilere dayanılarak canlı hayvan tahsisi yapılıyordu.⁷⁴

Kadıların celeb yazımındaki sorumlulukları büyüktür. Aksi bir durumda tüm yükümlü kendileridir. Bu durum hükümde; “(…) bi’l cümle yazdığun celeb ahvali senden sü’al olunur (…)” ifadesiyle belirtilmektedir. Ayrıca celeb kitabetine kadı ve dergah-ı mualla çavuşu dışındakilerin karışmaması konusunda hükümde;

“(…) beğlerden ve sübaşılardan ve voyvodalardan ve sipahilerden ve gayriden muhassılan hiç ahad celeb yazmak umuruna karışmayup kimesneye himayet etmeyeler, muslahata mani’ olup avkeylemeyeler. Anun gibi ferman-ı şerifüme mugayir dahl ü ta’arruz idenleri her kim ise yazup arzyleyesin ki hakkından geline ve toprak kadıları celeb yazmak hususunda gereği gibi mu’avenet ü muzaheret eyleyüp lazim geleni ihzar idüp ihtimamda dakika fevt itmeyeler. Bu babda ihtimali olanları isimleriyle yazup arzyleyesin ki, bir vechile haklarından geline ki, sayirlerine mucib-i ibret olup (…)”

denilmekte, böylece beylerden, voyvodalardan...vs’den gücünü kullanıp da celeb yazımına müdahale edilerek haksızlıkların yapılması engellenmeye çalışılmaktadır. Verilen emre karşı gelen kim olursa olsun bildirilip hakkında cezai müeyyide uygulanması konusu celeb kitabeti konusunun ne kadar önemli olduğunu açıkça ortaya

⁷³ “(…) koyun emini mektup gönderüp taht-ı kazanuzda bahar için ta’yin olunan celeblerin(…)” ifadesiyle bu konuya dikkat çekilmektedir. **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm: 872.

⁷⁴ Doğru, “Rumeli’de Celeb-Keşanlar”, **XIII.Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Hentüz Basılmamış Bildiri).

koymaktadır. Bu noktada kadının yükümlülüğü ve yetkisi de ayrıca göze çarpmaktadır.⁷⁵

Hükümlerden de anlaşılacağı üzere tespit edilen bu celebler, hangi zamana ve ne miktar koyuna yazıldıkları ile merkezden gönderilen bu celeb defterine kaydedilmektedir. Bu defterlerin bir nüshası ise kadıda kalırdı. Merkezden gönderilen defter celeb yazımına mübaşirlik yapan çavuşa verilerek koyun eminine ulaştırılır ve daha sonra divan-ı hümayunda görüşülür. Celebliği onaylananlar ilgili kadılığa gönderilen hükümlerle bildirilir.⁷⁶ Merkezde bulunan asıl celeb defteri ise bir sonraki yıl yapılacak olan sayım ve teftişler için saklanır.⁷⁷

Sonuç olarak celeb yazımı, kesin belirleyici kadı ve dergah-ı mualla çavuşu olmak üzere zengin ve maldar kişilerin belli şartlar dahilinde ekonomiyi kazandırılması ve bu olayın merkezden onaylanması şeklinde yapılan bir olaydır.

3.4. Mecburi Celeblerin Teftişi ve Kayıtların Yenilenmesi

Mecburi celeblik, baskı unsuruna dayalı bir teşkilat olması sebebiyle, bu işi yapmakla görevlendirilen celeblerin hallerinden pek de memnun olmadıklarını söylemek yanlış olmaz. Çünkü görevlerinden önce faizle para alıp vererek, tefecilik yapan bu kişilerin işleri doğaldır ki bozulmuştur. Bu durumda ise çeşitli hilelere başvurdukları görülmektedir.

Celeblerin işlerinde dürüst davranmamaları ise doğrudan İstanbul'da et sıkıntısının başlaması olarak kendisini göstermektedir. Bunun önüne geçmek için de merkezden teftiş için memurlar gönderildiği ve celeb kayıtlarının yenilendiği görülmektedir. 3 Zi'l-ka'de 967 (26.07.1560) senesinde Yenişehir kadısına ve dergah-ı mualla çavuşlarından olup sol kola koyun emini olan Mustafa Çavuş'a gönderilen hüküm⁷⁸ teftiş ve kayıtların yenilenmesi konusunda oldukça geniş bilgiler içermektedir. Hükümün diğer bölge kadılarına da gönderilmiş olması teftiş ve kayıtların yenilenmesi işinin tüm Rumeli'de yapıldığını göstermektedir.

⁷⁵ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm: 1018.

⁷⁶ Kal'a, Ön.ver., s.24-25.

⁷⁷ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar" XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

⁷⁸ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm:1363.

Hükümün başlangıç kısmında;

“(…) Vilayet-i Rum-ili’nün sol kolında vaki’ olan koyun celeblerinin ba’zı mürde ve girihte ve ba’zı müflis olmak ile sal-be-sal ta’yin olunan koyunları vakti ile gelüp irişmeyüp et babında müzayaka olup zikr olunan kadılıklarda yazılı koyun celebleri teftiş olup mürde ve müflis ve girihte ve müflis olanları ihrac olup yirlerine yarar ve mütemevvil kimesneler yazılmasın emr idüp size i’timad-ı hümayunum olmağın bu hususa sizi ta’yin idüp ve defterin sureti ile ihrac olup size irsal olup buyurdum ki(…)” ifadesi kullanılmıştır.

Hükümün bu kısmından anlaşıldığına göre celeblerin teftiş edilip, teftiş sonucuna göre ihraç edilenlerin yerine yeni celeblerin yazılmasının temel nedeni; celeblerin bazılarının vefat etmiş, kaçmış ya da iflas etmiş olmaları sebebiyle her yıl üzerlerine kayıt edilen koyunun İstanbul’a ulaşamaması ve et sıkıntısının başlamasıdır.

Ayrıca dikkat çeken diğer bir nokta da aynı celeb yazımında olduğu gibi teftiş ve kayıtların yenilenmesi için de merkezden celeb defterinin, dergah-ı mualla çavuşlarından biriyle bölgeye gönderilmesidir. Aynı şekilde bir yerel kadının bölge teftişine memur edildiği de görülmektedir. Hükümde bahsedilen bölge sevkiyat yollarında da kullanılan sol-kol tabir edilen bölgedir. 25 Ramazan 972/1565 tarihli hükümde ise Zihne kadısı sağ-kol tabir edilen bölgenin teftişinden sorumlu tutulmuştur. Yine aynı tarihte sol-kola Tatarpazarı kadısı müfettiş olarak gönderilmiştir.⁷⁹ Kol olarak ifade edilen bu bölgeler ve kazıları ayrıca celeblerin sevkiyatta izledikleri yollar bölümünde ele alınacaktır.

Hükümümüze kaldığımız yerden devam edersek teftişte izlenen yol ve usul hakkında daha fazla bilgi elde etmek mümkün olacaktır. Hükümde devamla;

“(…) bu babda mübaşir ta’yin olunan kıdvetü’l emasil dergah-ı mu’alla’m çavuşlarından (okunamamıştır) vusul buldukda, asla te’hir itmeyüp mübaşeret ü mübaderet eyleyüp her kadılığa varılıp zikr olunan kadılığın defter-i atıkına nazar eyleyüp ne mikdar celeb vardır ve her birine ne mikdar koyun yazılıp cümle ne mikdar koyun yazılmışdır, ma’lum idinüp dahi zikr olunan kadılıklarda toprak kadısı ma’rifeti ile yazılıp celebleri aynı ile yoklayup göresin, ne mikdarı mevcuddur? Mürdesi ve girihtesi ve müflisi ne mikdardur ve her birinün ta’yin olunan koyunları ne mikdardur? Tamam ma’lum idinüp dahi anun gibi mürde ve yahud girihte ve yahud müflis oldukları sabit ü zahir olanların ki şa’ibe-i şübhe olmaya anun gibilerin yirlerine yarar ve maldar kimesnelerden celeb yazup iktidarlarına göre her birine koyun ta’yin idüp her kimesne kimün yirine ta’yin olup koyunun mikdarı ne ise aynı ile deftere kaydeyleyüp atik ve cedide işaret eyleyüp tekml eyleyüp defterin mühürleyüp südde-i saadet’üme gönderesin(…)”

Hükümün bu kısmında anlaşıldığına göre teftiştten sorumlu kadı, celeb defteriyle gönderilen dergah-ı mualla çavuşu ile birlikte ilk önce bölgesi dahilindeki kadılıklara

⁷⁹

gitmekte ve buradaki eski celeb defterini (defter-i atik) inceleyip ne kadar celeb ve bunların üzerine yazılı ne kadar koyun olduğunu tespit etmektedir. Daha sonra teftiş edilen yerin kadısının yardımıyla orada kayıtlı bulunan celebler teftiş edilmekte böylece kaç tane celebın mevcut olduğu ve üzerlerine kayıtlı koyun sayıları belirlenmektedir. Eksik olan celeblerin kaç tanesinin ölmüş, kaçmış ya da iflas ettiği belirlendikten sonra ise bu kişilerin üzerlerine kayıtlı miktarda koyun, zengin ve maldar kişilerden seçilecek yeni celebler üzerine kaydedilmektedir. Kayıtlar aynı deftere eski ve yeni celeb⁸⁰ şeklinde ifade edilerek kaydedilmekte ve defter mühürlenip südde-i saadete gönderilmektedir.

Kayıtların hükümde belirtilen bu şekli celebkeşan defterleri incelendiğinde de açıkça görülebilmektedir. Buna göre 980/1573 senesinde Zıştovi, Çernovi, Tırnovi, Tulca, Lofça ve Plevne kazalarında toplam 547 atik celeb mevcut iken bunların üzerlerine kayıtlı koyun sayısı 24.845 adettir. Yine bu kazalarda toplam 671 adet yeni celeb kayıtlı iken üzerlerine tayin olunan koyun sayısı da 25.125 adettir. Niğbolu livası genelinde ise 1559 eski celeb 75.875 koyuna tayin edilmişken, 1235 yeni celeb de 48.315 koyuna tayin edilmiştir. Ancak liva genelindeki celeb ve koyun sayılarındaki uyumsuzluk eski celeb sayısından girihite, müflis, mürde ve tahfifan olanların düşülmeden kaydedilmesinden meydana gelmektedir. 998/1591 senesinde Filibe, Şhirköy ve Sofya kazalarında 514 eski celebe karşın 444 yeni celeb vardır ve eski celebler 17730 koyuna, yeni celebler de 13.860 koyuna celeb atanmışlardır.⁸¹

Hükümde açıklandığı şekliyle celebkeşan defterleri incelendiğinde teftiş sırasında ölenlerin (mürdegan-ı celebkeşan), iflas edenlerin (müflisan-ı celebkeşan), görevi bırakıp kaçanların (girihtegan-ı celebkeşan), sermayesinin azalması sebebiyle koyun sayısı azaltılanların (tahfifan-ı celebkeşan) olarak ayrı ayrı kaydedildikleri ve durumlarının gerçek olduğuna dair şhadetle ilgili açıklamalarda yanına yazılmaktadır. Bu konuda 980-981/1573-74 yıllarına ait Zıştovi, Rusçuk, Tırnova, Lofça, Tulca, Plevne, İzladı gibi Rumeli kazalarında toplam 372 mürdegan celeb keşan ve üzerlerine

⁸⁰ BOA. Maliyeden Müdevver Defter No:1614, Sıra No: 340.

⁸¹ BOA Maliyeden Müdevver Defter No:1761, Sıra no:342; BOA. Maliyeden Müdevver Defter No:1614, Sıra no:340; BOA. Maliyeden Müdevver Defter No: 5477, Sıra no:436; BOA. Maliyeden Müdevver Defter No:5567, Sıra no:718; Ayrıca bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız EK-1.

kayıtlı 18.835 koyun olduğu, 104 müflisan celebe kayıtlı 4950 koyun, 60 girihte celebe kayıtlı 3140 koyun ve 119 tahfifan celebe kayıtlı 2070 koyun olduğu görülmektedir.⁸²

Hükümde belirtilen teftiş sonrası ölen, iflas eden, kaçan celeblerin aynı deftere kayıtlarında sonradan değişikliğe gidildiği görülmektedir. Bu konuda iflas eden ve vefat edenleri teftişe gönderilen Cafer Çavuş'un şahitlerce durumu tespit edilenleri müflis defterlerine kaydettiği anlaşılmaktadır.⁸³ Bu durum Zihne kadısına celeb teftişi konusunda verilen hükümde açıkça ifade edilmektedir. Hükümde;

“(...) mezkurlardan; ‘mürde vü na-bedid oldı’ didükleri kimlerdür ve ne tarihte ve ne mahalde fevt ü na-bedid olmuşlardur ve hem vefatına ve na-bedid olduklarına kimler şahadet iderler, isimleri ve resimleri yazup defter eyleyesin ve ‘müflis olmuşlardur’ didükleri celeblerin ahvalleri nedir, fi’l-vaki müflis olmuşlar mıdur niçedür; tamam dikkat ü ihtimamla teftiş ü tetebbu’ idüp göresin; eğerçi müflis olmağla dahi celeblikten çıkmak ihtimali yokdur amma; hakikati üzre tafahhus idüp yanunda ne vechile sabit ü zahir olursa başka defter dutup mufassal ü meşruh yazup kaydeyleyesin (...)”⁸⁴

ifadeleri geçmektedir. Buna göre celeblerin öldüğü, iflas ettiği yönündeki durumları nerede ve nasıl gerçekleştiği şahitlerin ifadeleriyle doğrulanmakta, yanlış bilgi verilmemesi için de şahitlik yapanların isimleriyle kayıtları tutulmaktadır. İflas etmekle celeblikten çıkış olmadığı belirtilmekle beraber durumları gerçek olanlar için ayrı bir defter (müflisan defteri) tutulmaktadır.

Hükümün bu kısmında iflas etmekle dahi celeblikten çıkmanın mümkün olmadığını ifade edilmesi celeblikten kurtulmaya çalışan kişiler için pek bir şans tanınmadığını göstermektedir. Celeb yazımı bölümünde celeblerin bu işten kurtulmak için önemli görevlere yazılmaya çalıştıkları ifade edilmişti. Bu iki durum da celeblik hizmetinin hiçte istenilen bir iş olmadığını göstermektedir. Durum böyle olunca celeblerin başka işlere girerek hileye başvurmalarını engellemek için Yenice-i Karasu kadısına 987/1579-80 senesinde gönderilen hükümde defterde celeb olarak kaydedilmiş kişilerin⁸⁵ başka hizmete tayinine müsaade edilmemesi emredilmiştir.

⁸² BOA Maliyeden Müdevver Defter No: 1761, Sıra no:342; BOA. Maliyeden Müdevver Defter No:1614, Sıra no:340; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bakınız EK-2.

⁸³ BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm:1769.

⁸⁴ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm.1018.

⁸⁵ BOA. Mühimme Defteri No:39, Hüküm:178.

Yukarıda açıklanan sebeplerden dolayı eksilen celeb sayısını tamamlamak için ise yeni celeb yazımına gidildiği görülmektedir. Bu noktada kadının sorumluluğu öncelikle adalet ve doğruluk yolundan sapmamaktır. Kaçtı denilip de orda olanı, iflas etti denilip de gücü olanı, öldü denilip de sağ olanı kesinlikle art niyet arayarak yargılamayacak ve görevlerini sürdürmelerini sağlayacaktır. Ancak kendisinin tuttuğu kayıtlarda sağ olanı öldü, gücü olanı da iflas etti şeklindeki yanlış beyanından sorumlu tutulmaktadır.

Hükümdeki bu açıklamalardan teftişe gönderilen ya da celeb yazımında görev alan kadıların ve koyun eminlerinin görevlerini su istimal ettikleri ve celeblerden para alarak himaye ettikleri anlaşılmaktadır.⁸⁶

Teftiştten sonra yeni celeblerin tespit ve kayıtları kayıtlarda uygulananla aynı şekildedir. Zengin ve maldar kişilerden olup devlet görevlisi ve esnaf olmayanlardan şahitlerce durumları tespit edilenler güçlerine göre celeb kaydedilmekte, kaydedildikleri celeb defterlerinin sureti de sicil-i mahfuza kaydedilmek üzere yerel kadıya verilir. Yerel kadıların bu kayıtlarda hileye başvurmaları durumunda dirlikleri alınır ve haklarında ceza-i müeyyide uygulanırdı.⁸⁷

Teftişlerde sadece vefat eden, iflas eden, kaçan ve maddi durumu kötüye giden celebleri, görevlerinde su istimalde bulunan kadı, koyun emini⁸⁸ ...vs durumları ele alınmaz, ayrıca su istimaller sonucu haksız yere celeb yazılanların da durumları incelenirdi. Bu incelemeler esnasında celebliğe engel bir görevi olduğu halde yazılanlar celeb kaydından çıkarılır, gücünden fazla koyuna yazılanların durumları incelenir ve doğru bulunursa gücü oranında koyuna celeb tayin olunurlar⁸⁹ ve teftiş esnasında daha da fazlasına gücü olduğu tespit edilenlere de daha fazla koyun tayin olunurdu.⁹⁰

⁸⁶ **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm:1363, 1373 "(...) koyun emini olan her celebden birer altun alup ve ademleri dahi celebden akçe alup himayet ederlermiş(...)"

⁸⁷ **BOA. Mühimme Defteri** No:31, Hüküm:101.

⁸⁸ Kadıların görevlerinde su istimaller ve ihmalkarlığına 985/1577-78 tarihinde Yanbolu kadısına gönderilen hüküm güzel bir örnek oluşturmaktadır. Hükümde 14450 adet bahar koyununun müflis, ölü, ihraç ve sürgün celebın üzerinde bulunması ve İstanbul'a gönderilmesinin mümkün olmadığına kadı tarafından bildirilmesi sebebiyle bunun ihmali ve su istimalden kaynaklandığına karar verilmiş ve koyunların derhal gönderilmemesi durumunda Yanbolu kadısının bunun tek muhatabı olacağı bildirilmiştir. **BOA. Mühimme Defteri** No: 30, Hüküm:64.

⁸⁹ Yenice-i Vardar kadısına gönderilen 985/1577-78 tarihli hükümde iktidarı yok iken celeb yazıldığını belirten Hüsrev Halife'nin durumunun doğru olduğu anlaşılmış ve bundan sonra kayıtların

Mecburi celeblerin baskı sonucu bu işi yapıyor olmaları pek çok hileye de başvurmalarına sebep olmuştur. Sonuçta ise teftişlerle hileye başvuranlar tespit edilmeye çalışılmış, eksilen celeblerin yerlerine yenileri yazılmış ve 2 nüsha halinde tutulan kayıtlardan biri yerel kadıda kalırken diğeri teftişi yapan koyun emini yada bir başka kadı tarafından dergah-ı mualla çavuşu vasıtasıyla divan-ı hümayuna arz edilip incelendikten sonra ihraç olanlarla, yeni celeb atananların kayıtları tutulup, sonuç yerel kadılara bildirilerek teftiş sona erdirilmiştir. Tüm bu uğraşının dahi işi disipline edemediği görülmektedir.

---

hakikat üzere yapılması emredilmiştir. **BOA. Mühimme Defteri** No:31, Hüküm:280; Pazar-ı Cedid ahalisinden Nebi Bin Yusuf'un sığırlı cemaatinden aynı isimdeki diğeri zanniyle gücünden fazlaya celeb yazıldığını Selanik kadısına bildirmesi üzerine celeblerin güçlerine göre yazılması emredilmiştir. **BOA. Mühimme Defteri** No:31, Hüküm:186.

⁹⁰ Vize kadısına 985/1677-78 tarihinde gönderilen hükümde Yakacık köyünden Çıplak isimli kişinin 200 koyuna celeb yazıldığı ancak daha fazlasına kudreti vardır diye bildirildiğinden gidip durumunun incelenmesi ve gücü var ise 50 koyun daha ilave edilmesi emredilmektedir. **BOA. Mühimme Defteri** No:31, Hüküm: 187.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CELEBLERİN KASAPLIK HAYVANLARI TOPLAMALARI VE VERGİLER

1. İSTANBUL'UN KASAPLIK HAYVAN İHTİYACINI TEMİN EDEN BÖLGELER

16. ve 17. yüzyıllarda kentlerde yaşayan (özellikle Anadolu'da) varlıklı kentlilerin kişi başına düşen ortalama et tüketimi günümüze oranla düşük bir seviyede olmasına rağmen yine de salhanelerde her yıl çok sayıda koyun kesilmiştir. Osmanlı başkentinin talebiyle büyüklü küçüklü taşra merkezlerinin gereksinimleri arasında belirgin bir rekabet vardır ki bu rekabet İstanbul'un yapısıyla doğrudan alakalıdır. 16. yüzyılın ikinci yarısında ise başkent in et gereksinimlerini karşılamada sorunların büyük oranlarda olduğu anlaşılmaktadır.⁹¹Bu sorunun bu derecede büyümesinin yegane sebebi tahılla beraber, kesilmiş et ve özellikle de koyun etinin, Türklerin et cinsinden beslenmesinin esasını oluşturmasındandır. Tıpkı tahıl iaşesinin temininde olduğu gibi, üreticiden satın alma aşamasından, kent kasaplarına dağıtım aşamasına kadar et için de bir devlet denetimi sisteminin kurulmuş olması, et iaşesi konusunun önemini gösterir niteliktedir.

Başkent in kasaplık koyun ihtiyacını temin eden merkezler öncelikle Balkanlardır (Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Eflak, Buğdan); sonra Orta Anadolu (Karaman) ve nihayet Kilikya Toroslarının sınırlarıdır. Başkente en çok koyun yollayan bölge, büyük bir farkla Balkanlardır. Bunun nedeni taşıma kolaylıklarının çok olmasındandır.⁹²Ayrıca Trakya bölgesi hem tarım hem de hayvancılık açısından çok zengin bir kaynaktır ve menzillerin en önemlileri bugün hala ayaktadır. Bunlar Lüleburgaz, Babaeski ve eski adı ile Kırkkilise olan Kırklareli adlı büyük kasabalardır. Daha batıda yer alan eyaletlerden iaşe karadan gelmektedir. Bu sebeptendir ki Edirne önemli bir prestije

⁹¹ Faroghi, *Ön.ver.*, s.271.

⁹² Mantran, *Ön.ver.*, s.180-181.

sahiptir. Üstelik Edirne batıdan doğru gelirken ilk Türk kentidir. Bu sebeple gümrükler ve güvenlik hizmetleri burada sürekli bir faaliyet içindedirler. Yunan ve Bulgar eyaletlerinin çıkışında Edirne başkent için bir ileri karakol rolü oynamakta, başkente gelenleri filtreden geçirmekte, malları ayırmaktadır.⁹³ Bu açıklamalardan sonra konuyu iki bölge halinde ele almak yerinde olacaktır.

1.1. Anadolu'dan Kasaplık Koyun Temin Edilen Bölgeler

Anadolu'dan İstanbul'un ihtiyacı için kasaplık hayvan temin edilen bölgeler Orta Anadolu (Karaman) ve Kilikya Toroslarının sınırlarıdır.(Zülkadiriye: Türkmen Koyunları).

Bu bölgelerden İstanbul'un kasaplık hayvan ihtiyacını temin eden topluluklar genel itibariyle göçebelendir. Aşiret karakterini muhafaza eden bu insanlara Anadolu'nun her tarafında rastlanmakla beraber özellikle Güneydoğu Anadolu'da sayıları çok fazladır. Göçebeler doğrudan kendi aşiret beyleri tarafından idare olunuyordu. Bu halktan elde edilecek vergileri yaşam şartları sebebiyle doğrudan aşiret reisleri topluyor ve memura teslim ediyordu.

Göçebeler hayvan yetiştirme bakımından pek önemli iktisadi bir unsur olmakla beraber, hayvan sürülerinin ziraat yapılan alanlarda yaptığı ağır hasarlar yüzünden, yerleşik çiftçi halk ile aralarında ciddi sorunlar da yaşanabiliyordu. Türkiye aşiretleri arasında şarktan garba doğru bazı büyük yer değiştirme hareketleri de olmuştur ki buna iktisadi darlıklar ve sürtüşmeler neden olmuştur.⁹⁴

Yukarıda belirtilen göç olayına Diyarbakır ve Erzurum yaylalarında bulunan Bozulus adı verilen güçlü bir aşiretler topluluğu örnek verilebilir. Bu aşiretler kışın Suriye çölünün güneyde Deir ez Zor'a kadar uzanan kesimlerini kaplarlar, yazın da Erzurum yaylalarına çıkarlardı. 17. yüzyılda ise bunların bir kısmı Batı ve Orta Anadolu'ya göçerek, celali ayaklanmalarının boşalttığı ve yerleşik tarımcıların ancak doldurduğu bozkırlarda yeni kışlaklar ve yaylaklar bulmaya başladılar.

Bozulus'ların göçünün kısmen ticari nedenlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Çünkü hem İstanbul hem de Batı ve Orta Anadolu kentleri koyunlar için önemli bir

⁹³ Mantran, **Ön.ver.**, s.120.

⁹⁴ Mustafa Akdağ, "Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", **Bellekten**, Cilt no:14, Sayı no 55:319-406 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1950), s.352-353.

pazar durumundaydı. Ayrıca boş otlakların çekiciliği de eklenince Bozuluslar'ın İstanbul'a koyun götürülen yolların önemli bir kesişme noktası olan Afyon-Akşehir yöresine göçü her iki nedenin de göz önüne alındığını göstermektedir.

İstanbul'a sevk edilen bir cins koyun olan kızıl koyunlar ise Adana ve Tarsus yöresinde Kosonlu ve Karaisalu gibi aşiretlere mensup göçebe çobanlara aitti. Adana çevresindeki aşiretlerin çoğu oldukça yakın yerlerde dolaşırlar yazı Toroslarda kışı da kıyıdaki ovalarda geçirirlerdi.⁹⁵

Yukarıda belirtilen ve Anadolu'nun pek çok yerlerindeki aşiretler ve hayvancılıkla uğraşanlar yetiştirdikleri hayvanların ticaretini de Anadolu içinde büyük yerleşim yerlerine satarak yapmaktadırlar. Bununla beraber İran'a da koyun satıldığı ve alındığı olmaktadır. Erzurum beylerbeyine hitaben yazılan 1574-1575 tarihli bir fermandan, Diyarbakır'daki bazı aşiretlerin at, katır ve koyunlarını sınır ötesine gönderdikleri anlaşılmaktadır. Bu ticaretin önüne geçmek için gönderilen Osmanlı görevlileri ise silahla püskürtülmüşler ve bu ticaretin önüne geçilememiştir. Fermanda aynı zamanda "yukarı canibden" Kütahya ve Karahisar-ı Sahip (Afyon) yoluyla gelen hayvanlardan da bahsedilmekte ve bunların İstanbul'un tüketimine ayrılmaya çalışıldığı görülmektedir.⁹⁶ Bu konuda gönderilen hükümlerden yukarı canibden gelen koyunların kızıl koyun oldukları ve İstanbul için yola çıkarılanların çeşitli yerlerde kayboldukları anlaşılmaktadır. Bunu engellemek için kadılara kimseye koyun aldırılmaları, sevkıyatı için de katiplerden ve hisar erenlerinden yeterli miktarda muhafızlar tayin edip gönderilmesi, aksi halde kendilerinin muhatap olacakları belirtilmektedir.⁹⁷ Bu konuda Karaman Beylerbeyine verilen hükümde ise koyunları getirenlere miktarı gösterir belgeler verip yanlarında sipahi ve hisar erenleri göndermesi emredilmektedir.⁹⁸

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Anadolu'dan İstanbul için kasaplık hayvan temin edilen bölgeler Erzurum, Diyarbakır, Karaman ve Torosların civarlarıdır. Bununla beraber Anadolu'dan İstanbul'a koyun sevkıyatının bir düzene bağlamadığı da görülmektedir. Aslında bu durum gayet doğal gözükmektedir. Çünkü

⁹⁵ Faroghi, *Ön.ver.*, s.274.

⁹⁶ Aynı, s.278; BOA. Mühimme Defteri No:28, Hüküm:330.

⁹⁷ BOA. Mühimme Defteri No:31, Hüküm:25,27,30,31,80.

⁹⁸ BOA. Mühimme Defteri No:31, Hüküm:26.

önceki bölümde de ifade edildiği gibi Anadolu'dan yapılan ticarete Rumeli'deki gibi idari bir teşkilat bulunmamaktadır. Anadolu'dan yapılan ticaret daha ziyade gönüllü olarak tabir edilen celebler tarafından yapılmaktadır.

Ancak sefer, kıtlık, hayvanlardaki hastalıklar gibi çeşitli sebeplerden dolayı Rumeli'den temin edilen koyunun yetersiz kalması durumunda Anadolu kaynaklarına yönelinmektedir. 11 Şevval 967/1560 senesinde Diyarbekir Beylerbeyine gönderilen hükümde bu durum açıkça gözlenmektedir.

“(…) Haliya mahmiyye-i İstanbul'da et hususunda ziyade müzayaka olmağın mahmiyye-i mezbure zahiresiyçün Türkman koyunlarından koyun gönderilmesin emr idüp buyurdum ki: Sene-i sabıkada gönderdiğün üzre Türkman koyunlarından koyun çıkardup adem koşup sahipleri ve yahud vekilleriyle mahmiyye-i mezbureye irsal edesin ki getirüp bey' idüp ashabına ticaret ve mahruse-i mezbure halkına si'at-ı ma'ışet ola. Ve bile koşup gönderdiğün ademlere gereğü gibi tenbih ü te'kid idesin ki yolda ve izde hilaf-ı şer'u kanun kimesneyi dahl ü ta'arruz itdürmeyeler (…)”⁹⁹

Belirtilen hükümden anlaşıldığı üzere İstanbul'da et konusunda sıkıntı başlayınca doğrudan Anadolu'da koyun yetiştirilen bölge yöneticisine koyun yollanması emredilmekte, daha acil durumlarda ise Anadolu içindeki kentlere satılmak için getirilen hayvanların İstanbul'a sevk edilmesi de istenebilmektedir.¹⁰⁰

Açıklamalardan da görüldüğü üzere Anadolu'dan kasaplık hayvan ihtiyacını temin etme yoluna ancak zorda kalındığı durumlarda başvurulmaktadır. İstanbul'un et ihtiyacını temin eden asıl bölge Rumeli olması sebebiyle Anadolu daha ziyade bir “acil servis” görevi üstlenmekte asıl tedaviyi ise Rumeli yapmaktadır. Bu yönüyle İstanbul'un et ihtiyacını temin konusunda Anadolu, Rumeli'ye göre bağımsız tutulduğunu ve hayvan ticaretinin kendi iç dinamiklerine yönelik olduğunu söylemek doğru olacaktır.

1.2.Rumeli'den Kasaplık Hayvan Temin Edilen Bölgeler

Anadolu'dan kasaplık hayvan temin eden bölgeler incelendiğinde hayvanları temin edenlerin gerçek işi hayvancılık olan ve çeşitli düzenlemelerle yazlaktan kışlağa ve kışlaktan yazlağa göç eden büyük aşiretler olduğu görülmektedir.¹⁰¹ Ancak bölgeden

⁹⁹ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm.1308.

¹⁰⁰ BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm:1258; BOA. Mühimme Defteri:3, Hüküm 1491.

İstanbul'a yapılan sevkıyat sınırlıdır, düzensiz ve belli bir denetimden uzaktır. Bu sebeple et ihtiyacını karşılayan asıl bölge Rumeli'dir.

Rumeli'nin seçilmesinin bazı temel nedenleri vardır. Bunlardan birincisi devrin ulaşım imkanlarının zor olması sebebiyle yakın yerlerin tercih edilmesidir.

Evliya Çelebi'nin Celeb-keşanlar için "(...)Buğdan-Eflak, Makedonya, Mora, Anadolu ve Türkmen Topraklarında büyük otlakları bulunan ve binlerce sürüye sahip olan büyük toptancılarıdır(...)"¹⁰² demektedir. Celeblerin çok geniş alanlarda buldukları, bölgelerinin genişliği sebebiyle de hepsinin Müslüman-Türk unsur olamayacağı doğaldır. Hükümlerdeki Çingene, Yahudi celeb kelimeleri de bunu doğrulamaktadır. Celeplerdeki bu durum koyun yetiştiricileri için de geçerlidir. Türk unsur içinde en önemli yetiştiriciler Yörüklerdir.

Asıl işi hayvancılık olan Türk aşiretlerinin çoğu Anadolu'da, bir kısmı da Rumeli'dedir. Rumeli'de bulunan Türkmenler, Yörükler ve Müsellemler olmak üzere 2 sınıfa ayrılmışlardır. Bunların asıl işleri ise hayvancılıktır.¹⁰³

Bununla beraber Rumeli'deki Yörüklerin Anadolu'dakilerden daha farklı bir statüde olmalarına rağmen aynı isimle anıldıkları ve daha ziyade hukuki Yörük denen bir sınıfa dahil edildikleri görülmektedir. Görevlerinde de buna mukabil genişleme olmuş, yol tamiri, su yolları yapımı, köprü inşası, tamir ve muhafaza işleri, menzillere zahire toplamak ve bunları korumak işlerine de bakar olmuşlardır.¹⁰⁴

Türk olmayan unsurlar incelendiğinde durum ise şöyledir: Rumeli'nin yapısında ilginç olan yerleşik yapıdaki halkın tarım ve hayvancılıkta gösterdiği ani atılımlardır. Bu durum özellikle Osmanlı egemenliği döneminde ortaya çıkmıştır. Bunun temel nedeni feodalizmin ağır vergi yüküne karşın Osmanlı'nın uyguladığı çok daha hafif vergileri ve belirtilen hak ve hürriyetlerdir. Ayrıca neredeyse her zaman seferber olan Osmanlı ordusunun geniş ihtiyaçları ve payitahtın iâşesi için devlet tarafından yapılan

¹⁰¹ Lütfi Göçer, "18. Yüzyılın Ortalarında İstanbul'un İâşesi İçin Gerekli Hububatın Temini Meselesi", *İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt no:15 (İstanbul:1954), s.14.

¹⁰² Mantran, *Ön.ver.*, Cilt no:2, s.36.

¹⁰³ Kal'a, *Ön.ver.*, s.6.

¹⁰⁴ Selahattin Çetintürk, "Osmanlı İmparatorluğunda Yörük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt no:2 Sayı 1:107-116 (Ankara:1943), s.107-116; Enver M. Şerefgil, "Rumeli'de Eşkinci Yörükler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Yıl:2, Cilt no:2 Sayı 12: 64-80 (İstanbul:1981), s.64-78.

milyonlarca akçelik satın almalar Rumeli'nin Hıristiyan çiftçisi için muazzam bir olanak sağlamıştır.¹⁰⁵ Balkanların, Eflak ve Buğdan'ın Mora Yarımadasının bereketli toprakları ve uçsuz bucaksız meraları da göz önüne alındığında Rumeli'deki bu gelişimin ve neden Osmanlı'nın bu bölgeyi temel kaynak seçtiği kolaylıkla anlaşılabilir.

Rumeli'nin bu genel değerlendirmesinden sonra biraz daha özele inildiğinde kasaplık hayvan ihtiyacını büyük ölçüde karşılayan bölge Balkanlardır ve Bulgaristan şehirleri bu konuda önde gelmektedir.

Slavka Draganova 19.yy.'da Ondalık-ı ağnam defterlerine göre Bulgaristan'daki koyuncululuğun gelişmesini incelediği eserinde konuyu detaylı bir şekilde ele almıştır. İnceleme alanına göre oldukça geç bir tarihe ait olsa da bölgenin potansiyelini göstermesi açısından yararlı olmaktadır.

Ele alınan belgeler Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ın belli alanlarını kapsamaktadır. Genel olarak Tuna vilayetinin %53'ünü, Bulgaristan'ın da %46'sını kapsamaktadır. Ondalık-ı ağnam defterlerindeki verilere göre bölgede 3.140.731 koyun tespit edilmiştir ki Balkanlardaki koyuncululuğun ne düzeyde olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca eldeki koyun sayılarına göre en yoksul kesim %60 oranında Çerkezler ve Çingenelerden, %38 oranında Müslümanlardan, %25 oranında Tatarlardan %21 oranında da Bulgarlardan meydana gelmektedir.¹⁰⁶ Sayısal verilerden bölgede yerel unsurların hayvancılıkta daha gelişmiş olduğunu sonucuna varmak mümkündür.

Antony Greenwood'un İstanbul'un Et İhtiyacını incelediği eserinde¹⁰⁷ verdiği sayısal veriler de Balkanların koyun teminindeki rolünü açıkça göstermektedir. Eserde 1576-1583 yılları arasında en çok koyun temin edilen yerler şöyle sıralanmıştır;

¹⁰⁵ Mustafa Akdağ, "Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", **Belleten**, Cilt no:13 495-564(Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1949), s.506.

¹⁰⁶ Slavka Draganova, "XIX. Yüzyılın Ondalık-ı Ağnam Defterlerine Göre Bulgaristan'daki Koyuncululuğun Gelişmesi", **XI. Türk Tarih Kongresi Ankara 5-9 Eylül 1990 Kongreye Sunulan Bildiriler**, Cilt no:4 1457-67 (Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994), s.1457-1461.

¹⁰⁷ Antony Greenwood, "İstanbul's Meat Provisioning a Study of the Celebkeşan System" (İstanbul'un Et İhtiyacı ve Celebkeşan Teşkilatı Hakkında Bir Çalışma) (**Basılmamış Doktora Tezi** Chicago, Illinois, 1988), s.96.

KAZA	YIL	KOYUN ADEDİ
Filibe	1576-1577	38.995
Sofya	1576-1577	35.185
Siruz	1577-1578	28.440
Avrethisarı	1577-1578	26.695
Köstendil	1576-1577	25.350
Fener	1583	21.889

Balkanların koyun temininde bu derece zengin olmasının nedenlerinden en önemlisi bölgenin tarım üretiminde de bereketli olması ve hayvanları besleyebilecek geniş otlaklara sahip olmasıdır. Tarım artışı bitkilerin de hayvan besiciliğinde önemli olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Koyun temin edilen uç noktalardan biri de Eflak ve Buğdan'dır. Bu bölgede İstanbul'un işesi için hububat ve koyun ihraç eden önemli bölgelerden biridir. 1584 yılında Buğdan vilayetinden 300.000 miktarı koyun İstanbul zahiresi için satın alınmıştır. Ancak bu rakamın ileriki tarihlerde yarı yarıya azaldığı görülmektedir. 1591 yılında bölgeden alınan koyun sayısı 141.000 koyuna düşmüştür.¹⁰⁸ Bunun temel sebebi ise koyun üretiminde bir darboğaza düşülmesidir.

Ancak konu iyi incelendiğinde durumun koyun azlığından değil birinci derecede dışarıya hayvan kaçakçılığından, ikinci olarak da İstanbul'daki düşük fiyatın onca uzun yola değmeyeceği kanaatindedir.¹⁰⁹

Görüldüğü üzere Rumeli'deki yerli ve göçer unsurlar arasında hayvancılığın gelişmiş olması bölgenin İstanbul için kaynak seçilmesinde etkili olmuştur. Bununla beraber İstanbul'a yakın bölgelerde kurulan Padişah Haslarındaki raiyetin görevi de İstanbul saraylarına hizmet etmektir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Mihai Maxim, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Eflak-Buğdan'ın Osmanlı İmparatorluğuna Karşı İktisadi ve Mali Mükellefiyetleri Hakkında Bazı Düşünceler", VII. Türk Tarih Kongresi Ankara 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler , Cilt no:2 553-66 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973), s.560-561.

¹⁰⁹ Akdağ, Ön.ver., Cilt no:13, (1949), s.512; Aynı, Cilt no:14, (1950), s.394.

Rumeli'deki reayanın yapmış olduğu hayvancılığın yanı sıra devlet eliyle özel koyun yetiştiricilerinin de atandığı görülmektedir. Maldar olan ve "koyun eri" diye adlandırılan bu kişilerin temel görevi İstanbul için koyun yetiştirmek ve ceblelere satmaktadır. Atanmalarında maldar olduğu ve elinde fazlasıyla koyun olduğu tespit edilenler bu göreve getirilmektedir. Görevi ceblilik olanlar, ceblikten ihraç edilmekte ve bu göreve getirilmektedirler. Ancak görevlerini yerine getirmeyip, ocaklarını şenlendirmeyenlerin, tespit edildiklerinde tekrar cebliğe getirildiğine de rastlanmaktadır.¹¹¹

Rumeli'nin geneli ele alındığında coğrafi özellikleri ve yerleşik unsurların meşguliyetlerine bağlı olarak koyun sayılarında da farklılıklar gözlenmektedir. Ancak önemli olan nokta Rumeli'nin genelinden az ya da çok koyun ihtiyacına yönelik sevkıyat yapılıyor olmasıdır.¹¹² Bölgedeki idari teşkilatlanmanın ve hayvancılık üzerine düzenlemelerin yoğun olmasının nedeni de budur.

2. KASAPLIK HAYVANLARIN TOPLANMASI VE USULLERİ

2.1.Celeblerin Kasaplık Hayvanları Satın Almaları

Mecburi celebler her yıl ya da ara zamanlarda teftiş edilmekte; ölen, iflas eden, fakir duruma düşenler cebliğe mani durumu olanlar merkeze bildirilerek, durumu sabit olanlar ihraç edilmektedir.

Celeblerin teftiş ve sayımından sonra eksilenlerin yerine yenileri kaydedilmektedir. Bu kayıtlarda kimin, hangi mevsimde ne miktar koyuna celeb yazıldığı kadı, dergah-ı mualla çavuşu ve koyun emini denetiminde belirlenmektedir.Celeb kaydında da ifade edilen bu işlemlerden sonra cebliği onaylanan mecburi celebler üzerlerine kayıt edilen koyunu temin etmek ve zamanında İstanbul'a ihraç edip teslim etmek zorundadırlar.

Celeblerin üzerlerine kayıt edilen koyunu temin konusunda en önemli nokta satın alma konusudur. Kasaplık hayvanların satın alınmasında ise bölgelerindeki narh

¹¹⁰ Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", **Tanzimat Devri İslam Ansiklopedisi**, Cilt no:1 478-79 (İstanbul:1988), s.478.

¹¹¹ **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm:1642, 1651.

¹¹² Bölgedeki hayvan sayıları ve sevkıyatla ilgili ayrıntılı bilgi için Ekler bölümüne bakınız.

geçerlidir. Narhın belirlenmesinde koyunların çoğalma zamanları ve kasaplarca etin ne kadara satılacağı arasında yakın bir ilişki vardır. Buna göre 29 Aralık 1525 tarihli İstanbul narh defterinde kasaplara yılda 2 kere narh vermek adet olmuştur. Narhın tayininde koyunların çoğalma dönemleri göz önüne alınmış ve süresi 6 ay olarak kabul edilmiştir. Buna göre 2. narh tarihi Mayıs'a denk gelmektedir.¹¹³ Belirlenen fiyatların illere göre değiştiği ve ürüne göre de çeşitli zamanlarda konulabildiği de görülmektedir.

Celeblerin alacakları koyunlarda da tespit edilmiş narhlar geçerlidir.¹¹⁴ Fiyatların yıllara göre değişebileceği göz önüne alınmakla beraber, 3 Şaban 975 (12 Şubat 1568) tarihinde koyun temin edilen bölgelerden; Yenice-i Karasu, Gümülcine, Kavala, Drama, Zihne, Siroz, Demirhisar, Avret Hisarı, Vardar, Karaferye, Serfice, Florina, Manastır, Kesterye kadılarına gönderilen hükümde celebeler üç kuzulmuş koyunu 37'şer akçeye, ikişer kuzulmuş koyunları 34'er akçeye aldıkları, daha fazla para vermelerinin engellenmesi istenmektedir.¹¹⁵

Hükümler daha ayrıntılı incelendiğinde yörelerde koyun türlerine bağlı olarak fiyatlardaki değişim ve anlaşmazlıklar da gün yüzüne çıkmaktadır. Buğdan Voyvodasına gönderilen hükümde önceden bölgeye giden kişilerin ova koyununun kartını 25'er akçeye, dağ koyununun kartını 20'şer akçeye aldıkları halde şimdi 38 ve 40 akçe istendiği belirtilmekte ve koyunların narh üzere sattırılması emredilmektedir.¹¹⁶ Diğer bir fiyat tespitinde Pravadi, Varna, Hacıoğlu Pazarı, Tekfurgölü, Hırsova, Silistre, İsakça ve Akkirman kadılarına gönderilen hükümde 3-4 yaşında olan koyuna 30'ar akçe, 2 kuzu kuzulayanına 20'şer akçe ve şişek koyuna 20 akçe verdirilip daha fazlasına izin verilmemesi emredilmektedir.¹¹⁷

Hükümlerde dikkat çeken nokta koyun fiyatlarının belirtilip daha fazlasının verdirilmemesinin sağlanmasıdır. Buradan koyun sahipleriyle, celebeler arasında koyun fiyatlarında bir anlaşmazlık olduğu açıktır. Bununla beraber celebkeşanların büyük

¹¹³ Sahillioğlu, "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 2: 54-57 s.54.

¹¹⁴ Budin beylerbeyine gönderilen 26 Şevval 967 tarihli hükümde günün narhına göre kul taifesine ve diğerlerine koyun alınması buyrulmuştur. **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm no:1351.

¹¹⁵ Altınay, **Ön.ver.**, s.130-131.

¹¹⁶ **BOA. Mühimme Defteri** No:43, Hüküm no:60.

¹¹⁷ **BOA. Mühimme Defteri** No:43, Hüküm:52.

sermaye sahibi kişiler olmaları sebebiyle kendi fiyatlarını üreticiye kabul ettirebildikleri de görülmektedir. Celeb olarak büyük sürü sahibi kişilerin de tayin olduğu düşünülürse özellikle hayvan satış fiyatlarında büyük bir etkileri olduğu da kabul edilmelidir. Hükümlerde geçen “ kadı ve muhtesib koyun tüccarlarını sürekli olarak gözlesinler, denetlesinler ve gözleri sürekli olarak onların üstünde olsun ki, bunlar kasaplarla anlaşarak herhangi bir hileye başvurmasınlar” sözleri durumu açıklar niteliktedir.¹¹⁸

Celeblerin satın alacağı koyunların fiyatları narhta akçe üzerinden belirtilmektedir. Ancak kanunnamelerde koyun satılan yerlerde altın olmaksızın satış yapılmadığı da belirtilmektedir. Celebin satın alışıta altın verip teslimatta akçe alması ise onu zarara soktuğunu ve İstanbul’a yeterli koyunu getiremediği görülmektedir. Bunun nedeni olarak da gücü olmayan celebın düşük kurdan ödemeyi kabul etmesi ve tekrar satın olmada yüksek kurdan akçeyi altına çevirmesi ve zarar etmesi gösterilmektedir. Bunun önüne geçmek için ödemenin tamam yapılması ve aksatılmaması, ayrıca gücü fazla olanın celeb yazılmasının gereği ifade edilmektedir. Zengin celeblerin yazılmasının, eksik orandaki takası önleyeceği ve İstanbul’a koyun sevkiyatının aksamayacağına belirtilmesi yukarıda da ifade edilen alış ve satış fiyatlarındaki celeblerin nasıl etkili olabileceğine farklı bir örnek oluşturmaktadır.

2.2.Celeblerin Kasaplık Hayvanları Toplama Mevsimleri ve Koyun Türleri

Celebler üzerlerine kayıt edilen miktarı satın aldıktan sonra belirtilen mevsimde İstanbul’a teslim etmek zorundadırlar. Teslimat dört dönem ve kurban bayramı olarak 5 zaman üzerinden yapılmaktadır. Bu mevsimler kanunnamelerde “(...) koyun beş mevsimdir; biri kurbandır ve biri bahardır ve biri ağustosdur ve biri müzayakadır ve biri dahi divana ormanadır. Bu İslambol’a ta’yin gelecek koyundur. Andan gayri dahi koyun gelir(...)” şeklinde ifade edilmektedir.¹¹⁹

Koyunların teslimlerinin 5 mevsime bölünmesinden yola çıkarak celeb koyunlarının toplanma zamanlarını da 5 dönem içinde ele almak mümkün görünmekle beraber, bu toplama olayının 1 kerede ya da belirtilen mevsimden çok önce temin etme yoluna gidebilecekleri de kabul edilmelidir.

¹¹⁸ Mantran, **Ön.ver.**, Cilt no:1, s.182.

¹¹⁹ Kavanin-i Yeniçeriyân-ı Dergah-ı Ali, Aktaran Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, I. Ahmet Devri-II. Osman Devri**, Cilt no:9 (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1996), s.201-202.

Ancak celeblerin koyun toplama yöntemleri ele alındığında, 'koyun cem'i' olarak ifade edilen bu olayın hayvanların çoğalma zamanlarıyla yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bunun başlıca sebebi önceki konularda da ifade edildiği gibi koyun fiyatlarında hayvanların çoğalma zamanlarının etkili olmasındandır. Öyle ki narhlarda çoğalma dönemini takip eden zamanlarda belirlenmektedir.

Enver M. Şerefgil "Rumeli'de Eşkinici Yörükler" adlı çalışmasında hayvancılıkla uğraşan Yörüklerin Hidrallez'den itibaren yaylaklara çıktıklarını ve burada kuzuların ve kısır koyunların ayrıldığını, yaylak döneminin sonuna doğru da "koç katımı günü" adı verilen zamanda da çiftleştirildiklerinden bahsetmektedir.¹²⁰

Bu açıklamalardan güz döneminin sonunda çiftleştirilen hayvanların bahar mevsiminin ilk aylarında kuzuladıkları anlaşılmaktadır. İlk narh verilmiş tarihi ise hayvanların bu çoğalma dönemine denk gelmektedir. İkinci narh ise Mayıs ayına yani hayvanların kesimlik hale geldikleri döneme rastlamaktadır.¹²¹

Celeblerin koyun temin edişlerinde narh zamanlarını dikkate almalarının temel sebebi, hayvanların çok olduğu ve fiyatlarının kıtlık zamanına göre daha ucuz olması gibi basit mali esaslara dayanmaktadır. Bu sebeple celeblerin üzerlerine kayıtlı mevsim koyunlarını, koyunların çoğalma zamanlarından itibaren temin ettikleri akla daha yatkındır.

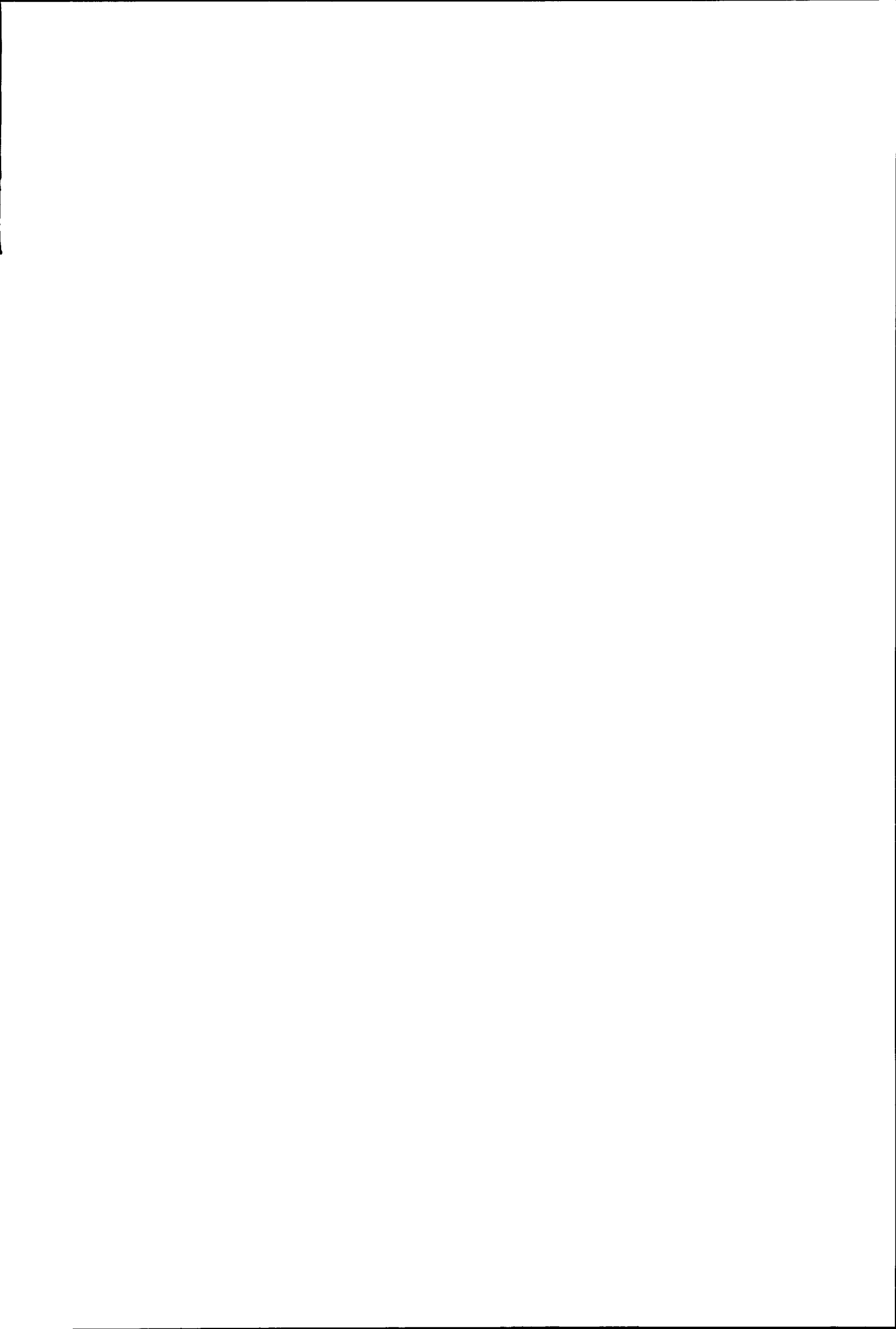
Celeblerin koyunları çoğaldıkları zamanda satın almalarıyla ilgili olarak dikkat etmeleri gereken bir husus daha vardır. Çünkü koyunların kuzulama dönemini takiben Nisan ayında üreticinin elindeki koyun kuzusu ile sayılır ve vergilendirilirdi.¹²² Eğer celebler Nisandan önce koyun alırlar ve ellerindeki hayvanların vergisinin ödendiğine dair belge almazlar ise ağnam vergisini kendileri ödemek zorunda kalırlardı. Ancak vergiyi kendileri ödemeyi kabul ederlerse bu durumda pazarlık usulüyle bir miktar akçe daha ucuza satın alma hakkı kendilerine tanınmıştı.¹²³

¹²⁰ Şerefgil, **Ön.ver.**, s.67.

¹²¹ Kal'a, **Ön.ver.**, s.34.

¹²² Emecen, **Ön.ver.**, s.478.

¹²³ II. Bayezid Devri Merkez ve Umumi Kanunnameleri-Resm-i Ağnam- maddesi; Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, II. Bayezid Dönemi**, Cilt no:2, (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), s.55.

Celeblerin üzerlerine tayin olunan koyunun hangi mevsime ait olduğuyula ilgili farklı kullanımlar bulunmaktadır. Bu noktada genellikle koyun cinslerinin çoğaldığı zamanlar kullanılmaktadır. 18 Muharremi'l Haram 971 (7 Eylül 1563) tarihinde Üsküp, Tikveş, Selanik, Fener, Çatalca ... vs. Rumeli kadılarına gönderilen hükümde; “(...) kıvırcık ağnam mevsiminden baki kalan(...)” ve “(...) Karaman ağnamı mevsiminden baki kalan(...)”¹²⁴ ifadelerinin kullanılması bunu göstermektedir. Ancak genel kullanım bahar, kırcan, müzayaka ve divane orman mevsimi şeklindedir. Celebkeşan defterlerinde bu mevsimlere göre tespit edilen ağnam miktarları açıkça belirtilmektedir. Hicri 1087/1680 yılına ait bir defterde müzayaka mevsiminde Paşa livasının 39 kazasına yazılan koyun miktarı 108.145 adettir. Aynı mevsime ait Vize livasında ise 5 kazaya toplam 6.439 adet koyun takdir olunmuştur.

Bahar mevsimi için Paşa livasının 3 kazasına yazılan koyun miktarı 7.467 adet, Vize livasının 6 kazasına yazılan koyun miktarı ise 8.914 adettir.

Kırcan mevsimine ait Tırhala, Ağrıboz ve İnebahtı livalarında 11 kazaya takdir olunan koyun sayısı ise 31.023 adettir. Silistre livasının 15 kazasında takdir olunan divane orman koyunu sayısı ise 30.286 adettir.¹²⁵

Celebler üzerlerine tayin olunan mevsim koyununu satın aldıktan sonra sevkıyat zamanı yaklaşınca denetlenmektedirler. Bu konuda Rumeli'nin sağ ve sol kolunda yer alan kadılara gönderilen hükümde İstanbul'da et hususunda sıkıntı yaşandığı bildirilmekte, bölgelerindeki irsal olunacak mevsim koyunlarının ne miktar olduğu ve ne kadarının temin edilip sevkıyata hazır duruma geldiğinin bildirilmesinin gerekliliği bildirilmektedir.

Bunun için merkezden dergah-ı mualla çavuşlarından biri celeb defteri ile bölgeye yollanmıştır. Emre göre çavuşla beraber kadı celebleri teftiş edecekler ve ne kadar koyun temin ettiklerini inceleyeceklerdir. Ayrıca celeblerin temin edemedikleri koyunu da en kısa sürede tamamlatıp sevkıyat zamanına yetiştirmek zorundadırlar. Bu konuda oluşacak aksaklıklardan ise yine kadı sorumlu tutulmuştur.

Tüm bu denetime rağmen yine de bazı celeblerin üzerlerine tayin olunan miktar koyunu toplayamadığı ve eksik üzere sevk ettiği görülmektedir. Bu durumda eksik

¹²⁴ Altınay, **Ön.ver.**, s.121.

¹²⁵ **BOA. Maliyeden Müdevver Defter** No:1465, Sıra no:6023; Kazalar ve koyun adetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız **Ekler 3-4**.

miktar deftere kaydedilmemekte ve bir sonraki sene ya da mevsimde tamamlatılıp İstanbul'a sevk ettirilmektedir.¹²⁶

Celebelerin kendi bölgelerinden satın aldıkları koyunlar oldukça çeşitlilik göstermektedir. Koyun çeşitliliğindeki bu fazlalık farklı yörelerden toplanmalarından kaynaklanmaktadır. Anadolu'dan toplanan koyunlar genel olarak "Karaman koyunu", "kızıl koyun"¹²⁷ ve "Türkmen koyunu" tabir edilen cinsten olmakla beraber¹²⁸ İstanbul iaşesi için pek tercih edilmeyen türler olduğu anlaşılmaktadır. Bunun temel nedeninin ise lezzet farkından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.¹²⁹

Belirtildiği üzere İstanbul'un et ihtiyacını temin eden asıl bölge Rumeli'dir ve temin edilen koyunlarda çeşitlidir. Hükümlerden anlaşıldığına göre bu koyunlar genel olarak yetiştirildikleri bölgenin adıyla anılmaktadırlar. Buna göre İstanbul'a gelen koyunlar "Haymana Koyunu"¹³⁰, "Dobruca Koyunu", "Eflak-Buğdan Koyunu", "Deli-Orman Koyunu", "Korıca Koyunu"¹³¹, "Kırcak Koyunu"¹³² gibi adlarla anılmaktadır.

"Kıvırcık Koyun"¹³³ tabir edilen koyun ise özellikle lezzeti sebebiyle saray ve halk arasında Anadolu koyununa tercih edilmektedir.¹³⁴ Bununla beraber Eflak-Buğdan koyununun da İstanbul'da pek tercih edilmediği, bu yöre koyununun daha ziyade keçi ile birlikte Rumeli halkının tüketimine sunulduğu anlaşılmaktadır. Hükümde bu yöre koyununun celeblerce gönderilmemeleri ve diğer yöre koyunlarının ise bölgelerinde

¹²⁶ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm:479; BOA. Mühimme Defteri No:12, Hüküm:336; BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm:1065.

¹²⁷ İran'dan gelen koyunlara genel olarak bu ad verilmektedir.

¹²⁸ Faroghi, *Ön.ver.*, s.273-279; BOA. Mühimme Defteri No:31, Hüküm:25-26-80; BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm:1308.

¹²⁹ Doğru, "Rumeli'de Celep Keşanlar", XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

¹³⁰ Altınay, *Ön.ver.*, s.139; BOA. Mühimme Defteri No:42, Hüküm:171.

¹³¹ BOA. Mühimme Defteri No:43, Hüküm:52.

¹³² BOA. Mühimme Defteri No:26, Hüküm:484.

¹³³ BOA. Mühimme Defteri No:43, Hüküm:52.

¹³⁴ Doğru, "Rumeli'de Celep Keşanlar", XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

kesilmemesi emredilmektedir.¹³⁵ Ancak bu durum İstanbul'a et sevkıyatında sorun olmadığı durumlar için geçerlidir. Et sıkıntısı başlayınca koyun temin edilen tüm bölgelerden İstanbul'a sevkıyat yapılmaktadır.

İstanbul'a sevk edilen koyunlar adlandırılırken yöre ve türü dışında ayrıca yaş ve cinsiyetlerine bağlı olarak toklu, şişek, sağmal, kuzu,koç, kısır koyun gibi ayrıma da tabi tutulmaktadır.¹³⁶ Celebler temin ettikleri bu hayvanların tür ve özelliklerine göre ayrı ayrı ücret ödemekteydiler.

2.3.Celeblerin Kasaplık Hayvanları Toplamada Karşılaştıkları Sorunlar ve Hileleri

Celebler üzerlerine kayıtlı miktar koyunu, tamam olarak mevsiminde toplamak ve İstanbul'a sevk etmekle görevlidirler. Ancak celeblerin koyun toplamalarının hayvancılığın gelişmiş olduğu Rumeli'de bile pek kolay olmadığı, bazı durumlarda sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir.

Öncelikle yukarıda da ifade edildiği üzere koyun üreticileri ile celebler arasında fiyat konusunda sorunlar çıkabilmektedir. Bu durum, gönderilen hükümlerde narhdan fazla fiyata satışın yasaklanması yoluyla çözümlenmeye çalışılmıştır.

Fiyatlar konusunda anlaşma sağlanamazsa, narh fiyatı üreticinin hoşuna gitmezse, koyun satımı yapılmadığı da oluyordu. Hatta görevi koyun üretip yazılı celebleri satmak olan koyun-erleri de gelen celebleri "koyun yok" diyerek satış yapmayabiliyorlardı. Bu tür durumlarda gönderilen hükümlerle kadıların bu tür olayların önüne geçmesi ve koyun-erlerinin pahasıyla celebleri koyun satmasının sağlanması emredilmektedir. Alınan koyunun kaç tane olduğu ve kimden alındığının da deftere kaydedilerek, mühürlenerek, merkeze gönderilmesi yoluyla koyun erlerinin görevlerini yapıp yapmadığı da tespit edilebiliyordu.¹³⁷ Bu hükümlerdeki ortak nokta; celebleri ve koyun erlerinin, koyun alım ve üretiminde, diğer üreticilerin ise ete konulan narhlar ile dergah-ı mualla çavuşları ve kadılarca denetleniyor olmalarıdır.

¹³⁵ BOA. Mühimme Defteri No:43, Hüküm:28.

¹³⁶ Altınay, Ön.ver., s.121; BOA. Mühimme Defteri No:43, Hüküm:52,60; BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm:598.

¹³⁷ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm:1252.

Ancak denetlemelerin karşılaşılan sorunlardan sonra yapıyor olması, celeblerin koyunu ya zamanında temin edememiş ya da eksik miktarda göndermiş olmalarına neden oluyordu. Bunun sonucunda da İstanbul'da ortaya çıkan et sıkıntısının önüne geçilemiyordu.

Celeblerin koyun toplamalarında sıkıntı yaşamalarının asıl nedeni ise madrabazlar ve yapılan kaçakçılıktır. Bu durum özellikle Avrupa'nın coğrafi keşiflerden sonra zengin altın ve gümüş rezervine sahip olup, zenginleşmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Koyun üreticisine ve İstanbul zahiresine narhın üzerinde fiyatlar vererek, bu malları Osmanlı toprakları dışına kaçırmışlardır. Kaçakçılığın yoğun olduğu bölgeler ise sınır bölgeleri ve deniz ulaşımının kolay olduğu liman kentleridir. Osmanlı yönetimi bunun önüne geçmek için taşra yöneticilerini sürekli uyarsalar da, kaçakçılığın önüne geçilemediği görülmektedir.¹³⁸ Bunun sonucu ise ağırdır. Koyun almaya giden celebler koyun bulamamakta ve İstanbul'da et sıkıntısı başlamaktadır. Celebleri korkutan diğer bir sorun ise koyun alımı için gittikleri yerlerde öldürülmeleri ya da çeşitli vesilelerle soyulmalarıdır.¹³⁹

Celeblerin bir diğer sıkıntısı da sattıkları koyunun tam pahasını alamamaları sonucu, yeni alım için yeterli paralarının kalmamasıdır.¹⁴⁰ Bu durumda celeblerin hilelere başvurdukları görülmektedir. Denetimcilik görevi olan kadılara paralar vererek kendilerinin tamam miktar koyun toplayıp sevk ettikleri hakkında belge aldıkları ya da kendilerini ölü, iflas etmiş, ... vs. şekillerde gösterdikleri tespit edilmektedir.¹⁴¹

Celeblerin koyun toplamak ve sevk etmekten kurtulmak için başvurdukları diğer bir hile de sahte belgelerle kendilerini celeb olmaya mani bir mesleğe sahip göstermeleridir.¹⁴²

Celeblerin ayrıca yaptıkları işten kar elde etmeye yönelik hilelere de başvurdukları görülmektedir. Bu konuda Sis kadısına gönderilen hükümde kaza dahilinde ikamet eden Kavurgalı ve Ayrutamlu cemaatinden adam gönderilip İstanbul

¹³⁸ Akdağ, **Ön.ver.**, (1950), s.394; (1949), s.512.

¹³⁹ **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm:1309,1533.

¹⁴⁰ Akgündüz, **Ön.ver.**, Cilt no:9, s.202.

¹⁴¹ **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm:1373.

¹⁴² **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm:597.

için koyun toplamaya gelen celeblerin dişi koyunları dahi aldığı ve halkı zor durumda bıraktıklarından şikayet edilmektedir.¹⁴³ Bu konuda Rumeli kadılarına gönderilen bir başka hükümde de bazı celeblerin üzerlerine yazılı koyundan fazlasını alıp yollarda diğer şehir ve kasabalardaki kasaplara sattıklarından bahsedilmektedir.¹⁴⁴ Celebler bu tür hilelerle, et fiyatlarının daha yüksek olduğu Rumeli kentlerine satış yapmakta ve büyük karlar elde edebilmektedirler.

Görüldüğü üzere celebler çeşitli sıkıntılar çekmekte ve bu sebeple bu görevden kurtulmaya yönelik hilelere başvurumaktadırlar. Kar amacı güdenler ise büyük sürü sahibi olan ve nüfuzlu kişiler olduğu düşünülebilmekle beraber incelenen belgelerde bunu kanıtlayan bir detaya rastlanamamıştır.

---

¹⁴³ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm:89.

¹⁴⁴ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm:597.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CELEBLERİN VERGİLENDİRİLMESİ VE HAYVANCILIKTAN ALINAN VERGİLER

1.CELEBLERİN VERGİLENDİRİLMESİ

Celebler yaptıkları işin özel bir yönü olması sebebiyle tekalif-i örfiyye ve tekalif-i divaniyye'den muaf tutulmuşlardır.¹⁴⁵ Ancak kanunnamelerin tahlili sonucunda çeşitli vergileri ödedikleri ya da ödemek zorunda bırakıldıkları görülmektedir.

Bahsedilen vergilerin ilki adet-i ağnam vergisidir. Bu vergi genelde koyun üreticisinden, yapılan sayımdan sonra yılda bir kez, Nisan ayında alınan koyun sayısı ile paralel bir vergi çeşididir. Ancak celebler eğer Nisan ayından önce koyun alırlar ve vergisinin ödendiğine dair belge almazlar ise bu vergiyi kendileri öderlerdi. Bu yüzden kanunnamelerin genelinde bu noktaya değinilerek Nisan'dan önce alınan koyunların vergisinin ödendiğini gösterir belge almaları bildirilmektedir. Bununla beraber belge eksikliğinde vergi hemen celebın üzerine yıkılmamakta ve aldığı kişiyi buldurması ve verginin ondan tahsil ettirilmesi buyrulmaktadır.¹⁴⁶ Celeblerin Nisan ayından önce aldıkları koyunların vergisi ödenmemiş ise yapacakları şey vergi oranını düşerek daha ucuza koyun almaktır. Belirtilen bu hususlar tamamiyle celeblerin bu vergiden muafiyetini göstermemektedir. Çünkü bu durum sadece belirtilen yıl için geçerlidir. Alınan koyunların alım tarihini bir yıl geçtikten sonra bu vergi celebın yükümlülüğündedir.¹⁴⁷ Bu durum özellikle kendisi koyun yetiştiren celebleri yakından ilgilendirmektedir.

¹⁴⁵ Akgündüz, **Ön.ver.**, Cilt no:8, s.622.

¹⁴⁶ Aynı, s.119; Akgündüz, **Ön.ver.**, Cilt no:2, s.55; Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri- Yavuz Devri**, Cilt no:3, (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1991), s.101.

¹⁴⁷ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri Kanuni Devri Merkez ve Umumi Kanunnameler**, Cilt no:4, Kısım:1 (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1992), s.312 ve 379.

Bununla beraber celebkeşanların koyunları nakletmeleri esnasında da bazı vergileri vermekle yükümlü oldukları görülmektedir. Buna göre; kasaplık koyun nakli yapılırken eğer celebkeşan 200 koyuna sahip ise bir baş koyun verirdi.¹⁴⁸ Yine bu yönde celeplerin taşrada boğazlanmak üzere götürdüğü her 2 koyuna bir akçe vermesi gerekirdi.¹⁴⁹ Bu nakiller esnasında celebkeşanların hayvanlarını dere, göl ve deniz gibi yerlerden karşıdan karşıya geçirmeleri gerekebilmektedir. Bu doğrultuda alınan vergi ise makiriyye resmidir.¹⁵⁰ Bu resmin içeriği ise şöyledir; Eğer celebkeşan sürü ile koyun geçirmeye kalkarsa, hayvan sayısı 150-1200 arası ise 20 akçe makiriyye vergisi verirdi. Bu vergi belli oranda hayvana sahip celeplerden alınırdı ki hayvan sayısı 5'ten az olan bir hayvan sahibi bunları karşı kıyıya nakletmek isterse bu vergiyi vermezdi.¹⁵¹ Bununla beraber geçiş yada ayak bastı parası denebilecek vergi çeşidi örneği Gölbaşı kazasında görülmektedir. Buna göre Gölbaşında mermer kaldırımdan geçen kasaplık deveden 5 akçe ve celebkeşanın alıp götürdüğü koyun ve keçiden ikisine 1 akçe alınmaktaydı.¹⁵²

Kanunnamelerden celebkeşanların ayrıca bac vergisi ödemekle de yükümlü tutuldukları görülmektedir. Bu vergiye tabi tutulmaları koyun satın almalarından sonra satım durumunda meydana gelmektedir. Eğer celebkeşan koyun alır ve bunu tekrar geri satmak isterse bu vergiyi ödemek zorunda kalırdı.¹⁵³ Celebkeşanlar hayvanları kasaplara satarsa koyun başına bir akçe ve sığır başına 6 karaca akçe verirlerdi.¹⁵⁴ Ayrıca sığır keserlerse 2, koyun keserlerse 4 akçe verirler, satmaya getirirlerse 2 koyuna 1 akçe, sığır başına 1 akçe verirlerdi.¹⁵⁵ Bununla beraber celebkeşanlar satmak için koyun alıp gittiklerinde bir şehre uğrar ve de hele kadılığa uğrarlarsa 2 koyuna bir akçe bac

¹⁴⁸ Akgündüz, **Ön.ver.**, Cilt no:3, s. 301.

¹⁴⁹ **Aynı**, s.372.

¹⁵⁰ Makiriyye; Farsça'da gūnaşırı ve ertesi gün anlamına gelmektedir. Bu anlamından ilham alınarak Hlonik kalesinden gūnaşırı geçen yük gemilerinden alınan vergiye bu ad verilmektedir.

¹⁵¹ Akgündüz, **Ön.ver.**, Cilt no:3, s.422.

¹⁵² Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-Kanuni Devri Kanunnameleri II. Kısım Eyalet Kanunnameleri**, Cilt no: 6, (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1993), s.279-280.

¹⁵³ Akgündüz, **Ön. ver.**, Cilt no:2, s.232.

¹⁵⁴ Akgündüz, **Ön.ver.**, Cilt no:3, s.301.

¹⁵⁵ Akgündüz, **Ön.ver.**, Cilt no:6, s.372.

verirlerdi¹⁵⁶ ki bu vergi hayvanların şehre satılmak için getirilmiş olması sebebiyle alınmaktaydı. Hayvancılıkla uğraşan Yörük taifesi ise bac vergisi kapsamında yalıdan yaylağa ve yaylaktan yalıya dönüşlerinde bacgahlarda evleri, erkek ve dişi koyunları için bac verirlerdi. Bu kanun Kanuni devrinde kaldırılıp tüccar ve celebkeşlerden tahsil edilir hale gelmiştir. Buna göre koyun celebkeşlerinden 10 koyuna 1 para ve sığır celebkeşinden de bir sığıra 2 para alınırdı.¹⁵⁷ Pazarda satış üzerinden bac resmi eğer satış haslar içinde yapılırsa has için tasarruf olunurdu. Ayrıca kanunnamelerde haslar içinde satılan koyun bacına İstanbul Subaşısi dahil edilmiyor ve vergi tahsiline mütesellimlerden dürüst olanlar katılıyordu.¹⁵⁸ Görüldüğü gibi celeblerin ödediği vergiler yörelere göre çeşit çeşit ve farklı miktarlarda olabiliyordu. Burada üzerinde durulan 2 vergi çeşidi, 'geçiş hakkı' üzerinden alınanlar ile pazar vergisi olan 'bac vergileri' üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Ancak uygulanan bu vergilerin gönüllü celeb dediğimiz İstanbul dışındaki kentlere de ticaret yapan celebeler uygulandığını düşünmek gerekmektedir.

Celebeler her ne kadar tekalif-i örfiyye ve divaniyyeden muaf olsalar da çeşitli yolsuzluklar ve suistimaller sonucu çeşitli paralar ödemek zorunda bırakıldıkları görülmektedir. Bu noktada Rumeli eyaletine gönderilen 22 Zi'l-ka'de 1004 (18 Temmuz 1596) tarihli adaletname durumu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. Metin aşağıda verilmiştir;

"(...)Rumeli'nde vakı' olan sancak beğlerine ve vilayet-i mezburede vakı' olan kadılara hüküm ki,

Nefs-i Varna sakinlerinden Nikte ve İstimad ve Kostantin nam zimmiler Asitane-i sa'adetime gelüb bunlar defterlü celebler olub defterde üzerlerine takdir olunan zahire ve bahar koyunların her sene İstanbul'a getirüb teslim edüb kusurları yokken hizmetleri mukabelesinde avarız-ı divaniye ve sair tekalif-i örfiyyenin küllisinden mu'aflar iken avarız ve kürekcî ve nüzul ve beksimed teklif edüb ve memalik-i mahrusadan koyun ve sair davar getirür iken yollarda harraccılar ve sancakbeği adamları ve voyvodalar ve subaşılar ve eminler ve amiller ve yavacılar ve sair iş erleri yanlarında olan çobanlarıyla bir yerde birkaç gün oturduklarına toprağımızda oturdunuz deyü eğrek ve kışlak ve yaylak ve deştbanı deyü akçe taleb edüb ve bargirlerin cebren ulağa tutdurub ve bunlardan ve çobanlarından yava harraccıları yava haracı deyü külli akçelerin alub ve ücret ile koyunların süren çobanlarından biri mürd oldukda has eminleri ve amiller bunların koyunları için mürd olan çobanıdır deyü hile ve hud'a edüb nice akçelerin alub ve koyunlarının ba'zısı dağlarda kalub yava amillerinin ellerinde bulunub aynı ile alametlerin gösterüb taleb eyledüklerinde enva'-i hile edüb vermekde inad edüb ve ba'zı kimesneler bunlardan hilaf-ı şer' kefil taleb edüb külli akçelerin alub ve koyun satun almak için ba'zı

¹⁵⁶ Aynı, s.277.

¹⁵⁷ Akgündüz, **Ön. ver.**, Cilt no:7, s.173-174.

¹⁵⁸ Akgündüz, **Ön.ver.**, Cilt no:2, s.316.

kasabalara vardıklarında kifayet mikdarı koyun almağa koymayub sipahi ve yeniçeriler matrabazlara aldurub ve kimi kerestesiycün çiftlerin ve atların mahalle kethudaları gamz edüb aldırub ve celeb teftişine gelen kullar ellerinde memhur eda-i temessüki var iken ziyade akç taleb edüb rencide ederler ve oğullarıylakoyun cem'ine vardıklarında oğlandan pençyek oğlanı taleb edüb ve cem' eyledükleri zahire ve bahar koyunlarından bazı ehl-i örf taifesi bac alub ve koyun hakkı cem'ine gelen kullar adet-i ağnamın kanun üzere almayub ziyade alub ve Boğdan ve Eflak'dan zahire için gelen koyunlardan hakk taleb edüb ve zira'at ve hırsaset edüb hasıl olan terekelerinin öşrin sahib-i arz olanlar harman zamanında aynı ile almayub üzerlerine bırakub ba'dehu gelüb narh-ı cariden ziyade akçelerin alub ve bağların bozduklarında subaşılar bizim icazetimiz olmadın bozmuşsuz deyü cerimelerin alub ve kendülere ve çobanlarına tekalif teklif edüb ve rencide edüb ve sancakbeği subaşıları ve voyvodalar toprağımızda koyun cem' eyledünüz deyü koyun başına birer akçelerin alub ve kadılar huccet akçesi deyü üçer dörder yüz akçelerin alub ve giydükleri libaslarına ve bargirlerine ve def'-i mazarrat için getürdükleri yaraklarına dahl edüb ve asker halkından ba'zıları evlerin basub çobanların dutub zulm ü te'addi edüb ve koyunları hasta olub birkaç gün suvadlanmak istediklerinde ba'zı yeniçeriler ehl-i karye ile mani' olub ve ba'zı voyvodalar ve eminler ve işerleri kuru bacı deyü bac teleb edüb rencide eylemekden hali olmadıkların bildirmekle;

Madem ki, celeblik hizmetinde olub her sene üzerlerine takdir olunan celeb koyunların İstanbul'a getürüb teslim eyledüklerine koyun eminden ellerinde temessükleri ola, ol takdirce bunlardan avarız ve küreççi ve nüzül ve beksimet taleb etdirmeyesin ve yava haracı deyü akçelerin aldirmayasın

Ve sancak beği adamları ve eminler ve subaşılara toprağımızda kondunuz deyü eğrek ve kışlak ve yaylak ve deştbanı deyü hak teleb etdirmeyesin.

Ve yeniçerilere ve ulağa bargirlerin aldirmayasın ve kendü koyunları için sizin değıldir; mürd olan çobanıdır deyü koyunların ve akçelerin aldirmayasın ve kefilname deyü akçelerin aldirmayasın

Ve bazı kimesneler mücerred celb-i mal için şirrete süluk edüb bize sövdünüz deyü akçelerin alırlar imiş. Men' eyleyisiz.

Ve Abril evvelinde mevcut bulunan koyunların sayub defter edüb koyunlarından iki koyuna bir akçe ve her üç yüz koyunlarından beşer akçe hesabı üzere resm-i ağılların aldırub ziyade aldirmayasız.

Ve giydükleri libas ve bindükleri bargir ve def'-i mazarrat için getürdükleri yat ve yarakları için kimesneye rencide etdirmeyesin.

Ve ba'zı kimesneler evlerin basub çobanların dutub te'addi ederler imiş. Men' eyleyesiz. Ve bir yerde birkaç gün sakin olub koyunların suvadlandırmak istediklerinde bazı yeniçeri ve ehl-i karye mani olurlar imiş; men' eyleyesin.

Ve Voyvodalar ve eminler ve amiller kır bacı ve kuru bacı deyü bac taleb ederler imiş; etdirmeyesin.

Ve İskeleden koyun geçürdüklerinde geçit hakkı aldirmayasın.

Ve mezkurlar koyun satun almağa vardıklarında bazı yeniçeriler ve sipahiler ve matrabazlar mani' olurlar imiş; men' eyleyesiz ve bargirlerin ve öktüzlerin kereste çekmek için bazı kimesneler aldırırlar imiş aldirmayasız (...)"¹⁵⁹

Görüldüğü üzere celeblerin vergi yükümlülüğü ve bu konudaki su istimaller adaletname de açıkça ifade edilmektedir.

2.HAYVANCILIKTAN ALINAN VERGİLER

Genel olarak iâşe açısından aldığımız kasaplık hayvan ve daha genel genel olarak hayvancılık konusunun bir de mali boyutu vardır. Öyle ki Osmanlı devletinin gelir kaynaklarından önemli bir kısmını oluşturan savaş ganimetlerinden sonra asıl olarak Osmanlı devletinin temelde dayandığı toprak ve hayvancılık üzerine yönelik vergiler gelmektedir. Bu konudaki vergilerin ilki İslami kaidelere dayalı olan şer'i vergilerdir. İkincisi ise yasalar ve bu yasalar çerçevesinde yer alan örfi vergilerdir. Bu kabaca vergi tasnifi içinde tekalif-i divaniye ve verilen bağış şeklindeki para ve peşkeş adı verilen vergiler de örfi vergiler içinde düşünülmesi gerekmektedir.

Kabaca belirttiğimiz bu vergi sisteminde önemli bir bölümü de hayvancılıktan alınan vergiler oluşturmaktadır.

Konuya celebkeşanların ödedikleri vergiler açısından baktığımızda öncelikle ağnam gelirlerinin mukataa gelirleri içinde yer aldığını belirtmek gerekir. Özellikle gelir kalemleri içinde yer alan ağnam mukataası Rumeli yakasında koyun vergileri hesabına bakardı.¹⁶⁰ Mukataa gelirlerinin geneline bakıldığında ki koyun vergileri dışarıda tutulmak kaydıyla, dalgalanmalı bir yapı çizdiği ve bütçe içindeki payların ise %24 ile %37 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir.¹⁶¹ Bu konudaki düzenlemeler ise gelir kaynakları arasında dördüncü kalem olan bu alandaki toplam vergilerin önemini göstermektedir.¹⁶² Bununla beraber ağnam gelirleri mukataa şeklinde toplanmasına rağmen çoğu zaman bütçelerde ayrı olarak gösterilmişlerdir. Bundaki kasıt küçük ve büyükbaş hayvanlardan alınan vergilerdir. Bunlar ağnam-ı celebkeşan ve adet-i ağnam türlerine ayrılırdı. Bu vergilerin toplam bütçedeki payı ise %1-2.5 arasında değişmekte idi.¹⁶³

---

¹⁶⁰ Tabakoğlu, **Ön. ver.**, s.254,

¹⁶¹ **Aynı**, s.269,

¹⁶² **Aynı**, s.363,

¹⁶³ **Aynı**, s.272,

2.1.Hayvan Üreticisi Celeblerin Ödemek Zorunda Oldukları Çeşitli Vergiler

2.1.1.Ağnam resmi

Osmanlılarda küçükbaş hayvanlardan alınan bir vergidir. Resmi kayıtlarda resm-i ganem, ağdet-i ağnam şeklinde geçer. Şer'i vergilerden sayılmaktadır ve bazı sancak kanunnamelerinde bu vergiye adet-i zekat da denir. Bu vergi genellikle koyun yavruladıktan sonra Nisan ve Mayıs aylarında alınır. Kuzulu koyun kuzusu ile bir hesaplanırdı. Vergi miktarı Fatih kanunnamesine göre üç koyundan bir akçe olarak belirtilmiş iken daha sonra 2 koyundan bir akçe olarak alınması kararlaştırılmıştır. Ancak bu miktar bölgelerin özelliklerine göre değişmekteydi.¹⁶⁴

2.1.2.Ağıl resmi:

Osmanlılarda hayvan sürülerinin barındıkları yer için alınan bir vergi türüdür. Etrafı çevrili, genellikle üstü açık manasına gelen ağıldan alınan bu vergi, ağnam resmine bağlı olup kanunnamelerde yatak resmi, yatak hakkı, ve çit parası olarak da geçer. Kışlatmak veya kuzulatmak için koyun ve keçi sürüleri herhangi bir timar sahibinin arazisine getirilirse ve etrafı çevrilerek ağıl yapılırsa, o yerin vergilerini toplayan sipahinin kanunnamelerde belirtilen oranda sürü sahibinden aldığı vergidir. Alınacak vergi bir sürünün 100 ila 300 hayvandan meydana geldiği esasına göre alınırdı.¹⁶⁵

2.1.3.Yaylak resmi

Kanunnamelerde yaylak resmi, resm-i merai, otlak resmi ve yatak resmi olarak geçer. Sürülerini başka timar sahibinin timarında otlatan sürü sahiplerinden ya da göçebe kabilelerden yılda bir kez alınır. Bazı yerlerde sürü başına, bazı yerlerde ise adet başına alınan bir vergiydi. Bu vergi bir yaylakta sürekli ikamet eden sürü sahiplerinden

¹⁶⁴ Emecen, **Ön.ver.**, (1988), s.478.

¹⁶⁵ Feridun Emecen,"Ağıl Resmi", **Tanzimat Devri İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt no 1: 467-68 (İstanbul: 1988), s.467.

alınmazdı. 3 günü geçmemek kaydıyla başka tımar sahibinin arazisinden geçen sürülerden de alınmazdı.¹⁶⁶

2.1.4.Kışlak resmi

Aynen yaylak resminde olduğu gibi sürü sahiplerinin bir başka tımar sahibinin arazisinde, hayvanlarını kışlak adı verilen ve daha ziyade ova ve daha alt kesimlerde bulunan kuytu vadilerde barındırılması karşılığı verdiği bir vergidir.

2.1.5.Otlak resmi

Bu vergi otlaktan faydalanma sonucu sürü sahiplerinin ödediği bir vergidir ki asıl olarak yaylak resmi içinde ele alınmaktadır.

2.1.6.Selh-hane resmi

Şehir ve kasabalarda kesilen koyun, keçi, kuzu, oğlak, ve benzeri hayvanlardan her yerin tarifesine göre 2'şer paradan 10'ar paraya kadar alınan vergilere denilir.

2.1.7.Ayakbastı parası

Osmanlı dilinde selamet akçesi ve geçit resmi şeklinde adlandırılmalıdır. Koyunların, taşralarda, derbentlerden ve diğer çeşitli yerlerden geçerken ve Dersaadet ile Bilad-ı Selase'de ise mesele İstanbul'dan Üsküdar'a ve Üsküdar'dan İstanbul'a sevk edilirken hayvan başına çeşitli miktarlarda alınan vergilere selamet akçesi, halk dilinde ise ayak bastı parası denir.¹⁶⁷

2.1.8. Hayvanlardan alınan bac vergileri

Bac Farsça bir kelime olup; hisse, pay anlamına gelmektedir. Osmanlılardaki genel kullanımı ise pazar ve panayır yerlerine getirilerek alınıp satılan şeylerden alınan bir vergidir. İlk olarak Osmanlılarda Osman Gazi tarafından koyulduğu

¹⁶⁶ Neşet Çağatay, "Reayadan Alınan Vergi ve Resimler" *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt no:5, Kısım:5, (Ankara 1947), s.509.

¹⁶⁷ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri*, Cilt no:1, (İstanbul:Fey Vakfı Yayınları,1990), s.189; Çağatay, *Ön. ver.*, s.510..

rivayet edilmektedir.¹⁶⁸Çeşitli şekiller ve adlarla anılan bac vergisinin hayvanlarla ilgili olan çeşitleri şunlardır.

1. **Bac-ı Ağnam:**Pazar ve panayır yerlerinde satılan koyun ve keçiden 2 adedine bir akçe, kuzunun 4 adedine 1 akçe miktarında alınan vergidir.
2. **Bac-ı Tamga:** Damga bacı demek olan bu tabir, şehirde alınıp satılan her çeşit mallardan ve kesilen hayvanlardan alınan vergiye denmektedir. Bac vergileri kanunnamelerde geçen celeplerin ödedikleri vergileri de kapsamaktadır. Örneğin “taşradan koyun ve keçi geçse ve gitse, ikisine bir akçe alına” şeklindeki hükümler bac-ı ağnam dahilindeki vergilerdir.

2.1.9.Nüzul resmi

Adaletnamelerde celeplere zorla ödetilen bir diğer vergi grubunu da nüzul bedelleri oluşturmaktadır. Bu bedel Osmanlı ordusunun sefere çıkarken konakladıkları menzillerde, çoğunlukla un ve arpa şeklinde belirli miktar zahirenin temini görevine denir.

2.1.10.Yave resmi

Bulunmuş sahihsiz hayvanlardan alınan vergidir.

2.1.11.Resm-i deşt bani

Bad-ı heva vergileri dahilindeki bir vergi çeşididir. Hayvanların yaptığı fiillerden, verdiği zararlardan dolayı ödenen bir vergidir. Burada zarar sürü sahibine ödetirildiği gibi, kendisine de ihmali sebebiyle bir değnek vurulur. Verginin koyuluş amacı ekili araziye korumaya yöneliktir. Vergi oranı giren hayvanın cinsine ve verilen zarara göre değişirdi. Mesela inek girerse ve zarar verirse 4, buzağı girerse 1 akçe alınır, koyun girerse hem koyuna hem de sahibine bir değnek vurulduktan sonra 1 akçe alınırdı.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Bac'ın geniş anlamı için bakınız; Fuad Köprülü, “Bac”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt no 2: 187-190 (İstanbul: Milli Eğitim Yayınları;1949), s.187-190; Celal Yeniçeri, “Bac”, **Tanzimat Devri İslam Ansiklopedisi**, Cilt no 4: 411-413(İstanbul:1991), s.411-413.

¹⁶⁹ Akgündüz, **Ön. ver.**, Cilt no:1, s.186,189.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KASAPLIK HAYVANLARIN SEVKİYATI VE TESLİMATI USULLERİ

1.KASAPLIK HAYVANLARIN İSTANBUL'A SEVKİYATINDA KULLANILAN YOLLAR

1.1.Anadolu'dan Yapılan Sevkıyatta Kullanılan Yollar

Anadolu'dan İstanbul'a yapılan canlı hayvan sevkıyatını gönüllü celebler gerçekleştirmektedir. Ancak Anadolu'daki yollar Rumeli'ye göre pek gelişmemiştir ve oldukça da uzundur. Bu sebeptendir ki Anadolu'dan yapılan sevkıyatlar tam olarak gerçekleşmemektedir. Kasaplık hayvanlar ise iç pazarlarda yok olmaktadır.

Suraiyya Faroghi bu konuya 'Osmanlı'da Kentler ve Kentliler' adlı eserinde "Bir Fire Öyküsü" başlığı altında değinmekte, yollar ve hayvanların nasıl iç pazarda yok edildiği hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Buna göre başkentin tüketimine ayrılan cins olan kızıl koyunlar yolculuklarına ya Çukurova'dan ya da Erzurum ve Diyarbakır yörelerinden başlardı. Bu koyunlar Kosonlu ve Karaisalı gibi aşiretlere mensup göçebe çobanlara aitti ve yazı Toroslarda kışı da kıyılardaki ovalarda geçirirlerdi.

Diyarbakır ve Erzurum yaylalarında Bozulus diye bilinen güçlü aşiretler vardı ki bunların bir kısmı çeşitli nedenlerle İstanbul'a götürülen koyunların izledikleri yolların önemli bir kesişme noktası olan Afyon-Akşehir yöresine göç etmişlerdir.

Adana'dan gelen kızıl koyunlar Torosları aştıktan sonra İstanbul'a giden 'diyagonal yolu' ve ondan çıkan en önemli yan yolları izlerlerdi. Bazı göçerler ise hayvanlarını Niğde ve Aksaray üzerinden Kayseri'ye götürürlerdi. Başka göçerler ise "diyagonal yolu" Ereğli, Larende (Karaman), Konya ve Akşehir'e kadar izlerlerdi.

Beyşehir'den başlayan bir yol, göller bölgesindeki büyük köyler ve küçük kentlerden geçerdi. Daha serüvenci gruplar ise Güneybatı Anadolu'nun ıssız yaylalarını aşan sapa dağ yollarını izledikten sonra koyunlarını Rodos'a satarlardı. Akşehir, Isaklı

ve Çay'a gelen göçerlerin önünde iki yol olmakla beraber bazıları Menderes ırmağını takip ederek Ege kıyılarına varırlardı. Bu hayvanlar Batı Anadolu'daki hayvan yağından sabun üreten kesim tarafından tüketilirdi.

Kuzeybatıya yönelik bir yol izlemek isteyen göçerler Afyon ve Kütahya üzerinden Bursa'ya giden yolu seçerler ya da İstanbul'a uzanan diyagonal yolu izlerlerdi. Bu yörenin Mihaliç (Karacabey) ve Balıkesir gibi küçük yerleşimleri ise sürü sahiplerine pazar olanağı sunmaktaydı. Bazı çobanların bu yerleşimleri Bursa'ya tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber fermanlardan neredeyse Bursa üzerinden İstanbul'a hiç koyun gelmediği izlenimi de doğmaktadır.¹⁷⁰

Hükümler incelendiğinde durumun gerçekten vahim olduğu görülmektedir. Bu sebeple Karahisar-ı Sahip Beyine, İznik, Yenişehir, Pazarcık, Bozüyük, Eskişehir, Kütahya, Seyitgazi ve Sultanönü beyine gönderilen hükümlerde Yukar-ı Canib'den İstanbul için gelen kızıl koyunların kazalarında zayi olduğu bildirilerek koyunların tamamının İstanbul'a ulaştırılması için hiç kimseye koyun aldirmamaları ve sevkıyatın güvenliği için katiplerden, hisar erenlerinden ve muhafızlardan tayin etmeleri emredilmektedir.¹⁷¹

İstanbul pazarının çekiciliği ise ancak kendisini Pazarcıktan sonra hissettirirdi. Yazı Erciyes otlaklarında geçiren Türkmen göçerler ise, Kayseri'de satamadıkları koyunların çoğunu Ankara'ya doğru gönderirlerdi. Hayvanlarını Ankara ve Konya arasındaki bozkırlarda otlatan Eski İl göçerleri de koyunlarını Ankara'ya getirirlerdi. Burada satılmayan koyunlar Beypazarı ve Eskişehir'e doğru yönelirlerdi ve bu bölgede dağılarak hemen hemen hiç biri İstanbul'a ulaşamazdı.

Diyarbakır ve Erzurum'daki Bozulular kuzey yolunu tercih ederler, pek çok göçebe çoban Sivas'ta toplanırdı. Sivas'tan sonra çobanların çoğu Çorum'a yönelirdi. Çorum ve Çankırı pazarında satılmayan koyunlar ise Bolu'ya doğru yola çıkarılırdı.¹⁷² Bolu'ya gelen hayvanların çokluğundan bu bölgenin de önemli bir toplanma yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bolu'ya gelen hayvanların buradan çeşitli yörelere dağıldıkları bu sebeple de İstanbul'a ulaşabilen hayvan sayısının çok az olduğu görülmektedir. Bunu

¹⁷⁰ Faroghi, **Ön. ver.**, s.273-276.

¹⁷¹ **BOA. Mühimme Defteri** No:31, Hüküm:25,31,80.

¹⁷² Faroghi, **Ön.ver.**, s.276-278.

engellemek için ise çevreden bu koyunların alınması yasaklanmış ve naibler vasıtasıyla İstanbul'a sevk edilmesi emredilmiştir.¹⁷³

Görüldüğü gibi Anadolu'dan sevk edilen hayvanlar pek çok yerde tüketilmekte ve çok azı İstanbul'a ulaşabilmektedir. Ancak bu durumun önüne geçmek için yapılan girişimlerin sadece kıtlık dönemlerine yönelik olması bölgenin İstanbul iâşesinde pek yer tutmadığı ve hayvanların daha ziyade iç tüketime ayrıldığı izlenimi vermektedir. Bölgeden sevkıyata gereken önemin verilmemesinin temel nedeni ise Rumeli gibi zengin ve ulaşım imkanları gelişmiş bir yerin olmasından kaynaklanmaktadır.

1.2.Rumeli'den Yapılan Sevkıyatta Kullanılan Yollar

Osmanlı devleti için iâşe konusu belli başlı sorunlardan biridir. Özellikle başkenti İstanbul'un bu konudaki ihtiyaçları önceliklidir. Buna rağmen İstanbul bir tarımsal ve endüstriyel alt yapıya ve gelişmişliğe sahip değildir. Durumu sebebiyle de sürekli ithal mallara ihtiyaç duymakta ve bu ihtiyaçları karşılamada da tüm eyaletler yükümlülük altına girmektedir. Ancak Osmanlı Devleti bu sorunu özellikle ulaşım imkanlarının kolaylığı sebebiyle Rumeli'den karşılama yoluna gitmiştir.

Gerçekten Rumeli gerek hububat gerekse kasaplık koyun ihtiyacına çözüm için sağlam bir kaynaktır. Özellikle Osmanlı Devletinde Türk yemek kültürü içinde önemli bir yer tutan et ve tahıl konusu özel bir itinaya gerek duyulmasına sebep olmuş, bu nedenle de kente tahıl ve et sağlayanların durumları daha Fatih'ten itibaren ele alınmaya başlanmıştır. Ancak İstanbul'a koyun getirecek celeblerin hangi yollardan başkente ulaşacakları, yollarda nerelerde konaklayacakları diğer bir önemli konuyu ve soruyu gündeme getirmektedir. Bu konudaki asıl belirleyici unsur ise fetih yolları olmuştur.

Osmanlı devleti, Balkan yarımadasını fethederken, yani batıya, kuzey batıya ve kuzey doğuya doğru ilerlerken Romalıların yaptığı ve daha sonra Bizans'ın da kullandığı yollardan yararlanmıştı. Bu yollar sol kol (Via Egnatia-Canib-i Yesar), orta kol (Via Militaris-Tarik-i Evsat) ve sağ kol (Kırım-Karadeniz Ticaret Yolu) olarak biliniyordu.¹⁷⁴ Sağ kol XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus savaşlarının sık sık tekrarlanması ile birlikte Osmanlı devleti için yepyeni bir anlam ifade etmeye başlamıştır.¹⁷⁵

¹⁷³

BOA. Mühimme Defteri No:31, Hüküm:30.

Bahsedilen bu yollar ulaşım ve diplomatik temaslar için kullanılıyordu. Osmanlı Devleti de Romalılardan kalan yolları kullanıyordu ve bu yollarda herhangi bir iyileştirme ve genişletme çalışması yapmamıştı. Romalılar ise bu yolları fetihlere hizmet etmesi amacıyla yapmışlardı. Tipik Roma yollarının ortalama genişliği 5.70 metre idi. Bu yollar tekerlekli arabalar için değil, yaya veya atlı askerler düşünülerek yapılmıştı. Osmanlı devleti, kullanmış olduğu bu yollarda gerekli hallerde taş köprüler yapmıştır. Bu taş köprülerin genişliği de farklı değildi. Örneğin Uzunköprü 5.50metre, Silivri köprüsü 5.75 metre, Babaeski köprüsü 5.85 metre genişliğindedir.

Osmanlı devletinin fetih için kullandığı bu yollardan ekonomik güce ulaşma çabası içerisinde olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim kısa zamanda devlet, Sırbistan, Makedonya ve Bosna'nın kıymetli madenlerine; Meriç vadisi ve Karadeniz bölgesinin zengin tarım alanlarını ele geçirerek amacına ulaşmış oluyordu. XV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren askeri özelliği olan bu yollardan İstanbul'un et ihtiyacı da karşılanır oldu. Doğal olarak bunlar ana yollardır. Ana yollara açılan ve en küçük yerleşim birimlerine kadar giden yolları da unutmamak gerekir. Koyunların toplanması sırasında bu yolların önemi çok büyük olmuştur.¹⁷⁶ Güzergah üzerindeki kentlerin kadılarına başkentten gönderilen çeşitli yazılardan ve celeb sayımlarının kaydedildiği defterlerden her üç yolun üzerinde koyunların yetiştirildiği, toplandığı ve konakladığı yerleri tespit etmek mümkün olmaktadır.¹⁷⁷

Sol kolda koyun yetiştirilen kazalar; Siruz, Timurhisar, Menlik, Nevrekop, Ustrumca, Petriç, Vodine, Yenice-i Vardar, Karaferye, Avrethisarı, Selanik, Zihne, Drama, Pravişte, Bereketli, Kavala, Yenice-i Karasu, Gümülcine, Ferecik, Megri, İpsala, Malkara, Hayrabolu, Florina, Ostrova, Agustos, Serfice... gibi çeşitli hüküm ve celebkeşan defterlerinde sıralanmaktadır.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri)

¹⁷⁵ Halime Doğru, "Sağ Kol Üzerinden Rumeli'nin Fethi", Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt no:1 Sayı 2:129-171 (Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayınları,2000), s.141.

¹⁷⁶ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri)

¹⁷⁷ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm:125,1333,1624; BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm:1088,1186; BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm:1018,1019; BOA. Maliyeden Müdevver Defter, No:1465, Sıra no:6023; BOA.Maliyeden Müdevver Defter, No:1761, Sıra no:342; BOA.Maliyeden Müdevver Defter, No:1614, Sıra no:340.

Sol koldan ayrılan yollar, bir taraftan Arnavutluk, Makedonya'ya ve Üsküp'e diğer taraftan da Bosna ve Hersek üzerinden orta yola bağlanıyordu. İkinci derecede olan bu yolların yakın çevresinde de koyun yetiştirilen önemli merkezler vardı. Bu hat üzerinde en fazla koyun sayısı Bosna'da bulunuyordu.¹⁷⁹

Bu kol üzerinde koyun yetiştirilen bölgelerin isimleri ve celep sayısı ile getirdikleri koyun sayıları Greenwood'un çalışmasında ayrıntılı olarak verilmektedir. Buna göre 1580-83 yılları arasında sol kolda toplam 37 kazadan 27'sinde 6867 celep kayıtlı iken üzerlerine kayıtlı koyun sayısı da 208.621 adettir.¹⁸⁰ Daha özele inildiğinde hicri 985 senesinde Siruz, Timurhisar, Menlik, Nevrekop, Ustrumca, Petriç, Vodine, Yenice-i Vardar, Karaferye, Avrethisarı, Selanik ve Zihne gibi sol kola ait kazalarda 5065 celeb kayıtlı bulunmakta ve üzerlerine kayıtlı koyun sayısı da 174.265 adettir. Bu kazalarda celeb başına düşen ortalama koyun sayısı en az 28, en fazla 40 olarak gözükmektedir. Rakamlar bölgenin hayvancılık açısından ne derece geliştiği hakkında bilgiler vermektedir.¹⁸¹

Orta yol ise, Avusturya ve Macaristan seferleri sırasında kullanıldığı için askeri yol olarak da biliniyordu. İstanbul- Viyana arasında yer alan önemli şehirlere uğruyordu. Meriç ve Tuna nehirlerinin suladığı bereketli düzlükler imparatorluğun buğday ve çeltik ambarı olduğu kadar aynı zamanda kıvırcık koyun sürülerinin de beslendiği yerlerdi. Bu yol aynı zamanda ulaşımın kolaylığı göz önüne alınarak İstanbul'a yapılacak buğday ve koyun sevkıyatı için de tercih ediliyordu.

Silivri'den başlayarak Karıştıran ovası, Cisri-i Mustafa Paşa, Harmanlı, Filibe, Tatarpazarcığı, İhtiman, Sofya, Pirot, Niş ve Belgrat, Budapeşte üzerinden Viyana'ya ulaşan orta yol boyunca bütün kazalarda çok sayıda koyun yetiştiriliyordu.¹⁸² Yine 1580-83 tarihleri arasında orta kolda 23 kazanın 17'sinde tespit edilen celep sayısı 6810

¹⁷⁸ Greenwood, **Ön. ver.**, s.267.

¹⁷⁹ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", **XIII. Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri); Doğru, **Ön. ver.**, "Sağ Kol Üzerinden Rumeli'nin Fethi", s.141.

¹⁸⁰ Greenwood, **Ön. ver.**, s.95.

¹⁸¹ Sol kola ait kazalar ve kazalara ait celeb ve koyun sayıları hakkında yıllara göre ayrıntılı bilgi için bakınız; Greenwood, **Ön. ver.**, s.267.

¹⁸² Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", **XIII. Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

iken üzerlerine kayıtlı koyun sayısı da 209.028 adettir.¹⁸³ Filibe, Sofya, Ilıca bölgenin en çok koyun temin edilen bölgelerinden olup hicri 984/1576-77 yılında bu üç kazada toplam 2643 celep yazılı olup, üzerlerine kayıtlı koyun sayısı 98.880 adet iken hicri 988/1580-81 yılında celep sayısı 2929'a yükselmiş koyun sayısı ise 89.923 adet olup bir azalmanın olduğu görülmüştür.¹⁸⁴

Orta koldan ayrılıp Tuna vadisini takip ederek Viyana'yı İstanbul'a bağlayan tali bir yol daha vardı. Bu yol Tuna nehrinin sol sahilini takip ederek, tehlikeli geçitleri kullanmadan Rusçuk'a ulaşıyor, buradan Tuna'yı geçerek Hezergrat'ta sağ kolla birleşiyordu. Macaristan düzlüklerinde, Eflak ve Buğdan'da yetiştirilip, toplanan koyunlar bu güzergahtan doğuya doğru götürülüyor, sürüler herhangi bir tehlike ile yüz yüze gelmeden İstanbul'a ulaşıyordu.

Sağ yol Osmanlı devleti için askeri anlam taşıdığı gibi ticari ve diplomatik bir yol olma özelliğine de sahipti. Bu yol bir taraftan İstanbul'u Baltık sahillerine, diğer taraftan da Kırım ve Lehistan'a bağlıyordu. Baltık'tan başlayan ticaret yolu Hotin'ten geçtikten bir süre sonra Purut nehrine ulaşıyor, buradan Yaş şehrine geliyordu. Uşi'den Tuna deltasına ulaşan yol, nehri geçerek Babadağ üzerinden Dobruca'ya iniyordu. Kırım'dan başlayıp Buğdan üzerinden gelen yolla burada birleşip Hacıoğlu Pazarcığı, Batova, Devne, Pravadi, Aydos ovasından geçip Derbent'e ulaşıyor, buradan ikiye ayrılarak Edirne ve Kırklareli güzergahlarından İstanbul'a ulaşıyordu. Balkanların kuzeyinde olan ve ticari nitelikte olan bir diğer bir yolda Niğbolu'dan başlayıp Balkanların kuzeyinde bulunan kentlere uğrayıp yine Hezergrat'ta sağ yola ekleniyordu.¹⁸⁵

Sağ kol Rumeli'nin İstanbul'a en fazla koyun temin eden bölgesi olup bölgedeki kazalar; Vize, Kırkkilise, Pınarhisar, Mahmutpaşa Hasköy, Kili, Akkirman, Silistre, Tırnovi, Lofça, Hotaliç, Şumni, Zıştovi, Hezergrat, Köprü, Karınabad, Zağra-i Atik ve Cedid... vs. şeklindedir.¹⁸⁶ Greenwood'un tespitine göre 1580-83 yılları arasında sağ

¹⁸³ Greenwood, **Ön. ver.**, s.95.

¹⁸⁴ Greenwood, **Ön. ver.**, s.268.

¹⁸⁵ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar" **XIII. Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri); Doğru, **Ön. ver.**, "Sağ Kol Üzerinden Rumeli'nin Fethi", s.141-142.

kola ait 41kazanın 31'inde 7.093 celeb kayıtlı iken bunların üzerlerine yazılı koyun sayısı 233.640 adetle belirtilen tarihin en yüksek rakamıdır.¹⁸⁷ Hicri 990/1582-83 tarihinde sağ kolun Vize, Zağra-i Cedid, Yanbolu ve Ruskasrı kazalarında 1049 celeb kayıtlı iken, getirmekle yükümlü oldukları koyun sayısı ise 29.450 adettir.¹⁸⁸ Celebkeşan defterleri incelendiğinde bu sayılarla ilgili ayrıntılı dökümler elde edilebilmektedir. Hicri 1120-21/1712-14 gibi daha ileri bir tarihe ait celebkeşan defterinde kazalara ait celebkeşan koyunu sayıları yer almakla beraber ilginç olarak evlad-ı fatihana ait koyun sayılarının da dökümü verilmektedir. Bu kayıtlardan sağ kola ait Yenice-i Kızılağaç, Vize, Silistre, Hacıoğlu Pazarcığı merkezlerine ait celebkeşan koyunu toplamı 8523 adet iken evlad-ı fatihan koyunu toplamı ise 1309 adettir.¹⁸⁹

Celebkeşanlar yukarıda belirtilen bu yolları kullanarak İstanbul'a ulaşıyor ve üzerlerine kayıtlı koyunu teslim ediyorlardı. Yollar incelendiğinde genel özellikler açısından benzerlikleri ortaya çıkmaktadır. Öncelikle hepsinde hayvancılığın Anadolu'ya nazaran daha gelişmiş olduğu ve hayvancılıkla uğraşan insanların daha genele yaygın olduğu görülür. Ulaşımında da fetih ve diplomasiye ait en eski yolların kullanılması diğer bir ortak noktadır. Hayvan sayılarındaki rakamlar ele alındığında ise hayvancılığın en çok geliştiği bölgeleri tespit etme gibi pek çok ayrıntılı bilgiyi de ihtiva etmektedir.

2.KASAPLIK HAYVANLARIN SEVKİYATI VE USULLERİ

İstanbul'un kasaplık hayvan ihtiyacını temin eden bölge asıl olarak Rumeli'dir. Bu bölgeden hayvan sevkıyatı yapanlar ise büyük çoğunlukla "Mecburi celebler"dir. Mecburi celebler ise üzerlerine kayıtlı miktar koyunu vakti ile toplayıp, mevsiminde sevk edip, tamam üzere İstanbul kasaplarına teslim etmek zorundadırlar.

¹⁸⁶ BOA. Mühimme Defteri No: 6, Hüküm:1018; BOA. Mühimme Defteri No: 479,1297,1363; BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm: 107,209,417.

¹⁸⁷ Greenwood, Ön. ver., s.95.

¹⁸⁸ Greenwood, Ön. ver., s.269.

¹⁸⁹ BOA. Maliyeden Müdevver Defter, No:6262, Sıra no: 8281; Kazalar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; EK-5.

Mecburi celeplik baskı ve zorlamaya dayalı bir iş olması sebebiyle yapılan işin sevkıyat kısmı da denetleme ve zorlamaya dayanmaktadır. Ki ihtiyaç duyulan hayvanın çoğunun sevkıyat esnasında çeşitli sebeplerle yok olması (yollarda satılma, haramilik, telef olma...vs.) bu denetimin neden önemli olduğunu açıklamaktadır. Bu sebeple sevkıyatın başlama döneminde yerel kadılardan, koyun eminlerine, dergah-ı mualla çavuşlarına, celeblere, kadı ve celeblerin yardımcılara, sipahilere kadar pek çok kişi görev almaktadır. Aşağıda bu kişilerin organize çalışması tetkik edilmeye çalışılmıştır.

2.1. Sevkıyatın Başlaması ve Görevliler

Hükümlerin incelenmesinden, sevkıyat hazırlığının koyunların toplanma mevsiminin sonlarına doğru başladığı anlaşılmaktadır. Öncelikle merkezden irsal edilen dergah-ı mualla çavuşlarından biri celeb-keşan defterinin suretiyle, kadılık bölgelerine gelmekte ve yerel kadının yardımıyla, yerel kadının elindeki celep defterini karşılaştırarak, celebleri yerlerinde teftiş etmekte ve üzerlerine kayıtlı koyunu toplayıp toplamadığını kontrol etmektedir. Böylece eksik koyunlar temin ettirilmekte, eksik kalanlar ise celep defterine nedenleriyle kayıt edilmektedir.¹⁹⁰

Koyunların temini ve kaydından sonra sıra sevkıyata gelmektedir. Mecburi celeblerin koyunları sevk etmesi yönündeki hükümler genelde bu işin yürütülemediğini ve İstanbul'da et hususunda sıkıntı çekildiğini ifade ederek başlamaktadır.¹⁹¹ Sevkıyattaki bu aksamayı ortadan kaldırma konusunda takip edilen yol ise yine sıkı bir denetimdir. Denetim işi ise toprak kadılarına verilmiştir. Kadılar bu konuda öncelikle sevk olunan koyunun kaydından sorumludur. Koyun sevkıyatında görevli sürücülere ne miktar koyun teslim edildiğini, celebın üzerine kayıtlı koyun miktarını, mevsimini, varsa arda kalan miktarı ayrıntılı olarak deftere yazıp, sürücüler vasıtasıyla ve yarar adamlarıyla İstanbul'a sevk etmekle görevlidirler.¹⁹²

Hükümlerin incelenmesinden bu konuya neden önem verildiği de anlaşılmaktadır. Rumeli'nin sağ ve sol kolunda bulunan kadılara gönderilen bir hükümde İstanbul'a gönderilen koyunların zamanında ve defterli gelmediği bu sebeple

¹⁹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız; "Kasaplık hayvanların toplanma usulleri"

¹⁹¹ **BOA. Mühimme Defteri** No:6, Hüküm no:1333, 1067; **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm no:479,1299.

¹⁹² **BOA. Mühimme Defteri** No:6, Hüküm no:47.

de koyun teslim eden ceblere hüccet verilmesinde tereddüt edildiği ifade edilmektedir.¹⁹³ Kayıtlardaki titizliğin teslimatta teftiş yapabilmek kaygısından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yapılan bu teftişle görevini tam yerine getirenlere ise bir hüccet verilmektedir.

Belirtilen bu hükümlerde, kayıtlı defterlerin sürücülerle beraber yola çıkarılan yarar naiblerce İstanbul'a sevk edildiği anlaşılmaktadır. Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü üzere sevkıyatta da bir denetim vardır ve kadının sorumluluğu altındadır. Aslında bu denetim usulü sadece ceblere yönelik de değildir. Çünkü cebler kadılar yada dergah-ı mualla çavuşları ile anlaşma yoluna giderek kendilerini ölmüş, iflas etmiş gibi gösterilmesini sağlayabiliyorlardı. Sevkıyata başlama esnasında merkezden gelen görevlinin de bulunması ve kayıt yapılan defterin merkeze gönderilmesi ile bunun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kadıya görevin aksamasından dolayı tüm yükümlülüğün yüklenmesi de bu yöndedir.

Kadının hatasından dolayı tamam üzere İstanbul'a koyun erişmezse, eksik miktarın kadıdan isteneceğinin bildirilmesi¹⁹⁴, memuriyetten alınacağı ve hakkında siyaseten hangi ceza uygulanacağı bildirilmesi de kadının görevini tam yapması için getirilen zorlamalar arasındadır.¹⁹⁵ Sevkıyatla ilgili hükümlerin çoğunda bu tür ifadelerin yer alması yerel kadıların görevlerinde çeşitli hilelere başvurdukları yönündeki açıklamaları da teyit eder niteliktedir.

Kadılar sevkıyatla ilgili bilgileri iki ayrı nüsha halinde defterlere kaydederlerdi. Mühürlenmiş bu defterlerin (irsaliye defteri) bir nüshası kadının yanında mübaşirlik yapan dergah-ı mualla çavuşunca İstanbul'a getirilir, diğeri ise sürücülerle beraber giden naiplere verilirdi.¹⁹⁶

Kadı ve dergah-ı mualla çavuşunca toplatılan ve sevkıyat için gerekli hazırlığı ve kaydı yapılan koyunlar İstanbul'a sevk edilmek için sürücülere teslim edilirdi.¹⁹⁷

---

¹⁹³ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm no:1065-1066.

¹⁹⁴ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm no: 498.

¹⁹⁵ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm no:47.

¹⁹⁶ BOA. Mühimme Defteri No:21, Hüküm no:115; BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm no: 872; Altınay, Ön. ver., s.141.

Sürücüler genellikle sahibi olanlardan seçilmektedir. Yani genellikle sürücüler celeblerdir. Sürücülerin koyun sahipleri arasından seçilmesinin temel nedeni ise, oldukça zahmetli bir iş olan sevkıyatta ihtisas sahibi kişilerden yararlanmaktır.¹⁹⁸ Ancak koyun sürücülüğüne atananlar her zaman celeb de olmuyordu. Çünkü hayvan yetiştirme görevine tayin olunan “ koyun erleri” celbelikten muaftı. Ancak bu konuda ihtisas sahibi olmaları sebebiyle sürücü olarak atanabiliyorlardı.

Sürücü tayininde görev verilenlerden biri de müsellemlerdir.¹⁹⁹ Hayvancılıkla ilgilenen müsellemler bağlı oldukları sancağın özelliğine göre taycı, buğurcu ve koyuncu olabiliyorlardı. Hayvan yetiştiriciliği yanında nakliye ve yolların bakımında da görevliydi.²⁰⁰ Müsellemler genellikle sevkıyatta sorunlar yaşandığı ve acilen hayvan sevkıyatı gerektiğinde bu işle görevlendirilmektedirler. Sevkıyatın acilen yerine getirilmesi gerektiğinde genellikle bu konuya koyun emini²⁰¹ ya da dergah-ı mualla çavuşlarından biri tayin olunmakta ve görevi yerine getirebilmeleri için de yeterli miktar müsellemler taifesi emirlerine verilmektedir.²⁰² Böylesi acil durumlarda eşkıncilerden de iki ya da üç kişi bir sürüye sürücü olarak atanabilmektedir.²⁰³

Normal şartlar altında sürücülerin atanmasında aranan bazı şartlar da vardır. Öncelikle koyun sürme işinden anlamak şarttır. Diğer bir şart ise dürüst ve güvenilir olmaları konusudur. Hükümlerde bu durum “yarar adamlar” tabiriyle açıklanmaktadır.²⁰⁴ Bu konuya önem verilmesinin nedeni yollarda hayvanların telef olmasını engellemek ve başka yerlere satılmasını engellemek içindir.

¹⁹⁷ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm no:872; BOA, BOA. Mühimme Defteri No:39, Hüküm no:331; BOA. Mühimme Defteri No:22, Hüküm no:337; BOA. Mühimme Defteri No:26, Hüküm no:71.

¹⁹⁸ Kal'a, Ön. ver., s.35-36; BOA. Mühimme Defteri No:35, Hüküm no:162; Altınay, Ön. ver., s.145.

¹⁹⁹ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm no:1333, BOA. Mühimme Defteri No:27, Hüküm no:97.

²⁰⁰ Halime Doğru, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellemler-Taycı Teşkilatı (XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Sultanönü Sancağı), (İstanbul; Eren Yayıncılık, 1990), s.12-13.

²⁰¹ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm no:1299.

²⁰² BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm no:1333.

²⁰³ Altınay, Ön. ver., s.146.

²⁰⁴ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm no:1401; Kal'a, Ön. ver., s.36.

Yukarıda açıklandığı şekliyle kaydı tutulan ve sürücüye teslim edilen kasaplık hayvanlar artık yola çıkmaya hazırdır. Ancak sürücülerin denetlenmesi için çeşitli görevliler de sürücülerle yola çıkmaktadır. Durumun aciliyetine bağlı olarak koyun sevkıyatının doğru yürütülmesinde denetimci olarak doğrudan kadı görevlendirilebildiği gibi kadının vekili ya da yarar naibleri de koyun sürmeye memur edilebilmektedir.²⁰⁵ Aynı durum celep ve vekili içinde geçerli olup sürücüye teslim ettikleri koyunların zamanında İstanbul'a sevk edilmesinde denetimcilik ve doğrudan doğruya sorumluluk sahibi durumuna getirilebiliyorlardı.²⁰⁶

Rumeli'de durum böyle iken Anadolu'dan yapılan sevkıyatta durum biraz daha farklılık göstermektedir. Öncelikle Anadolu'da Rumeli'deki gibi hangi mevsime ne miktar koyun olacağı ve hangi celebin bunları teslim etmekle görevli olduğunu gösterir bir kayıt yoktur. Bu şekliyle mecburi celeplikten ayrıldığı önceki bölümlerde ifade edilmiştir. Ancak İstanbul'daki sıkıntıyla doğru orantılı olarak, Anadolu'dan talep edilen koyunun kim tarafından, ne miktarda getirileceğinin bölge kadılarınca yazılacak bir belge (temessük) ile belirlenmesi ve koyun sürücüsüne verilmesi istenmektedir. bu konuda kadı sorumlu tutularak sevkıyatın düzgün işlemesi için naiblerini, hisar erenlerini, sipahileri...vs görevlendirmesi emredilmektedir.²⁰⁷ Sevkıyat zamanı ise celep kaydı esnasında belirlenmektedir. İlk sevkıyat, kuzular biraz büyüdükten sonra, Haziran'da başlayıp Temmuz'un ilk yarısına kadar devam ederdi. Bunlara bahar için yazılmış mevsim koyunu denilirdi. Takip eden aylarda ise kayıta belirtilen şekliyle sevkıyat devam ettirilirdi.

Sevkıyat hazırlıkları gündeme geldiğinde ise hükümet, toplanacak koyunları doğrudan doğruya orduya tahsis edebiliyordu. Orduya tahsis edilen koyunlar ise orducu başına teslim ediliyordu. Bu konuda Üsküp beyine yazılan hükümde Kalkandelen ve civarından yirmi-otuz bin civarı koyun tedarik edip ordu geldiğinde teslim edilmesi emredilmektedir.²⁰⁸

²⁰⁵ **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm no:1363, 1373.

²⁰⁶ **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm no:872.

²⁰⁷ **BOA. Mühimme Defteri** No:3, Hüküm no:1308, 1491; **BOA. Mühimme Defteri** No:31, Hüküm no:26-27.

İstanbul'a sevk edilen hayvanlar Rumeli'nin genelinden temin ediliyordu. Durum böyle olunca bu uzun yolculukta koyunların bakımı, konaklaması gibi durumlar ciddiyete değer bir durum arz ediyordu. Ciddiyetsizlik ise hayvanların telef olması ya da et ihtiyacını temin için uygun olmayan cılız ve hastalıklı hayvanlar anlamına geldiğinden, hükümlerde geçen ehil ve yarar sürücüler seçilmesi gerçekten önemli bir durum haline geliyordu.

2.2. Sevkıyattaki Aksaklıklar -Hileler ve Çeşitli Sıkıntılar

Celeplik genel itibariyle mecburiyete dayalı bir iş olması sebebiyle pek çok aksaklığı da beraberinde getirmektedir. Bunun belli başlı nedenleri vardır.Öncelikle işin mecburiyete dayalı olması kişilerin bu işlerde hileye başvurmaya ve görevlerini titizlikle yerine getirmelerinde bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir neden ulaşım şartlarından kaynaklanmaktadır. Balkanlar ulaşım yönünden her ne kadar gelişmiş bir yapıya sahip olsa da kat edilen yolların uzunluğu bu işi oldukça güç bir hale getirmektedir. Bu durum özellikle kuru gıda nakline göre kendini daha açık bir şekilde göstermektedir. Öyle ki canlı hayvanların sevkıyatı sırasında konaklama, vahşi hayvan saldırıları, coğrafi imkansızlıklar, iklim şartları gibi durumlar işi zorlaştıran nedenlerdir.

Tüm bunlara rağmen sevkıyattaki aksaklığın temel nedenlerinden biri ekonomik temellere dayanmaktadır. Kat edilen yol ve maliyete nazaran pazarlama ve satış koşullarındaki sınırlılık ve sıkı devlet denetimi celebleri çeşitli hilelere başvurmaya ve kar elde etmeye yöneltici hareketlere yönlendirmektedir. Celebleri bu tür hareketlere yönelten bir neden de celeblerin ödemek zorunda bırakıldıkları çeşitli vergiler ve haraçlardır.

Yukarıda belirtilen nedenler belli ölçüde yapılan işin gerçeği ve normal karşılanabilecek sorunlar olmasına rağmen haramilik ve cinayet olayları celebleri işlerinde tedirgin eden ve aksaklıklara sebep olan en önemli olaylardır. Hükümlerden anlaşıldığına göre bu tür olaylar sonucu celeblerin adamlarıyla beraber öldürüldüğü, hayvanlarının ve paralarının zorla ellerinden alındığı görülmektedir.

Hükümlerde bu durum çeşitli şekillerde dile getirilmektedir. Hasköy kadısına gönderilen 978-979 (1570-1572) tarihli hükümde;

²⁰⁸ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri); BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm no:479; BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm no:852-969.

“(…) Sen ki Hasköy kadısının, dergah-ı muallama mektup gönderüp, Edirne ile Hasköy kazası mabeyninde olan Kayaboğazı dimekle maruf vadiden bundan akdem beş pare köy firar idüp; zikrolunan vadinin dört canibi işlek yoldur ve İstanbul’a koyun süren celeblerin yoludur ve Ahyolu’ndan ve Karadeniz canibinden Edirne’ye giden yoldur; dayim fesad eksük olmayup telef-i nefis iderler ve ademleri soyub ve araba basarlar ve esbabların garet iderler. Bundan evvel bazı evler gelüp konup avarız-ı divaniyye ve tekalif-i örfiyye geldiği anlara dahi teklif olunmağla onlar dahi firar idüp(…)”,²⁰⁹

şeklinde durum ifade edilmekte ve ticaret yolları üzerlerinin nasıl bir soygun merkezi durumuna geldiği anlatılmaktadır. Bu durum sadece yollardan geçenler ve celebleri rahatsız etmemekte ve çevre köyleri de rahatsız etmektedir ki bu sebeple beş köyün ahalisinin köylerini terk ettiği belirtilmektedir.

Yukarıda açıklanan durum Çirmen kazasında da gündeme gelmiş ve kadıya yapılan uyarıda bu tür durumların önüne geçmediği zaman çevrede ne celep ne de celepliğe uygun kişi kalmayacağı belirtilerek gereken tedbirleri en kısa zamanda alması emredilmektedir.²¹⁰

Belirtilen bu toplumsal boyutlu olayların yanı sıra doğrudan doğruya celebleri hedef alan eşkıyalık ve soygun olaylarına da sıkça rastlanılmaktadır. 11 Kasım 1565 tarihli Kocaeli ve İznikmid kadılarına gönderilen hükümde yazılı celeblerden üç tanesinin İstanbul zahiresi için getirdikleri 300 baş koyunun İznikmid’de Alemşah isimli şahsın oğlu ve adamları tarafından basılıp yağmalandığı bildirilmektedir.²¹¹ Akkirman kadısına gönderilen hükümde de Galata kasaplarından dört tanesinin ve celeblerden sekiz zimminin Bender beyi Hasan tarafından külliyetli miktar koyun ve bargir ve çobanlarının alındığından şikayet edilmektedir.²¹² Celeblerin sadece yerel yönetici ve haramilerin saldırılarına maruz kalmadığı da görülmektedir. Silistre kadısına gönderilen bir hükümde celeblerin 900 koyununu İstanbul’a getirmek üzere teslim alan sürücü Osman adlı bir şahsın koyunları yollarda sattığı ve parasını da celebleri vermediğinden bahsedilmektedir.²¹³ Görüldüğü üzere celebler her yönden baskı ve

²⁰⁹ BOA. Mühimme Defteri No:12, Hüküm no:85.

²¹⁰ BOA. Mühimme Defteri No:6, Hüküm no:899.

²¹¹ BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm no:485.

²¹² BOA. Mühimme Defteri No:26, Hüküm no:360.

²¹³ BOA. Mühimme Defteri No:30, Hüküm no:557.

saldırıya maruz kalmaktadırlar. Ancak celebleri asıl korkutan durum haramilik ya da benzeri durumlarda soyulmaktan ziyade bu tür olaylar esnasında katledilmektir. Hükümlerden bu tür olayların da sıkça meydana geldiği anlaşılmaktadır. 1559 tarihli Silistre kadısına gönderilen hükümde bir takım levendatin celebleri siz ev basmışsınız, voyvoda sizi ister diye kandırarak ormana götürdükleri ve öldürüp üzerlerindeki paraları aldıkları belirtilmektedir.²¹⁴ Rumeli'nin çeşitli yörelerine gönderilen bir diğer hükümde ise Kana nam celep ile Şuaypoğlu Nuh'un katledilmesinden dolayı yanlış kişilerin tutuklandığı, onların yerine gerçek suçluların nerede ise buldurulup Evran Çavuş marifetiyle hallerinden gelinmesi emredilmektedir.²¹⁵

Görüldüğü üzere celebler çeşitli bahanelerle çeşitli eziyetlere maruz kalmaktadırlar. Doğal imkansızlıklar da eklenince bu durum da celebler çeşitli hilelere başvurumaktadırlar. Öncelikle bu işten kurtulmaya yönelik olarak sahte evraklarla başka işte görevli olduklarını ispatlamaya çalışıyorlardı. Ancak sevkıyatla ilgili başvurdukları hileler daha ziyade yine denetlemeyle görevli memurla anlaşarak koyunların çalındığını, öldüğünü... vs. belirtip cezadan kurtulmaya yöneliktir.²¹⁶ Ekonomik kazanç elde etmek için başvuru olan çeşitli hileler de mevcuttur.

Celebelerin ekonomik çıkar için başvurdukları hileleri yaptıkları işi devam ettirebilmek için uyguladıkları düşünülebilse bile Evliya Çelebi'nin celebler için büyük sürü sahibi ve zengin kişilerdir tanımını bu işin gayri meşru yoldan yüksek rantlar elde etmek için yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu noktada celeblerin en sık başvurdukları hile, üzerlerine kayıtlı koyundan fazlasını alarak yollarda yüksek fiyatla satıp kar elde etmektir. Diğer bir yönü ise kasaplık hayvanların bu şekilde yollarda satılması suretiyle İstanbul'da darboğazların oluşmasını sağlayıp et fiyatlarının ve kasaplık hayvan fiyatlarının artmasını sağlamaktır. Doğaldır ki bundan menfaat sağlayanlar da büyük sürü sahipleri ve kasaplar olacaktır.²¹⁷

Hükümler incelendiğinde kasaplık hayvanların yollarda ne şekilde telef edildiği hakkında ayrıntılı bilgi edinmek mümkün olabilmektedir. Celeblerle ilgili hemen hemen

²¹⁴ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm no:295.

²¹⁵ BOA. Mühimme Defteri No:22, Hüküm no:317.

²¹⁶ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm no:597.

²¹⁷ Altınay, Ön. ver., s.146.

her hükümde yer alan kasaplık hayvanların yollarda satılmasının engellenmesi yönündeki kadılara gönderilen talimatlar bunu kanıtlar niteliktedir.²¹⁸ Ancak bazı yerel yöneticilerin de bu hilelere alet olması işin düzene girmesine engel olmaktadır. Özellikle voyvodalar, kadılar ve dergah-ı mualla çavuşlarının celeblerle işbirliğinin tespit edilip haklarından gelinmesi yönündeki çeşitli hükümler durumun vahametini göstermektedir.²¹⁹ Kırkkilise'den İstanbul'a sevk edilen 41 sürüden sadece 11'inin İstanbul'a ulaşmış olması²²⁰, Sofya, Filibe, İzenbol, Radomir ve civarı kadılıklardan 224.801 koyun sipariş edilmiş olmasına rağmen 50.000 inin gelmemiş olması²²¹ ve Filibe taraflarında 7.000 koyunun Tanrı dağına kaçırılıp nabadid edilmesi durumun geldiği hali göstermesi açısından çarpıcı örneklerdir.²²²

Görüldüğü üzere celebler çeşitli vesilelerle ister küçük çaplı, ister büyük çaplı olsun hileye başvurarak zararlarını en aza indirmeye ya da kar elde etmeye çalışmaktadırlar. Organize yapılan hileler de ise celebler, kasaplar ve yerel yöneticilerle merkezden gelen denetleyicilerin birlikte yer aldığı görülmekte ve kasaplık koyun ve et fiyatlarını etkileyebildikleri görülmektedir. Bu noktadaki en büyük hile ise hayvan üreticilerinden sağmal koyun ve erkek koyunları fazlası ile alıp doğrudan doğruya hayvan üretimine darbe indirmek olarak gözükmemektedir.²²³

3. KASAPLIK HAYVANLARIN TESLİMİ

Celebeler, topladıkları koyunları sürücüler ve naipleri nezaretinde İstanbul'a götürüyorlardı. Celep yazımı sırasında tespit edilen koyunların ne zaman İstanbul'a götürüleceği de belirleniyordu. İlk sevkıyat, kuzular biraz büyüdükten sonra, Haziran ayında başlayıp Temmuz ayının ilk yarısına kadar devam ediyordu. Sevkıyatı takiben

²¹⁸ BOA. Mühimme Defteri No:34, Hüküm no:211; BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm no:598,1638; BOA. Mühimme Defteri No:39; Hüküm no:152.

²¹⁹ BOA. Mühimme Defteri No:35, Hüküm no: 162.

²²⁰ Altınay, *Ön. ver.*, s.126.

²²¹ BOA. Mühimme Defteri No:42, Hüküm no:695.

²²² BOA. Mühimme Defteri No:42, Hüküm no:171.

²²³ BOA. Mühimme Defteri No:3, Hüküm no:598; Altınay, *Ön . ver.* ,s.146.

teslimat konusu gündeme geliyordu. Teslimatta da belli bir prosedür uygulanıyor ve denetleme yapılıyordu. Ancak olağandışı durumlarda -savaş gibi- kasaplık hayvanların doğrudan doğruya orduya tahsis edildiği de oluyordu. Bu gibi durumlarda koyunları sefere tahsis edilen celebler tek tek yoklanıp, üzerlerine kayıtlı miktar koyunu temin etmeleri sağlanır, naipleri ve diğer yarar adamlarıyla sürdürülüp orducu başına teslim etmeleri istenirdi.²²⁴

Teslimatta ordunun konakladığı alana kasaplık koyunların getirilip teslim edildiği görülmekle beraber eğer ordu sefer için yola çıkmışsa kayıtlı celeblerin bulunduğu yere geldiğinde sahipleri yada naipleri vasıtasıyla orada da satıldığı da görülürdü. Bu konuda Kalkandelen celeblerinden 1566'da başlayan sefer için yirmiotuz bin koyun tedarik edip orduya satılması emredilmektedir.²²⁵ Ayrıca eğer ordu henüz hareket etmemişse Edirne ya da Edirne'ye yakın konaklara getirip teslim edilmesi de hükümlerde yer alan diğer teslimat şekillerindedir.²²⁶

Teslimatta, sefer gibi olağanüstü bir durum söz konusu değilse sıkı bir denetim ve düzenleme yapılırdı. İstanbul için Rumeli'den toplanan hayvanlar İstanbul içine sokulmaz ve İstanbul'a yakın devlet meralarında (Kışlalı Kışlası-Edirnekapı)²²⁷ toplanırdı. Buradan ihtiyaca göre askerlerin, sarayın, tekkelerin ve devlet memurlarının et tayinatlarını karşılamak için İstanbul'a sevk ediliyordu.²²⁸

Naipler ve sürücüler vasıtasıyla sürülüp devlet meralarında toplanan hayvanların sayımı yapılırdı. Koyun emini ve İstanbul kadısı sayım ve denetlemeden sorumlu tutulurdu. Sayımda koyun emininde bulunan mühürlü ve en son düzenlenmiş olan celebkeşan defteri ve ayrıca celebin bağlı olduğu kadılığın, kadısınca celebin topladığı koyunların sürücülere tesliminde hazırladığı ve Dergah-ı mualla çavuşunca getirilip

---

²²⁴ BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm no:852.

²²⁵ BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm no:969.

²²⁶ BOA. Mühimme Defteri No:5, Hüküm no:1186, 1514.

²²⁷ BOA. Mühimme Defteri No:12, Hüküm no:810; Kal'a, **Ön. ver.**, s.44.

²²⁸ Tevfik Güran; "Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi; Bütçeler ve Hazine Hesapları, 1841-1861", **Belgeler**, Cilt no:8, Sayı:17, (Ankara; Türk Tarih Kurumu Yayınları 1988), s.223

koyun eminine teslim edilen sureti ile (irsaliye defteri) sürücülere verilen diğer sureti esas alınır.²²⁹

Yapılan sayımlarda genellikle celebeler yazılan miktarla getirilen miktar birbirini tutmuyordu. Bu durumlarda eksik miktar ya madrabazlardan aldırılarak temin ettirilir ya da celep defterinde celebelerin hanesine kaydedilerek bir dahaki teslimatta temin edilmesi istenirdi. Ancak koyunların, sevkıyat esnasında hastalanması, kaçması veya celebelerden kaynaklanan çeşitli sebeplerle eksik gelmesi durumunda celebeler aksaklığın sebebini kanıtlayabilirlerse ve samimiyetlerine kanaat getirilirse hükümetin bu iş için ayırdığı fondan celebelerin zararları karşılanırdı. Bu fon Fatih Sultan Mehmet zamanından beri kasap ve celebelerin yasal zararlarını karşılamak için kullanılıyordu.²³⁰ Sayım ve denetlemenin sonucunda celebeler hüccet alır ve daha sonra ücreti ödenir ya da satış için kendisine kasap tayin edilirdi.²³¹

4.KASAPLIK HAYVANLARIN SATIŞ ŞEKİLLERİ VE USULLERİ

Celebeler İstanbul'a getirdikleri kasaplık hayvanları 3 ayrı şekilde satarlardı. Birinci usulde celebeler üzerlerine tayin olunan mevsim koyunlarını getirip İstanbul dışındaki meralarda toplarlardı, koyun emini ve İstanbul kadısı marifetiyle sayımını yaptırıp kasaplara satarlardı ve yaptıkları işin tamam üzere ve mevsiminde yapıldığına dair İstanbul kadısından hüccet alır ve geri dönerlerdi.²³²

İkinci şekil ise, sefer gibi olağanüstü bir durum meydana geldiğinde, üzerlerine kayıtlı koyunu ordunun bulunduğu yere sevk edip orduca başına teslim eder ve ne miktar teslim edildiğine dair belge alırlardı.²³³

²²⁹ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri); Kal'a, **Ön. ver.**, s.44; **BOA. Mühimme Defteri** No:21, Hüküm no:115; **BOA. Mühimme Defteri** No:12, Hüküm no: 810; **BOA. Mühimme Defteri** No:5, Hüküm no:787.

²³⁰ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", XIII. Türk Tarih Kongresi ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri); Kal'a, **Ön. ver.**, s.44.

²³¹ **BOA. Mühimme Defteri** No:5, Hüküm no:787, 209; **BOA. Mühimme Defteri** No:12, Hüküm no:336.

²³² Kal'a, **Ön. ver.**, s.42.

²³³ **BOA. Mühimme Defteri** No:5, Hüküm no:969,1186,1514.

Üçüncü şekil olarak ise celeblerin İstanbul'a sevk ettikleri hayvanlar için İstanbul kadısı ve muhtesibin marifetiyle "Sellaخانه ve şehirde kasab dükkanı" bulunur ve celebler verdikleri koyunları burada boğazlar ve koyun etini cari narh üzerinden satarlardı. Kesim ve satım işi bitince de kendilerine hüccet verilir ve geri dönerlerdi.²³⁴ Ancak birinci ve üçüncü şekillerdeki satış usullerinde celeblerin kasaplarla anlaşarak bazı hilelere başvurmaları sebebiyle kadı ve muhtesibce sürekli denetlenirlerdi.²³⁵

Belirtilen bu üç satış şeklinden hangisinin uygulanacağı konusunda ordu için tahsisin dışındaki usullerde kesin belirlenmiş bir yol yoktur. Bu sebeple celeblerin istedikleri satış usulünü tercih edebildikleri söylenebilir. Ancak kasaplık hizmetinin de celeplik gibi büyük sermaye gerektiriyor olması ve sık sık iflas ediyor olmaları devletin bu hizmeti görmek için zorunlu kasap tayinine başvurmaya sebep olmaktadır. Celeblere getirdikleri hayvanları kesip sattırmakla, kasaplık için gerekli özelliğe sahip kişilerin yetirince bulunmaması durumlarında bu ihtiyaç karşılanmış oluyordu.

Kesimlik hayvanların meralarda toplanmasından, sayılmasından, satış şeklinin belirlenmesinden sonra sıra satış işlerine gelirdi. Kasaplık hayvanların toplanma yerleri aynı zamanda bir pazar yeridir. Buraya getirilen hayvanların satışı da bir düzene tabidir. Buna göre hayvan satışları sabahtan başlayıp öğleye kadar devam eder, öğleden sonra da kasaplar aldıkları hayvanları bağlayıp kesim için kendilerine gösterilmiş olan sellahhaneye sevk edilirdi.²³⁶ İşin düzenli olarak yürütülebilmesi için bu kurallara uyulması çok önemliydi. Zira 15 Ekim 1587 tarihli bir hükümde İstanbul kadısına ve koyun alan Ömer Çavuşa hitaben Edirne kapısı haricinde pastırma için sığır satan celeblerin sabahtan öğleye kadar kesim ve satım yapmaya devam etmesi ancak işlerini ikindiye kadar uzatmaması emredilmektedir. Bunun sebebi ise kasapların hem kesimlik hayvan alımında hem de satışında büyük zararlara uğramasından kaynaklanmaktadır.²³⁷

---

²³⁴ Kal'a, Ön. ver., s.42.

²³⁵ Robert Mantran, **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**, Derleyen ve Çeviren: M. Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1995), s.20.

²³⁶ Kal'a, Ön. ver., s.45.

²³⁷ Altınay, Ön. ver., s.150-151.

Olağan durumlar dahilinde bu meralardan halkın kendi başına koyun ya da sığır alması ve İstanbul içinde bunları kesmeleri yasaklanmıştı. Bu durumun tek istisnası Kurban Bayramlarıdır. Çünkü varlıklı olan her Müslüman'ın bu bayramda bir hayvan kurban etmesi dini bir görev olarak sayılmaktadır.²³⁸ Doğaldır ki bu gibi durumlar zaten hep et sıkıntısı yaşayan İstanbul'da daha da büyük sıkıntıların ve hileli olayların yaşanmasına yol açmaktadır. Çözüm yolu olarak da çeşitli kazalara gönderilen hükümlerle celeblerin ellerinde baki kalan koyunları çıkarıp bayrama kadar teslim etmeleri istenmekte²³⁹ ya da gayrimüslimlerin kasaplık hayvan alışları sınırlandırılmaktadır.²⁴⁰ Bununla beraber halka doğrudan satışın yapıldığı bu durumlarda çeşitli aksaklıklarla da karşılaşıldığı hem celeblerin hem de kasapların zarara uğradığı görülmektedir. 24 Aralık 1584 tarihli hükümde belirtildiğine göre bazı Yeniçeri, Cebeci ve Topçu taifesi satılmak için getirilen hayvanları kasaplık yapmak ve satmak namına bağladığı ancak pazar bitimine kadar ne kasaplık yaptığı ne de satış yaptıkları belirtilerek, gelen müşterilerin de hayvanları bağlı görünce almaktan çekindikleri belirtilmektedir. Asker taifesinin bu kar amaçlı hareketinin önüne geçilmesi, karşı çıkanların ise isimleri ve bölükleriyle bildirilerek kişi, kasap ve celeblerin zarar etmesi engellenmeye çalışılmıştır.²⁴¹

Bu ve buna benzer sorunları ortadan kaldırmak maksadıyla getirilen hayvanların kasaplar kethüdası vasıtasıyla kasaplara satın alınması öngörülmüş ancak bu noktada da kethüdaya ödenecek ücret konusunda anlaşmazlık ve hileli yollar gündeme gelmiştir. Ekim 1742 tarihli bir kayıta 100-150 baş inek yada sığırın bir sürü kabul edilip kethüdanın bunların satımından bir baş inek ya da sığır aldığı ancak bununla yetinmeyip daha fazlasını elde etmek için hileli yollara başvurduğundan bahsedilmektedir.²⁴² Celeblerin satışta karşılaştıkları sıkıntılar ne yazık ki bitmemekte ücretlerini alma konusunda da oldukça büyük sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

²³⁸ Mantran, *Ön. ver.*, (1995), s.20,-(4 nolu dipnot); Altınay, *Ön. ver.*, s.135.

²³⁹ **BOA. Mühimme Defteri** No:5, Hüküm no.1382.

²⁴⁰ Altınay, *Ön. ver.*, s.129.

²⁴¹ **Aynı**, s.143-144.

²⁴² Ahmet Kal'a ve Diğerleri, **İstanbul Külliyyatı I-İstanbul Ahkam Defterleri-İstanbul Esnaf Tarihi 1**, (İstanbul, İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1997), s.7.

5.CELEBLERİN ÜCRETLERİNİN ÖDENMESİ

Celebeler ücretlerini İstanbul koyun emininin alıyorlardı. Koyun emini yıl boyunca İstanbul'da kesilen koyunların ücretlerini toplayarak koyun bahası olarak celebelerle ödüyordu. Ancak ödenecek para büyük bir meblağ tuttuğu için celebelerin ücreti bir defada ödenemiyor, taksitlendiriliyordu. İlk taksit 31. gün, ikinci taksit ise 61. gün sonunda ödeniyordu.²⁴³ Ancak bu yöntemde yeterli kolaylığı sağlayamamış görünmektedir. Bu sebeple toplanan paranın murabahaya verilme yoluna gidildiği görülmektedir. Bu konuda 12 Safer 979/1572 tarihli hükümde toplanan paranın celep ve kasaplara verilmeyerek murabahaya verilmesi, hasılatın kasaplara dağıtılarak her sene muhasebesinin yapılarak defterinin gönderilmesi Koyun emini Hasan'dan istenmektedir. Toplanan para 20.000 sikke altındır ve bu para güvenilir kefiller ve alınacak rehinler karşılığında muameley-i şeriyye ile verilecektir.²⁴⁴ Bu konuda mütevellî seçilen Ali ise işin zorluğunu dile getirerek İstanbul kadısı ve koyun emininin kendisine yardımcı olmasını istemektedir.²⁴⁵

Celebelerin ücretlerinin bu şekilde ödenmesi doğaldır ki celebelerin satış usullerinden bu şekli seçmesini bir nebze de olsa engellemektedir. Celebelerin doğrudan doğruya kasap tayin edilmesi yöntemi ücretlerin alınması yönünden daha kolaydır. Çünkü kasap tayin edilen celep elindeki malı günün rayicinden canlı hayvan olarak (kurban bayramlarında) ve de keserek narh üzerinden et olarak satmakta böylece peşin para ile iş görebilmektedir. Ayrıca et olarak satım daha karlıdır. Çünkü kesilen hayvanların kelle, paça, deri, işkembe gibi yarar ve paha eder kısımları da doğrudan celep tarafından satılabilmektedir.²⁴⁶ Celebelerin satışı müteakip ücretlerinin ödenmesi belirtilen iki yolla yapılmaktadır. Bunun dışında celebelerin birbirleriyle ya da diğer

²⁴³ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", **XIII. Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

²⁴⁴ Aynı; **BOA. Mühimme Defteri** No:12, Hüküm no:704.

²⁴⁵ **BOA. Mühimme Defteri** No:17, Hüküm no:33.

²⁴⁶ Kal'a ve Diğerleri, **İstanbul Külliyyatı I-İstanbul Esnaf Tarihi 1**, s.105,181,247.

kişilerle olan alacak-borç ilişkileri de işin ehemmiyeti sebebiyle titizlikle incelenmekte ve şer-i şerife göre durum hızla sonuca bağlanmaktadır.²⁴⁷

6.CELEP MALININ TÜKETİMİ

Celep malı, yani celeblerin satışa sunduğu canlı hayvan, bir sistem dahilinde kasaplar tarafından alınıp kesilerek tüketiciye ulaştırılıyordu. Kentlerde canlı hayvan satışı ve kesimi yasaktı. Osmanlı devletinin sınırları içinde en fazla kasaplık et tüketen yer şüphesiz ki başkenttir. XVI. ve XVII. Yüzyıllarda hükümet yedi ya da sekiz yüz bin kişinin et ihtiyacını karşılamak zorunda idi. Yemek alışkanlığında ve Türk mutfağında koyun etinin ağırlıklı olarak tüketilmesi İstanbul'da kesilen hayvan sayısından da kendisini göstermektedir.²⁴⁸

İstanbul halkının iâşesiyle saraylar ve askeri birliklerin iâşesini birbirinden ayırmak gereklidir. Mantran'ın incelemesine göre 1674 yılında İstanbul'a getirilen hayvanlar şu şekilde belirlenmiştir; 199.000 sığır, 3.965.760 koyun ve 2.877.400 adet kuzu. Aynı dönemde sarayın ihtiyacına ayrılan rakam ise 325.288 adettir. Bundan yenîçeriler için ayrılan 96.000 adet çıkarılınca kabaca 230.000 baş koyun ve kuzunun saray için ayrıldığı ortaya çıkmaktadır.

Mantran'ın bu tespitiyle Greenwood'un tespiti hemen hemen örtüşmektedir. Greenwood saray için ayrılan koyunu 207.354 adet olarak tespit etmiştir. Araştırmasında detaylı olarak kasapların mevsimlere göre saray için kestikleri hayvan sayılarını da vermektedir. Ayrıca kasapların hayvanları temin ettikleri yerlerden de bahsedilmektedir. Buna göre bahar mevsiminde toplam 22.420 adet, kırcan mevsiminde 31.414 adet, divane orman mevsiminde 67.175 adet ve müzayaka mevsiminde 86.345 adet koyun kesilmiştir. Kasaplar içinde saray için en fazla koyun kesen grup 59.995 adet ile Galata kasaplarıdır. 2. olarak 20.862 adet ile Pervane Bursa kasapları gelmektedir.

²⁴⁷ Ahmet Kal'a ve Diğerleri, **İstanbul Külliyyatı III-İstanbul Ahkam Defterleri-İstanbul Ticaret Tarihi 1(1742-1779)**, (İstanbul; İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1997), s.160-161,40-41,123-124.

²⁴⁸ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", **XIII. Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri); Mantran, **Ön. ver.**, 17. Yüzyılda İstanbul, s.167, 183.

Saray için en fazla koyun gönderen yer ise 28.735 adet ile Sofya'dır. İkinci olarak Silistre 12.000 adet göndermiştir.²⁴⁹

İmarat, zaviye, medrese ve tekkelere ait vakıf topraklarında ise çok sayıda küçük baş hayvan yetiştiriliyordu ve onların et ihtiyacı da bu şekilde sağlanıyordu. Vakıflar özellikle koyunların süt, yün, süt ürünlerinden de yararlanabildikleri ve kırsal kesimde bakımı kolay olduğu için koyun yetiştirmeyi tercih ediyorlardı. Vakıflarda çok sayıda hayvan yetiştirilmesine rağmen İstanbul'da Kurban Bayramlarında kurbanlık hayvan sıkıntısına düşülmüyordu. Kentte canlı hayvan satışı yasak olduğu halde, kurban bayramı öncesinde canlı hayvan satışı serbest bırakılıyordu. Bayram arifesinde karışıklık olmaması için Hazine-i Amire'den bir görevli, İstanbul'daki türbelere, medreselere, zaviyelere, yeniçeri ocaklarına, ehl-i hiref ve diğer kurumlara ihtiyaca göre kurbanlık koyun tahsis ediyor ve düzenlenen deftere göre bunların dağıtımını yapıyordu.

Kentte canlı hayvan satışının yasaklanmasının iki temel nedeni vardı. Birincisi; devlet vatandaşını korumak için et fiyatlarını denetim altında tutmak zorunda idi ve konuya ancak bu surette hakim olabiliyordu. İkincisi, yüksek olan selhane/hayvan kesilen yerlerin gelirlerinin vakıflara tahsis edilmiş olması ve vakıfların asla bu zengin gelirlerinden vazgeçmeyecek olmaları idi.

Başkentte yönetim, saray ve yeniçeri ocağının dışında kalan halkı da ihmal etme cesaretini de gösteremiyordu. Bu nedenle onların et ihtiyacının da sorunsuz karşılanmasına dikkat ediyordu. I. Selim kanunnamesi, kasapların; koyun ve keçi etini ayrı ayrı satmalarını, zayıf hayvan kesmemelerini, her zaman et buldurmalarını ve verilen narha göre satmalarını emretmektedir. Her şeye rağmen kasapların zarar görmesi ise kaçınılmaz oluyordu. Bu nedenle kasapların hatta celeblerin iflas ettiğine dair çeşitli kaynaklarda tesadüf edilmektedir. Devletin narh koyma yolu ile et fiyatlarına sık sık müdahale etmesi kasap ve celeblerin çalışma hayatında bazı olumsuzlukların yaşanmasına neden oluyordu.²⁵⁰

²⁴⁹ Greenwood, *Ön. ver.*, s.223; **BOA. Mühimme Defteri** No:73, Hüküm no:660.

²⁵⁰ Doğru, "Rumeli'de Celeb-Keşanlar", **XIII. Türk Tarih Kongresi** ss.16 (Kongreye Sunulan Henüz Basılmamış Bildiri).

SONUÇ

Celebeler canlı hayvan ticareti yapan büyük tüccarlardır. Bu yönüyle imparatorluk içinde sıradan bir grubu oluşturmaktadırlar. Ancak bu sıradanlık İstanbul'un fethini takip eden yıllarda tamamen değişmiştir. Özellikle fethi takip eden yıllarda İstanbul'un 700-800 binlik devrin devasa bir metropolü durumuna gelmesi bunun en önemli nedenidir. Aşırı nüfuslanma, asayiş, altyapı, eğitim gibi pek çok alanda özellikle de gıda maddelerinin temini konusunda sorunları gündeme getirmiştir. Gıda konusu ise öncelikli ve asla göz ardı edilemez bir durum arz etmiştir.

İmparatorluk yönetiminin konuya yaklaşımı ise; sıkı bir denetleme ve düzenlemeye tabi olan, merkez yöneticilerinin de doğrudan görev aldığı bir teşkilatlanmaya gitmek olmuştur. Bu teşkilatlanmanın et cinsinden ihtiyaçlara yönelik olarak kurulanı ise Celebkeşan Teşkilatıdır. Celebkeşan teşkilatının merkezinde ise celebeler vardır. Ancak tanımdan farklı olarak teşkilat içinde görev verilenler faizle para alıp verenler yani tefeciler, bir de zengin olup ta ticari faaliyetlerde bulunmayan bununla beraber ekonominin ahengini bozan kişilerdir. Kamu görevlileri dışından seçilen bu kişilerin temel görevi kasaplık hayvanları satın alıp eksiksiz olarak mevsiminde İstanbul'a ulaştırmaktır.

İşin ehemmiyeti ve zorluğu ayrıca celep seçimindeki usul; işin aksamadan yürütülebilmesi için geniş bir teşkilatlanmayı ve düzenlemeyi de beraberinde getirmiştir. Teşkilatlanmada öncelikli konu hammaddenin kaynağının bulunması olmuştur. Bu durum Anadolu'ya göre daha gelişmiş hammadde kaynağına ve yol ağına sahip olan Rumeli'nin tercih edilmesine yol açmıştır. Celebelerin tespitinde de bu bölge asıl kaynak olmuştur. Tespit ve denetim konularında ise yerel kadılar sorumlu tutulmuşlardır. Anadolu'da ise yerel kadılara böyle bir yükümlülük verilmemiştir. Bunun sebebi ise Anadolu'nun acil durumlarda başvuru bir kaynak olmasından ileri gelmektedir. Bölgelerin bu farklı özellikleri celebelerin tespit ve görevlendirilmesinde de etkili olmuştur. Rumeli'den tayin edilen celebeler zorlamaya tabidirler ve "mecburi celep" diye tabir olunmuşlardır. Anadolu'daki celebeler ise yaptıkları işte belli bir düzene tabi olmamaları sebebiyle "gönüllü celep" diye adlandırılmışlardır.

İstanbul'un ihtiyaçlarını karşılama görevi mecburi celebelerle verildiğinden kayıtları da önemli bir konuyu oluşturmuştur. Bu konuda dergah-ı mualla çavuşları ve

bunların içinden seçilen koyun eminleri ile yerel kadılar doğrudan yetkilidirler. Celeblerin tespit edilip gelir durumlarına göre belirli miktar koyun sevkine görevlendirilmeleri, sevkıyatın zamanı ve teslimi konuları celebkeşan defteri ve irsaliye defteri adı verilen defterlere düzenli olarak bu görevlilerce kaydedilmiştir. Kayıtlardaki bu titizliğin temel sebebi İstanbul'un ihtiyaçlarını aksatmamak ve celeblerin çeşitli hilelere başvurmasını engellemek içindir.

Celeblerin temin, sevkıyat ve teslimatta çeşitli sıkıntılarla karşılaşılıyor olmaları sebebiyle yanlarına hayvan sürmede ehil olan kişilerle hisar-eri, sipahi gibi güvenlik görevlileri de verilirdi. Buradaki amaç hayvanların zamanında ve tam olarak İstanbul'a ulaştırılmasıdır. Eğer bu noktada bir sorun yada hile olursa teslimattaki kayıtların incelenmesi yoluyla bu durumların önüne geçmeye çalışılırdı.

Teşkilat yapı olarak geniş bir düzleme ve denetlemeye tabi tutuluyordu ancak işin baskıya dayalı olması, yol ve iklim şartları, zaman içinde baş gösteren kıtlık, hastalık, darboğaz gibi durumlar sebebiyle düzenli bir işleyiş gösterememiştir. Teşkilat aksaklıklara rağmen İstanbul'un gereksinimlerinin büyük bir bölümünü uzun yıllar boyunca karşılayabilmiştir. Ancak imparatorluğun dağılma sürecinde en önemli hammadde kaynağı olan Rumeli'yi kaybetmesi ve kısa bir zaman sonrada tarihe karışması sebebiyle teşkilatta ortadan kalkmıştır.

EKLER

<u>EK</u>	<u>Sayfa</u>
1. Yıllara Göre Bazı Rumeli Kazalarındaki Eski ve Yeni Celep Sayılarını Gösteren Tablo.....	78
2. Rumeli'nin Çeşitli Kazalarındaki Mürdegan, Müflisan, Girihtegan ve Tahfifan Celebkeşan Sayılarını Gösteren Tablo.....	79
3-4. Mevsimlere Göre Rumeli Kazalarındaki Koyun Sayılarını Gösteren Tablolar.....	80-81
5. Rumeli Kazalarındaki Celebkeşan ve Evlad-ı Fatihan Koyun Sayılarını Gösteren Tablo.....	82
6. Celebkeşan Defteri Örneği.....	83-88

EK-1

YILLARA GÖRE BAZI RUMELİ KAZALARINDA ESKİ VE YENİ CELEB SAYILARI

KAZALAR	980/1572-73				980-981/1572-74				984/1576-77				986/1578-79				998/1589-90			
	Eski Celeb		Yeni Celeb		Eski Celeb		Yeni Celeb		Eski Celeb		Yeni Celeb		Eski Celeb		Yeni Celeb		Eski Celeb		Yeni Celeb	
	Celeb Sayısı	Koyun Sayısı	Celeb Sayısı	Koyun Sayısı	Celeb Sayısı	Koyun Sayısı	Celeb Sayısı	Koyun Sayısı	Celeb Sayısı	Koyun Sayısı	Celeb Sayısı	Koyun Sayısı	Celeb Sayısı	Koyun Sayısı	Celeb Sayısı	Koyun Sayısı	Celeb Sayısı	Koyun Sayısı	Celeb Sayısı	Koyun Sayısı
Ziştovi	66	2680	66	2185																
Çernovi	167	8485	188	7560																
Turnovi	141	6180	188	7560																
Tulca	10	415	33	1405																
Lofça	117	4960	105	3455																
Plevne	46	2125	81	2960																
Liva-i Niğbolu	1559	75875	1235	48315																
TOPLAM																				
İpsala					44	1550	79	1590												
Dimetoka					80	2205	162	3465												
Selanik													303	14505	373	12190				
Zihne													255	9190	257	7955				
Drama													134	5295	231	8120				
Pravište															78	2305				
Filibe									162	12210	468	16475					143	4435	163	4490
Şehirköy																	248	8455	132	4410
Sofya																	123	4840	149	4960
Pınarhisar									34	2710	77	3360								
Kırkkilise									20	665	32	1115								
MahmutPaşa Hasköy									9	200	29	890								
Çirmen									38	1790	51	1385								
Uzuncaova Hasköy									47	2825	86	3815								
Zağra-i Atik									62	3790	148	6385								
Zağra-Cedid									14	760	83	2840								
Akçe Kızanlık									27	1640	104	4090								
Akerman									48	2800	34	1970								
Kili									28	2280	28	1690								
Tatarpazarı									47	3305	93	4005								
Pravadi									95	5875	48	2385								
TOPLAM	547	24845	661	25225	124	3755	241	5055	631	41481	1281	50405	692	28990	939	30570	514	17730	444	13860

KAYNAK: M.A.D. 1761 SN:342; M.A.D. 1614 SN:340; M.A.D 5292 SN:398; M.A.D.5477 SN:436; M.A.D. 5567 SN:718

EK-2

RUMELİNİN MUHTELİF KAZALARINA AİT MÜRDEGAN*,MÜFLİSAN*,GİRİHTEGAN* VE TAHFIFAN*

CELEBKESAN SAYILARI

KAZALAR	980/1572-73								980 – 981/1572-74							
	Mürdegan		Müflisan		Girihtegan		Tahfifan		Mürdegan		Müflisan		Girihtegan		Tahfifan	
	Celeb	Koyun	Celep	Koyun	Celeb	Koyun	Celep	Koyun	Celeb	Koyun	Celep	Koyun	Celep	Koyun	Celep	Koyun
ZİŞTOVİ	44	2005	17	985	4	215	19	330	33	2005	17	985	4	215	19	330
RUSÇUK	86	4495	16	735	16	730	18	305	86	4495	16	735	12	730	18	305
TIRNOVA	83	3945	37	1745	11	630	27	425								
LOFÇA	55	2815	15	520					55	2815	15	520	10	585	22	360
NİĞBOLU									66	3250			5	215	16	325
TULCA									83	3945	37	1745	11	630	27	425
HOTALIÇ									7	290	5	225	2	75	2	45
PLEVNE									23	1175	7	310	5	250	11	190
İZLADİ									19	860	7	430	11	440	4	90
LİVA-İ NİĞBOLU (TOPLAM)	472	23545	203	5585	71	3755	67	2625								
TOPLAM	268	13260	85	3985	31	1575	64	1060	372	18835	104	4950	60	3140	119	2070

KAYNAK: M.A.D. 1761 SN.342; M.A.D. 1614 SN.340

- *Mürde : Ölmüş
 *Müflis : İflas Etmiş
 *Girihte : Kaçmış/Kaçak
 *Tahfifan : Sermayesi Yetersiz Kalan

EK-3
MEVSİMLERE GÖRE RUMELİ KAZALARINDAKİ KOYUN SAYILARI

BAHAR MEVSİMİ		KIRCAN MEVSİMİ		DİVANE ORMAN MEVSİMİ	
KAZALAR	Koyun Sayısı	KAZALAR	Koyun Sayısı	KAZALAR	Koyun Sayısı
Karinabad	2601	Yenişehir	8589	Silistre	6080
Yanbolu	2297	Fener	6950	Tekfurgözü	1287
Ruskasrı	1446	Tırhala	5105	Yenipazar	1756
Nevahi-i Yanbolu	2988	Çatalca	3135	Balçık	4479
İslimye	2817	Alasonya	3135	Hacıoğlu Pazarı	2311
Ahyolu	3384	Velesin	797	Pravadi	4530
Aydos	2531	İzdin	844	Babahancı ?	2529
Misivri	1676			Tulca	275
Vize	1656			İsakca	70
Saray	459			Varna	2815
Pınarhisar	2623			Niğbolu	1791
Kırkkilise	1190			İvraca	1426
.....paşa	1530			Şumnu	6283
Midye	1156			Ziştovi	734
Çirmen	2504			Lofça	3350
Zağra-i Cedid	1472			Tırnova	3304
Gülseret	1130			Üsküp (Cuma Pazarı)	1199
Yenice-i Kızılağaç	2069				
Zağra-i Atik	4277				
TOPLAM	39266		28555		44219

KAYNAK: M.A.D. 1465 SN. 6023

EK-4
MÜZAYAKA MEVSİMİNE GÖRE RUMELİ KAZALARINDAKİ KOYUN SAYILARI

KAZALAR	Koyun sayısı	KAZALAR	Koyun sayısı
Dimetoka	4679	Çorlu	950
Halayık	1110	Birgoz	2407
Drama	5656	Babaeski	618
Zihne	5053	Hayrebolu	1339
Siroz	9022	Selanik	9895
Temürhisar	3428	Vodine	1818
Manastır	3671	Avrethisarı	3502
Florina	272	Karaferye	3177
Serfice	1512	Yenice-i Vardar	3797
Sarıgöl	792	Agustos	1000
İpsala	2262	Üsküp	4514
Kesriye	1865	Köprülü	1965
Görice	1045	Pirlepe	2842
Hurpişte	702	Kalkandelen	1083
Bihlişte	427	Kırçova	1604
Yenice-i Karasu	4137	Köstendil	2255
Gümülcine	7456	İvranye	2016
Menlik	700	Kratova	1099
Kavala	169	Ustrumca	1900
Bereketli	268	Tikveş	900
Filiba	13165	İştib	2138
Tatarpazarı	5033	Radoşye	518
Razluk	3632	Sirezniç	1187
İmtiman	470	Nogariç	1043
Sofya	7474	Dubnica	1762
Şehirköy	2513	Radomir	1308
Pirezniç	370	Megri	393
Berkofça	1414	İnoz	1130
İvenbol	370	Ferecik	2960
UzuncaovaHasköy	5473	Malkara	2626
Akçe kızanlık	3508	Keşan	1611
İzladi	535	Ostorova	561
GENEL TOPLAM		168.423	

KAYNAK: M.A.D. 1465 SN.6023

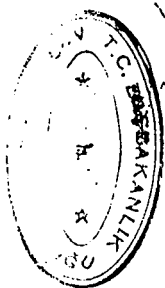
EK-5
1120-21/1712-14 YILINA AİT RUMELİ KAZALARI CELEBKESAN VE EVLAD-I FATİHAN
KOYUN SAYILARI

KAZALAR	Celeb Koyun sayısı	Evlad-ı Fatihan Koyun Sayısı	KAZALAR	Celeb Koyun sayısı	Evlad-ı Fatihan Koyun Sayısı	KAZALAR	Celeb Koyun sayısı	Evlad-ı Fatihan Koyun Sayısı
Edirne	5671	3485	Tatarpazarı	4821		Köprülü	1965	727
Dimetoka	4467	60	Yenice-i Kızılağaç	993	51	Pirlepe	2685	1222
Halayık	833	1248	Görice	1105		Kalkandelen	1083	
Drama	5118	5085	Samakov	30	680	Kırçova	1604	
Zihne	4182	280	Zağra-i Atik	3435	585	Köstendil	2000	600
Florina	2259	4937	Selanik	4108	20044	Kratova	1099	260
Sarıgöl	539	3410	Vodine	1479	3640	İvranye	2016	
Cumapazarı	549	10343	Avrethisarı	2477	7100	Ustrumca	1865	280
Ostorova	634	1590	Agustos	1000		Tikveş	399	3367
Kesriye	2057		Yenice-i Vardar	1604	6300	İştib	1038	4100
Nevrekop	4476	420	Karaferye	3123	237	Radoşye	400	1930
Siroz	7615	4260	Vize	1580	75	Dubnica	1763	600
Temürhisarı	2030	835	Saray	719	100	Siresnik	290	
Manastır	3635	1250	Pınarhisar	2528		Radomir	470	
Bihlişte	429		Kırkkilise	1115	200	Yenişehir	6094	256
YeniceKarasu	3787	1992	Ereğli	1125	14	Fener	7049	
İpsala	711		Silivri	34		Tırhala	4758	
Hurpişte	564		Çorlu	917	200	Çatalca	2258	
Gümülcine	4996	17590	Birgoz	2181	400	Velesin	758	
Menlik	700		Babaeski	599	253	Alasonya ve Dömeteke	2636	
Pravişte	726	5832	Hayrebolu	1306	150	Silistre	4152	1160
Kavala	150	100	Çirmen	2216	1000	Yanbolu	2277	200
Bereketli	199	432	Akçekızanlık	3484	900	NevahiYanbolu	2708	115
Sofya	7474		Uzuncaovahasköy	4217		Ruskasrı	1411	123
Şehirköy	2513		Alasonya	985	175	Karinabad	2513	750
Berkofça	1413	229	İnoz	1355		İslimye	2166	575
İvenbol	373		Ferecik	2900	910	Ahyolu	3290	120
Pireznik	373		Keşan	1666		Misivri	1700	
Filibe	15275	2420	Malkara	2291	10	Pravadi	4152	
Çırpan	1887	630	Megri	397	60	HacıoğluPazarı	1798	123
Razluk	3321		Şehirköy	274		Balçık	3824	42
İmtiman	400	235	Üsküp	3818	800			
GENEL TOPLAM			219,086			127,097		

KAYNAK: M.A.D. 6262 SN.8281; M.A.D. 17865 SN.8348

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized into columns and sections. The text appears to be a list or register of names and titles, possibly related to military or administrative appointments. The script is dense and fills most of the page.

مکان کبابان در قساق

در

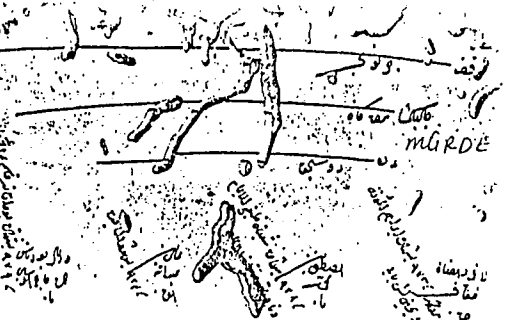
در

در

در

MURDE

بروز ما...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

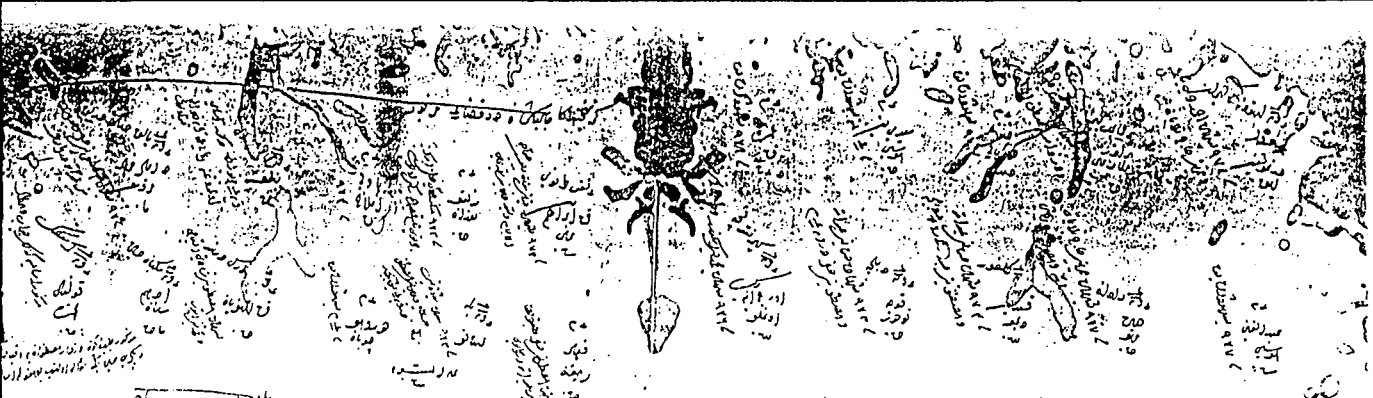
...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

Tahfifan - 1
Tahfifat Celep kerau

Handwritten Malay text organized into columns and rows, likely a list of botanical specimens or a descriptive text. The text includes various names and descriptions of plants and insects, such as 'Tahfifan - 1' and 'Tahfifat Celep kerau'. There are also some diagrams and small illustrations interspersed within the text.

Handwritten text in Persian script, including a large heading at the top and several columns of smaller text below. The text appears to be a list or a detailed record.

Handwritten text in Persian script, including a large heading at the top and several columns of smaller text below. The text appears to be a list or a detailed record.

Handwritten text in Persian script, including a large heading at the top and several columns of smaller text below. The text appears to be a list or a detailed record.

Handwritten text in Persian script, including a large heading at the top and several columns of smaller text below. The text appears to be a list or a detailed record.

Handwritten text in the right column, organized into numbered sections (1 through 10). The text is dense and appears to be a list or a series of entries, possibly related to a technical or scientific study. Some entries include small diagrams or sketches.

Handwritten text in the left column, organized into numbered sections (1 through 10). The text is dense and appears to be a list or a series of entries, possibly related to a technical or scientific study. Some entries include small diagrams or sketches.

KAYNAKÇA**Arşiv Kaynakları:**

**Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Maliyeden Müdevver Defter Genel No:1465, Sıra
No:6023**

**Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Maliyeden Müdevver Defter Genel No:1614, Sıra
No:340**

**Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Maliyeden Müdevver Defter Genel No:1761, Sıra
No:342**

**Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Maliyeden Müdevver Defter Genel No:5477, Sıra
No:436**

**Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Maliyeden Müdevver Defter Genel No:5567, Sıra
No:718**

**Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Maliyeden Müdevver Defter Genel No:6262, Sıra
No:8281**

**Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Maliyeden Müdevver Defter Genel No:17865, Sıra
No:8348**

**Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No:3, Hüküm No: 125, 188, 255,
295, 478, 479, 498, 597, 598, 872, 1299, 1308, 1309, 1333, 1351, 1363, 1373,
1401, 1433, 1434, 1491, 1533, 1573, 1624, 1638, 1642, 1651.**

**Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No:5, Hüküm No: 69, 107, 127, 209,
417, 485, 787, 852, 969, 1088, 1186, 1258, 1277, 1382, 1514, 1769, 1829.**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No:6, Hüküm No: 47, 89, 899, 1018, 1019, 1065, 1066, 1067, 1252, 1333, 1346, 1439.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No:12, Hüküm No: 85, 336, 704,810.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No:17, Hüküm No: 33.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No:21, Hüküm No:115.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No: 22, Hüküm No: 317, 337.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No: 26, Hüküm No:71, 360, 484.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No: 27, Hüküm No: 97.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No: 28, Hüküm No: 330.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No: 30, Hüküm No:64, 557.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No: 31, Hüküm No: 25, 26, 27, 30, 31, 80, 101, 186, 187, 280.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No:34, Hüküm No: 221.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No: 35, Hüküm No:162.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No:39, Hüküm No: 152, 178, 331.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No: 42, Hüküm No: 171, 695, 983.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Mühimme Defteri No: 43, Hüküm No: 28, 52, 60, 246.

Kitaplar:

Akgündüz, Ahmet. **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri,I. Ahmet Devri-II. Osman Devri.** Cilt no: 9 İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1996.

_____. **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri,III. Murad Devri- III. Mehmet Devri.** Cilt no: 8 İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1994.

_____. **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri,Kanuni Devri-II. Selim Devri Kanunları.** Cilt no: 7 İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1994.

_____. **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri,Kanuni Devri Kanunnameleri II. Kısım Eyalet Kanunnameleri.** Cilt no:6 İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1993.

_____. **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri,Kanuni Devri Merkez ve Umumi Kanunnameler.** Cilt no:4 Kısım:1. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1992.

_____. **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri,Yavuz Devri.** Cilt no: 3 İstanbul:Fey Vakfı Yayınları,1991.

_____. **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri,II. Bayezid Devri.** Cilt no: 2 İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.

Altınay, Ahmet Refik. **Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı.** Hazırlayan: Abdullah Uysal. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1987.

Çelebi, Evliya. **Evliya Çelebi Seyehatnamesi.** Sadeleştiren: Zuhuri Danişmend, II. Kitap. İstanbul: 1969.

Devellioğlu, Ferit. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat.** Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 1993.

Doğru, Halime. **Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Sultanönü Sancağı)**. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990.

_____. **XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1995.

Ercan, Yavuz. **Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Faroghi, Suraya. **Osmanlılarda Kentler ve Kentliler (Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650)**. Çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993.

Kal'a Ahmet ve Diğerleri. **İstanbul Külliyyatı III-İstanbul Ahkam Defterleri-İstanbul Ticaret Tarihi 1 (1742-1779)**. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1997.

_____. **İstanbul Külliyyatı I-İstanbul Ahkam Defterleri-İstanbul Esnaf Tarihi 1**. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1997.

Mantran, Robert. **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi)**. Çeviren: M.Ali Kılıçbay- E. Özcan. Cilt no:1-2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.

_____. **XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu**. Derleyen ve Çeviren: M. Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1995.

Pakalın, M. Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. Cilt no: 1. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.

Tabakoğlu, Ahmet. **Türk İktisat Tarihi**. İstanbul: 1986.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı. **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**. Cilt no: 1-2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

_____. **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

_____. **Osmanlı Tarihi**. Cilt no: 4, Kısım: 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

_____. **Osmanlı Tarihi. Cilt no:2**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Makaleler:

Akdağ, Mustafa. "Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", **Bellekten**. Cilt no:14 Sayı 55:319-406. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1950.

_____. "Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", **Bellekten**. Cilt no 13: 495-564 Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1949.

Çağatay, Neşet. "Reayadan Alınan Vergiler ve Resimler", **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**. Cilt no:5 Kısım:5 Ankara:1947.

Çetintürk, Selahattin. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yörük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**. Cilt no:2, Sayı 1: 107-16 Ankara:1943.

Doğru, Halime. "Rumeli'de Celep-Keşanlar", XIII. Türk Tarih Kongresi. ss.16 (Kongreye Sunulan Ancak Henüz Basılmamış Bildiri).

_____. "Sağ Kol Üzerinden Rumeli'nin Fethi", **Edebiyat Fakültesi Dergisi**. Cilt no:1 Sayı 2: 129-171 Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2000.

Draganova, Slavka. "XIX. Yüzyılın Ondalık-ı Ağnam Defterlerine Göre

Bulgaristan'daki Koyuncululuğun Gelişmesi", **XI. Türk Tarih Kongresi Ankara 5-9 Eylül 1990 Kongreye Sunulan Bildiriler**. Cilt no 4: 1457-67 Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

Emecen, Feridun. "Ağıl Resmi", **Tanzimat Devri İslam Ansiklopedisi**. Cilt no 1: 1467-68 İstanbul: 1988.

_____. "Ağnam Resmi", **Tanzimat Devri İslam Ansiklopedisi**. Cilt no 1: 478-79 İstanbul:1988.

Göçer, Lütfi. "18.Yüzyılın Ortalarında İstanbul'un İlaşesi İçin Gerekli Hububatın Temini Meselesi", **İktisat Fakültesi Dergisi**. Cilt no:15 İstanbul:1954.

Gökberg, M. Ali. "Türkiye'de Hayvancılık", **Doğu Anadolu Hayvancılık Sempozyumu**. Elazığ:1987.

Greenwood, Antony. "İstanbul's Meat Provisioning a Study of the Celebkeşan System", (İstanbul'un Et İhtiyacı ve Celebkeşan Teşkilatı Hakkında Bir Çalışma), Basılmamış Doktora Tezi. Chicago, İllionis:1998.

Güren, Tevfik. "Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi; Bütçeler ve Hazine Hesapları, 1841-1861", **Belgeler**. Cilt no:8 Sayı:17 Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Kal'a, Ahmet. "Osmanlı Devletinde İstanbul'un Et İhtiyacını Temin İçin Kurulan Kasap-Celep Teşkilatı (16-18. Asırlarda). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 1985.

Köprülü, Fuad. "Bac", **İslam Ansiklopedisi**. Cilt no 2: 187-190 İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1949.

Maxim, Mihai.” XVI. Asrın İkinci Yarısında Eflak-Buğdan’ın Osmanlı

İmparatorluğu’na Karşı İktisadi ve Mali Mükellefiyetleri Hakkında Bazı Düşünceler”, **VII. Türk Tarih Kongresi Ankara 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler**. Cilt no 2: 553-566 Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.

Sahillioğlu, Halil. “Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul’da

Fiyatlar”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**. Sayı 1:35-40 Ekim:1967, Sayı 2: 54-57 Kasım:1967.

Şerefgil, Enver M. “ Rumeli’de Eşkinçi Yörükler”, **Türk Dünyası Araştırmaları**. Yıl:2

Cilt no:2 Sayı 12: 64-80 İstanbul:1981.

Yeniçeri, Celal. “Bac”, **Tanzimat Devri İslam Ansiklopedisi**. Cilt no 4: 411-13

İstanbul: 1991.

